

ΕΛΕΝΗ ΚΟΥΡΜΑΝΤΖΗ - ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΥ

Η ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΑ
ΤΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΧΡΗΣΤΟΒΑΣΙΛΗ

Με άφορμή μιὰ διάλεξη*

Γιὰ τὰ 50 χρόνια τῆς λογοτεχνικῆς δράσης τοῦ Χρηστοβασίλη πραγματοποιήθηκε τὸ 1935¹ μιὰ σειρά ἀπὸ διαλέξεις καὶ ἄλλες ἐκδηλώσεις στὰ Γιάννενα καὶ σὲ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας². Ὁ ἐπίσημος ἑορτασμός ἔγινε στὴ Λέσχη Ἰωαννίνων μὲ κύριους ὁμιλητὲς τοὺς : Χρῆστο Σούλη, Βασίλειο Γκορτζῆ, Κωνσταντῖνο Φρόντζο.

Τὸ κείμενο ποὺ παρουσιάζω ἐδῶ εἶναι ἡ διάλεξη τοῦ Β. Γκορτζῆ³, τῆς ὁποίας τὸ χειρόγραφο βρίσκεται στὴν κατοχὴ μου⁴. Ἡ ὁμιλία αὐτὴ δημοσιεύτηκε σὲ συνέχειες στὴν ἔφημερίδα τοῦ Χρηστοβασίλη «Ἐλευθερία»⁵.

Ἐπειδὴ πιστεύω πὼς περιέχει χρήσιμα στοιχεῖα γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ Χρήστου Χρηστοβασίλη καὶ ἐπειδὴ τὸ κείμενο εἶναι δυσπρόσιτο, ἀποφάσισα νὰ τὸ ξαναεκδώσω σχολιασμένο, προσφέροντας καὶ νέα στοιχεῖα (περὶ τεκτονισμοῦ, ἄγνωστα ἔγγραφα, ἄρθρα τοῦ Δημήτρη Χατζῆ γιὰ τὸν Χρηστοβασίλη, ἀποτιμήσεις ἄλλων συγγραφέων).

Ἡ ἔκδοσή μου γίνεται ἀπὸ τὸ χειρόγραφο, τὸ ὁποῖο χρησιμοποιήθηκε καὶ γιὰ τὴ δημοσίευσή της στὴν «Ἐλευθερία». Διατηρῶ τὴν ὀρθογραφία καὶ τὴ στίξη τοῦ χειρογράφου.

Α' ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Περὶ τοῦ λογοτέχνου Χ.Χ.

Λίσθάνομαι εὐγνωμοσύνην, βεβαίως, πρὸς τὴν Διοίκησιν τῆς Λέσχης⁶, διότι μοὶ ἀνέθεσεν νὰ ὁμιλήσω κατὰ τὴν ἑσπέραν ταύτην καθ' ἣν ἡ πόλις τῶν Μεγάλων Διδασκάλων τιμᾶ ἓν ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων τέκνων, τῆς πολυμ-

* Εὐχαριστίες χρωστῶ στὸν καθηγητὴ τῆς Λαογραφίας κ. Μιχάλη Μερακλή γιὰ τὶς πολὺτιμες ὑποδείξεις του καὶ τὴν παρακολούθησή της ἐργασίας μου κατὰ τὸ ἀκαδημαϊκὸ ἔτος 1977-78, ὅταν μὲ ἀνάθεση δίδαξε τὰ μαθήματα τῆς Β' ἔδρας τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας.

Ἐπίσης εὐχαριστῶ θερμὰ τὴν καθηγήτρια τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας κ. Ἐλένη Κακουλίδη-Πάνου ποὺ πρόθυμα διάβασε τὸ χειρόγραφο καὶ μὲ βοήθησε στὴν τελικὴ διαμόρφωσή τοῦ κειμένου.

νήτου Ἡπείρου, ἐν τῇ συγχρόνῳ ἑλληνικῇ λογοτεχνίᾳ⁷.

Ἄλλὰ καὶ δισταγμὸν τινὰ εὐλόγως αἰσθάνομαι προκειμένου νὰ ὀμιλήσω περὶ τοῦ πνευματικοῦ ἔργου, τοῦ ἐκτάκτως πολυσχιδοῦς, ἀνδρὸς ὃν τοσοῦτῳ δαφιλωῶς ἠγάπησαν αἱ αἰθέριαι τοῦ ἱεροῦ Ἑλικῶνος νῦμφαι καὶ ὧν ἡ χάρις ἐπεφοίτησεν τόσον ἄφθοнос ἐπὶ τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν του.

Ἄς ἐλπίσω ἐπὶ τὴν εὐμένειαν ὑμῶν καὶ ἄς παρηγορηθῶ πιστεῦων ὅτι ἐξ Ἰσου πάντες μέτ' ἐμοῦ ἀντιλαμβάνεσθε, πόσον δυσχερὲς εἶναι τὸ ἔργον ἐκείνων οὔτινες, ἐνῶ δὲν ἠσθάνθησαν ποτέ, οὔτε ἀκροθιγῶς, τὸ φίλημα τῶν Μουσῶν ἐπὶ τοῦ μετώπου των, ἐπιχειρῶσι, ὅχι πρὸς Θεοῦ νὰ κρίνωσι, ἀλλὰ νὰ βαδίσωσιν ἀπλωῶς καὶ πεζῆ ἐπὶ τοῦ δρόμου ὃν διήνοιξαν εἰς τὰ γράμματα καὶ τὴν ποίησιν ἐκεῖνοι οὔτινες ἀξιοῦνται τῆς χάριτος νὰ τρέχωσι φερόμενοι ἐπὶ τῶν πτερύγων τοῦ Πηγάσου.

Πῶς δυνάμεθα ἡμεῖς οἱ πεζοὶ τῆς ζωῆς νὰ παρακολουθήσωμεν εἰς τὸν ἀτέρμονα τῆς τέχνης δρόμον τοὺς ἀναβάτας τοῦ πτερωτοῦ τέρατος τῆς ἐξάρσεως;

Καὶ πῶς ἡμεῖς, οἱ ἄνευ πτερύγων θὰ πετάξωμεν εἰς τὰ ὕψη ἐκεῖνα τὰ ἱλιγγιώδη εἰς τὰ ὁποῖα ἴστανται οἱ μακάριοι ἐκεῖνοι θνητοὶ οὔτινες ἔλαβον θεόθεν τῆς ποιήσεως τὸ θεσπέσιον δῶρημα;

Καὶ πῶς τέλος ἡμεῖς τῶν ὁπίων οἱ ἀτελεῖς ὀφθαλμοὶ δὲν βλέπουσιν ἄλλο τι πλεόν τῶν περὶ ἡμᾶς, θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἱστορήσωμεν τὰ ἄγνωστα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς ὑπερόχου των ψυχῆς, βλέπουσι ἐν τῇ φύσει καὶ τῇ καρδίᾳ τῶν ὄντων, οἱ φωτεινοὶ ψάλτου τοῦ ὠραίου καὶ τοῦ καλοῦ; Μάταιος κόπος! Οἱ ποιητὰ εἶναι ὄντα ὑπεράνθρωπα! Εἶναι οἱ ἡμίθεοι τῆς μυθολογίας! Εἶναι οἱ ἐκλεκτοί, οἱ ὁποῖοι βλέπουσι τὰ θαυμάσια τῆς φύσεως ἐκεῖ ὅπου ἡμεῖς ὀρῶμεν ἀτέρμονα καὶ ἀκαλαίσθητον μονοτονίαν. Ἀκούωσι τὴν ὑπεροχὸν τῶν ἤχων ἀρμονίαν καὶ ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ πλεόν καταθλιπτικῇ σιγῇ. Εὐρίσκουσιν εἰς τὸν φλοῖβον τοῦ ταπεινοτέρου ρυακίου καὶ τὸν ψίθυρον τοῦ πλεόν πτωχοῦ καλαμῶνος καὶ τῆς πεύκης τὴν ἀσθενῆ βοὴν καὶ εἰς τῆς πέτρας τὸ ἀπλοῦν κατακλίσιμα πηγᾶς ἀνεξαντλήτους ἀρμονικῶν στοιχείων.

Δι' αὐτούς, τοὺς ἐκλεκτούς τὸ κάθε τι ἔχει ζωὴν καὶ αἴσθησιν καὶ πάθη καὶ νόησιν. Δὲν ὑπάρχει τί δι' αὐτούς νεκρόν. Γνωρίζουσι λεπτομερῶς τὴν γλῶσσαν τῆς φύσεως. Τῶν ὀρέων τὰ ἀπόκρυφα πάθη. Τῶν δασῶν καὶ τοῦ κάμπου τοὺς στεναγμούς. Τῶν ἀνθέων τὸ ἠδυπαθὲς τραγοῦδι. Τῶν ποταμῶν τὴν νοσταλγίαν πρὸς τὴν ἀτέρμονα θάλασσαν. Τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς τὰς τρικυμίας.

Ἡ ψυχὴ τοῦ ποιητοῦ εἶναι ὁ λεπτότερος καὶ εὐπαθέστερος σειсмоγράφος, ὁ δυνάμενος ν' ἀνεύρη καὶ σημειώσῃ πᾶσαν περὶ αὐτὸν φυσικὴν ἢ ἀνθρωπίνην αἰσθηματικὴν δόνησιν. Ἡ εὐπαθὴς ψυχὴ του αἰσθάνεται ζωηρῶς ὅτι καὶ τὸ ἀσθενέστερον ἔχει περὶ αὐτὸν θέσιν ἐν τῇ δημιουργίᾳ. Εἶναι ὁ μεγεθυντικὸς φακὸς τοῦ μυστηρίου καὶ τοῦ πάθους, ἡ ψυχὴ τοῦ ποιητοῦ.

Πῶς ἡμεῖς οἱ κοινοὶ θνητοὶ θὰ παρακολουθήσωμεν τὴν θεῖαν λειτουργί-

αν τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τοὺς ἀπείρους καὶ ἀγνώστους, εἰς ἡμᾶς, παλμούς τῆς καρδίας ἐνός ποιητοῦ; . . .

Τὸν Χρηστοβασίλην, τὸν σεβαστὸν καὶ ἀγαπητὸν μου φίλον, τὸν ὁποῖον καθ' ἡμέραν βλέπομεν μεταξύ ἡμῶν καὶ τοῦ ὁποῖου τὸ κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν ἔργον εὐχερῶς παρακολουθοῦμεν, πῶς θὰ δυνηθῶ, ἔστω καὶ ἀτελῶς, νὰ ἀκολουθήσω εἰς τὴν λίαν συνοπτικὴν μου ἀνασκόπησιν τοῦ λαμπροῦ λογοτεχνικοῦ του σταδίου ἀνευ τῆς συγκαταβάσεως αὐτοῦ καὶ ὑμῶν; Ἄλλὰ θὰ στηριχθῶ εἰς τὴν καλοσύνην ὄλων σας καὶ θὰ προχωρήσω.

Ὁ Χρηστοβασίλης ἐγενήθη εἰς τὰ 1862⁸ κάπου ἐκεῖ παρὰ τὸν ῥωμαντικὸν τριπόταμον, ὅπου εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον συμβάλλουν τὰ ὕδατα τῆς Σιολίτσας⁹ καὶ τοῦ Βελτσιστινοῦ¹⁰ εἰς τὸν Καλαμᾶν, εἰς τὸ Σουλάκι¹¹.

Ὁ Λόρδος Μπαίρων, ὅταν ἀπὸ τοῦ Προφήτου Ἡλία τῆς Ζίτσης¹² ἤτένισε πρὸς Νότον καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ του ἀνεπαύθησαν εἰς τὴν ἀλληλουχίαν ἐκείνην τῶν χλοερῶν ἀντερεισμάτων τοῦ βουνοῦ τῆς Κρετσούνιστας¹³—ὅπου τὸ Σουλάκι—εἰς τοὺς πόδας τοῦ ὁποῖου παφλάζων καὶ μαιανδρόδης ὀλισθαίνει ὁ Θύαμις¹⁴ εἶπεν ὅτι θέαμα ὠραιότερον οὐδαμοῦ ἤτένισεν. Ἐκεῖ λοιπὸν, ποῦ, εἰς τὸν θαυμασμὸν τοῦ Ποιητοῦ τοῦ Τσαΐλ - Ἀρόλντ ἐγενήθη ὁ Χρηστοβασίλης, καὶ τὰ πρῶτα πράγματα ποῦ ἤτένισεν ἦσαν τὰ χλοερὰ βουνά, τὸν πράσινον τάπητα τῶν ὁποίων πυκνὰ διέστιζον τὰ λευκὰ χαρωπὰ σημεῖα τῶν προβάτων, καὶ οἱ πρῶτοι ἦχοι τοὺς ὁποίους ἤκουσεν ἦσαν, τοῦ Καλαμᾶ τὸ γλυκὺ κελάρισμα, τὸ παιγνιδῶδες βέλασμα τῶν ποιμνίων καὶ τὸ μελαγχολικὸν τραγουδι τῆς φλογέρας κάποιου βοσκοῦ.

Καὶ ἡ φύσις ἐκείνη ἤσκησεν ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ μέλλοντος ποιητοῦ, ὅστις εἰς ὅλα του τὰ ἔργα περὶ τὴν ἔμμετρα δὲν ἠδυνήθη ποτὲ ν' ἀπαλλαγῆ τῆς τόσον ζωηρᾶς ἐντυπώσεως τῶν παιδικῶν του συναισθημάτων. Ὅπου θὰ ἴδῃ τις ἔργον μὲ τὴν ὑπογραφὴν «Χ. Χρηστοβασίλης» ἐκεῖ θὰ εὕρῃ ὕμνον θεσπέσιον πρὸς τὴν χάριν καὶ εὐμορφίαν τοῦ βουνοῦ, καὶ τὴν παρθένον ζωὴν τῆς ὑπαίθρου, ὅπου τοῦ θυμαριοῦ τὸ ἄρωμα καὶ τοῦ ρύακος τὸ νανούρισμα καὶ τῆς φλογέρας οἱ ἠδυπαθεῖς στόνοι καὶ τῶν ποιμνίων τὸ βέλασμα καὶ τῶν κυριῶν οἱ μελωδικοὶ ἦχοι ἐναλλάσσονται ἐπιχαρίτως καὶ ἀρμονικῶς.

Ἡ πρώτη παιδικὴ ματιὰ τοῦ Χρηστοβασίλη εἰς τὴν φύσιν, ἐγέμισε τὴν ψυχὴν του ὀλόκληρον καὶ τὸν ὤθησεν εἰς τοὺς ὠραίους δρόμους τῆς τέχνης, ἡ ὁποία συμπληρῶναι τὴν τελειότητα τῆς φύσεως κατὰ τὸν Ὀσκάρ - Οὐάιλντ.

Πόσον παραστατικὰ γράφει ὁ ἴδιος εἰς τὸ διήγημά του «Τὸ φίλημα τῆς Μούσας¹⁴» αὐτὰς τὰς πρώτας παιδικὰς ἐντυπώσεις του, αἱ ὁποῖαι ἐπλημμύρισαν τὴν ἄβγαλτην ἀκόμη ψυχὴν του, ἀπὸ τὰ ἀφθάρτα κάλλη τῆς φύσεως.

«Οἱ κάμποι καὶ τὰ λειβάδια εἶναι ντυμένα μὲ χίλια - μύρια χρώματα καὶ τὰ λόγγα μαυρολογοῦσαν. Τὰ ζευγάρια μόχταγαν μέσα στὲς ἀνοιγμένες αὐλακίαις τῶν χωραφιῶν μὲ τοὺς ζευεγίτες ἀπὸ πίσω τους κρατῶντας τὴ μακρὰ τους δικέντρα. Τὰ γίδια καὶ τὰ πρόβατα, ἐκεῖνα μέσα στὰ λαγκάδια καὶ

τά γκρέμια, και τούτα ἐπάνω στές κοντοραχοῦλες ἢ στές ἀδενδρες πλαγιές, βοσκοῦσαν χαρούμενα, τρέχοντας σάν ν' ἀνοιωθαν κι' αὐτὰ τές χαρές τῆς λουλοδοφορτωμένης κι' ἀνοστολισμένης ἀνοιξῆς. Τά κιπροκούδουά τους ἀχολογοῦσαν ὡμορφα και γλυκά, γλυκά και χαρούμενα. Τά σκυλιὰ γαύγιζαν κι' οἱ πιστικοί, ἄλλοι σελαγοῦσαν, ἄλλοι σοῦριζαν, ἄλλοι τραγουδοῦσαν, ἄλλοι λαλούσαν τῆ φλογέρα. Και πολὺ πέρα στ' ἀκρούρανα, λαμποκοποῦσαν τὰ καρβούνια σάν διαμαντένια θεόρατα στεφάνια. Ἐπλεα σ' αὐτὸ τὸ ἔξοχο θέαμα, κολουποῦσα σ' αὐτὴν τὴν ὄνειροφάνταστη φωτοπλημμύρα, σ' αὐτὴ τὴν ἀχανῆ λουλουδοπλησμονή, σ' αὐτὴ τὴ μεθυστικὴ μοσχοβολιά, σ' αὐτὴ τὴ μυστηριώδικη βουή. Δὲν γνωρίζω τί ἐνοιωθῶν τῆ στιγμὴ ἐκείνη τ' ἄλλα τὰ παιδιὰ, ἐκείνη τὴν οὐράνια στιγμὴ, ἀλλ' ἐγὼ αἰσθανόμην ἕνα σεισμὸ μέσ' τὴν καρδιά μου, μέσ' τὴν ψυχὴ μου, μέσ' τὸ αἷμα μου. Τὸ κεφάλι μου γύριζε. Μοῦρχονταν νὰ φιαῶ ἕνα δικό μου τραγοῦδι και νὰ τονίσω μιὰ δική μου μουσικὴ και νὰ ζωγραφίσω μιὰ δική μου εἰκόνα μ' ὄλες τίς λάμπες, μ' ὄλα τὰ χρώματα, ποῦ χύνονταν γύρω μου»¹⁵.

Αὐταὶ εἶναι αἱ πρῶται ἐντυπώσεις, αἱ πρῶται σκέψεις τοῦ Χρηστοβασίλη. Ἄλλὰ τὴν εἰκόνα αὐτὴν, ἡ ὁποία τοῦ ἐγέννα τὸν πρῶτον σεισμὸν εἰς τὴν ψυχὴν του, τὴν ἐζωγράφησε τόσον καλά και με ἐκτάκτως ἀνεξίτηλα χρώματα εἰς τὸν νοῦν του, ὥστε τὸν ἠκολούθησεν εἰς ὅλην του τὴν ζωὴν και ἐγένεεν ἡ πλαστικὴ ὕλη και ὁ τόνος ὀλοκλήρου τοῦ λογοτεχνικοῦ του ἔργου.

«Και αὐτὸς ὁ ἐσωτερικὸς σεισμὸς ποῦ αἰσθάνθηκα γιὰ πρώτη φορά, εἶταν ὁ πρῶτος χαιρετισμὸς, τὸ πρῶτο χρῆσμα και τὸ πρῶτον φίλημα τῆς Μούσας μου» συμπληρώνει ὁ Χρηστοβασίλης εἰς τὸ ἴδιον διήγημά του¹⁶, και ἔχει ἀπολύτως δίκαιον, με τὴν διαφορὰν ὅτι αὐτὸ τὸ φίλημα τῆς Μούσης, οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ ἡ πλήρης αἰσθησις τῆς ἀνεπτυγμένης ποιητικῆς φαντασίας του. Εἶδε τὸν κόσμον ὄχι ὡς ἄνθρωπος ἀλλ' ὡς ποιητῆς. Ἡσθάνθη τοὺς πρῶτους ἐν τῇ καρδίᾳ του λυρικοὺς παλμοὺς οἱ ὁποῖοι θὰ τὸν ἀνεδείκνουν ὡς ἀπαράμιλλον ψάλτην και βάρδον, μιᾶς λατρείας ἀγνῆς, μιᾶς θρησκείας ἀνευ ἱερέων και ἀνευ ἐξωτερικῶν τύπων, ἀλλὰ στηριζομένης καθ' ὀλοκληρίαν ἐπὶ τῶν αἰσθημάτων τῆς καρδίας του και τῆς ἀμέσου σχέσεως τῆς φαντασίας του πρὸς τοὺς φυσικοὺς κόσμους¹⁷.

Διότι ἡ ποίησις δὲν εἶναι καθολικὴ ἀξία, ἡ δὲ προσωποποίησις τοῦ ποιητοῦ διαφέρει ἀπὸ τῆς τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων. Ἡ διαφορὰ δ' αὕτη εὔρηται ἐν τῇ φύσει τῆς φαντασίας τοῦ ποιητοῦ. Ἐνῶ, δηλονότι ἡ κοινὴ φαντασία εἶναι, τρόπον τινα, ἡ δρῶσα ἡμῶν μνήμη και ὁ καρπὸς τῆς πείρας ὁ καθ' ὁμοίωσιν αὐτῆς, ἡ ποιητικὴ φαντασία ὄχι μόνον κατὰ τὴν λεπτότητα, τὸ πολυσχιδές, τὸ βάθος και τὴν ἔντασιν, ἀλλὰ και κατὰ ποιὸν διαφέρει ἐκείνης, ἀναγομένη εἰς δύναμιν καθ'αυτὸ δημιουργικὴν ἀνωτέραν πάσης ἄλλης πνευματικῆς ἀνθρωπίνης ἱκανότητος. Τούτου ἕνεκεν και ΠΟΙΗΣΙΣ, ΠΟΙΗΜΑ. Ἐν τῇ ἐκδηλώσει τοῦ γραπτοῦ λόγου ἡ ποίησις δὲν ἔχει τὸν τεολογικὸν χαρακτῆρα

τοῦ πεζοῦ λόγου, οὗ ἡ λειτουργία συνάπτεται πρὸς σκοπὸν τινά : τὴν ἀνεύρεσιν τῆς γενικῆς ἢ μερικῆς ἀληθείας, ἀλλὰ ταύτης εἶναι καταφανῆ μόνον τὰ αἶτια, ὄργανον δὲ μόνον ἡ φαντασία, δι' ἣ καὶ προτάσσεται ὅλων τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν ὡς ἡ ἔκφρασις τῆς ΤΕΧΝΗΣ διὰ τοῦ ΛΟΓΟΥ. Ἡ ποίησις εἶναι ἡ ἀρίστη καλλιτεχνικὴ ἐκδήλωσις, ἀπλῆ μὲν ὡς μὴ δεομένη μακροῦς καὶ κοπιώδους μηχανικῆς ἀσκήσεως, οἷαν ἀπαιτοῦσιν αἱ εἰκαστικαὶ τέχναι, ἀλλ' ἐν τούτοις εἶναι ἡ ὑπάτη τέχνη ὡς περιέχουσα πάσας τὰς λοιπάς, οὐχὶ ἵνα ἀμέσως ἀντικαταστήσῃ τῆς ζωγραφικῆς τὸ χροῶμα ἢ τῆς γλυπτικῆς τὴν πλαστικὴν ὕλην ἢ τῆς μουσικῆς τοὺς τόνους, ἀλλ' ἵνα ἐμμέσως ἀλλ' ἐντελῶς καὶ ἀριστοτεχνικῶς ἀντικαταστήσῃ τὴν φυσικότητα τῆς εἰκόνας τὴν τελειότητα τοῦ γλυπτοῦ καὶ τὴν μελωδικότητα καὶ ἀρμονίαν τῶν τόνων καὶ ὑποβάλλῃ πάντα ταῦτα διὰ τῆς φαντασίας εἰς τὴν φαντασίαν τῶν ἀκρατῶν. Ἀκριβῶς διὰ τοῦτο ἔλεγεν ὁ Τένυσσον : «Διὰ ν' ἀντιληφθῇ τις καὶ τὸ ἀπλούστερον ποίημα ὀφείλει ἔστω καὶ πρὸς στιγμὴν νὰ γίνῃ ποιητῆς».

Ἄλλ' ἡ ποιητικὴ φαντασία, ἥτις εἶναι στοιχεῖον τῆς ποιητικῆς ἰδιοφυΐας δὲν ἀποκτᾶται διὰ τῆς ἀσκήσεως ἀλλὰ γεννᾶται μετὰ τοῦ ποιητοῦ. Ἡ εὐαισθησία καὶ ἡ ποιητικὴ φαντασία εἶναι τὸ φίλημα τῆς Μούσης ποῦ ἠσθάνθη, παιδίον ἀκόμη, ὁ Χρηστοβασίλης, διότι ἐνυπῆρχον ἀμφοτέρω ἐν ἑαυτῷ καὶ συνεγεννήθησαν μετ' αὐτοῦ, ὡς στοιχεῖα αὐτοῦ.

Τώρα, ὅταν ὁ ἐκλεκτὸς αὐτὸς ἀποκτήσῃ καὶ τὴν ἀπαράμιλλον ἱκανότητα τῆς αισθητικῆς ἐξωτερικεύσεως ἔχει καὶ τὰ τρία στοιχεῖα τῆς ποιητικῆς μεγαλοφυΐας

Τὰ πρῶτα γράμματα ἔμαθεν εἰς τὸ μικρὸν χωρίον τοῦ ὁ Χρηστοβασίλης καὶ πῶς τὰ ἔμαθεν ἢ μᾶλλον πῶς δὲν τὰ ἔμαθεν μᾶς διηγῆται ὁ ἴδιος, μετὴν ἀπλότητα ἥτις τὸν διακρίνει, εἰς τὰ «Διηγῆματα τοῦ Μικροῦ Σχολειοῦ».

«Δὲν θέλω νὰ μάθω, μάννα γράμματα! Δὲν θέλω! Δὲν θέλω! Τί μοῦ χρειάζονται τὰ γράμματα; Μήπως θὰ γένω παππᾶς;¹⁸».

Κλαίει καὶ φωνάζει ὁ μικρὸς καὶ ἀπὸ τότε ἀνυπότακτος Χρηστοβασίλης.

Ἄλλὰ διατί δὲν θέλει; Ὁ ἴδιος περιγράφει ζωηρότατα τὰς ἐντυπώσεις του καὶ τὰς ἀναμνήσεις του ἀπὸ τὸ πρῶτον σχολεῖον. «Κανένας δὲν εἶχε τὴν τύχην νὰ ὑποφέρῃ ὅσα ὑπέφερα ἐγὼ στὰ πρῶτα βήματα τοῦ μαθητικοῦ μου βίου, καὶ ἂν δὲν συνέτρεχαν κάποιας ἐκτακτῆς αἰτίας θὰ ἴμενα γιὰ πάντα ἀγράμματος»¹⁹, γράφει ὁ ποιητῆς καὶ ἐξακολουθεῖ «ὉΠαπ' - Ἄντριὰς²⁰, ὁ δάσκαλός μου, γνήσιος ἐκείνου τοῦ καιροῦ, χωρὶς νὰ εἶναι καλῦτερος ἢ χειρότερος ἀπὸ κανένα συνάδελφό του, ὅχι βέβαια στὰς γνώσεις καὶ στὴ μάθηση, ἀλλὰ στὴ παιδαγωγικὴ μόρφωση, εἶταν ἓνα εἶδος τύραννος, ἓνα εἶδος βασιανιστικὸς δῆμιος, σὰν ἐκείνους ποῦ βασάνιζαν τοὺς μάρτυρας τῆς θρησκείας μας, ποῦ ἄγιασαν. Τὰ διδασκαλικά του σύνεργα ἀπαίσια ἐμβλήματα βάρβαρης καὶ κακούργας παιδαγωγικῆς ἐκείνου τοῦ κακοῦ, εἶχαν κρεμαστῆ στὸν χοντρὸ κορμὸ τοῦ δένδρου ποῦ ἤσκιωνε τὸ ὑπαίθριον σχολεῖο²¹ μας»²².

Και από την στιγμήν εκείνην ποῦ ἀντίκρουσεν τὸ πρῶτον ἐκεῖνο βάρβαρον βασιανιστήριον²³ τῆς ἀθφας παιδικῆς ψυχῆς, αἰσθάνεται ἄλλον σεισμὸν πάλιν, ὁ μικρὸς Χρηστοβασίλης. Τὸν σεισμὸν τῆς ἐξεγέρσεως τῶν ἐλευθέρων ψυχῶν κατὰ τῶν ἀνελευθέρων θεσμῶν καὶ μεθόδων. Ἡ ἀνυπότακτος ψυχὴ του ἐκδηλοῦται ἀπὸ τῆς παιδικῆς του ἡλικίας καὶ ἡ μέχρι πάθους λατρεία του πρὸς τὴν ἐλευθέραν σκέψιν καὶ δράσιν ἡ ὁποία τὸν παρακολουθεῖ, εὐτυχῶς, εἰς ὀλόκληρον τὴν πολυσχιδῆ ζωὴν του, εἶναι ἐκ τῶν κυριωτέρων χαρακτηριστικῶν τοῦ ἀνδρός. Τὸ μικρὸν ἐκεῖνο παιδί, ἀναφωνεῖ εἰς στιγμήν ὑπερτάτης ἀγανακτήσεως, ὅταν βλέπει τὸν μικρὸν συμμαθητὴν του Γιώργον²⁴ εἰς τὸ μαρτύριον τοῦ φέλεκα ἀσπαίροντα ἐκ τῶν πόνων «Ἀνάθεμα τὰ γράμματα κι' ὅπου τὰ 'βγαῶ» καὶ ἐπάγεται μετὰ ἔτη πλέον «Ἄν ἀνασταίνονταν ὁ Κάδμος κι' ἔρχονταν στήν Πατρίδα μας, κι' ἔβλεπε τί τραβοῦσεν ἡ τρυφερὴ ἀνθρωπότητα ἀπὸ τοὺς δασκάλους γιὰ τὴν ἐφεύρεσή του, θ' αὐτοκτονοῦσε χωρὶς ἄλλο ἀπὸ τὴν λύπη του²⁵».

Ὡστε εἰς τὴν παιδικὴν ἐποχὴν τοῦ Χρηστοβασίλη καὶ τὰς πρώτας καὶ παρθενικὰς αὐτοῦ ἐντυπώσεις καὶ συγκινήσεις ὀφείλομεν ὄχι μόνον τὸν κατόπιν ποιητὴν ἀλλὰ καὶ τὸν ἐλεύθερον ἄνθρωπον μετὰ τὴν ἀνυπότακτον ψυχὴν καὶ σκέψιν. Ἀλλὰ καὶ τὸν πατριώτην εἰς τὴν πρώτην ἐκείνην ἡλικίαν τὸν ὀφείλομεν. Μᾶς τὸ λέγει ὁ ἴδιος εἰς τὸ διήγημά του «Ἐθνικὴ ἀποκάλυψις»²⁶.

«Εἶταν Μάρτης, λέγει, καὶ ζύγωνε ἡ μεγάλη Πασχαλιᾶ. Φούντωναν τὰ κλαδιά, ἀνθίζαν οἱ ροδακινιές. Τ' ἀρνιά καὶ τὰ κατσίκια πηδοῦσαν περίχαρὰ στὰ λειβάδια καὶ στὰ λόγγα. Τὰ χελιδόνια προάγγελοι τῆς πανώρηας ἀνοιξῆς ἔσκιζαν τὸν ἀέρα μετὰ τὰ ψαλιδατὰ τους φτερά²⁷.....

Καὶ συνεχίζει, ὅτι εἰς μίαν τόσον ὥραϊαν στιγμήν, ἔμαθε διὰ πρώτην φοράν ὅτι εἶναι Ἑλληνοπούλο²⁸, καὶ τὸ ἔμαθεν ὄχι ἀπὸ τὸν ἰδικὸν του διδάσκαλον, ἀλλ' ἀπὸ ἑνα ζένον, τὸν διδάσκαλον Πασχίδην²⁹. Τότε ἔμαθεν ὅτι πατρίς του ἦτο ἡ Ἑλλάς σκλαβωμένη ἀπὸ τετρακόσια χρόνια στοὺς Τούρκους. «Αὐτὸ μ' ἔκαμε στὴ στιγμή ἄλλον ἄνθρωπον, διηγεῖται ὁ Χρηστοβασίλης. Ἐνῶσα μιὰ μεγάλη δύναμη νὰ χορεύῃ μέσα μου καὶ μιὰ περιδοξὴ περιφάνεια ἀπάνω μου. Μ' ἔπιασε μιὰ γλυκεῖα τρέλλα ἀπ' τὴ χαρὰ μου. Δὲν με χωροῦσε τὸ σπῆτι.... Πνιγόμεν! Ἦθελα νὰ βγῶ ἔξω νὰ πάρω ἀέρα! Ἦθελα νὰ πάγω στ' ἀγνάντια³⁰ καὶ νὰ φωνάξω μ' ὄλη μου τὴν δύναμη, πέρα στοὺς κάμπους καὶ κάτω στὰ ποτάμια, κι' ἀπάνω στὰ βουνὰ καὶ παραπάνω στὰ σύνεφα. Εἶμαι Ἕλληνας! Εἶμαι Ἕλληνας!!» Ἦθελε νὰ φωνάξῃ!! Καὶ μήπως δὲν τὸ ἐφώνησε αὐτὸ ὁ Χρηστοβασίλης καὶ στὰ βουνὰ, καὶ στὰ λόγγα καὶ στὰ σύνεφα μ' ἑκατὸν διηγήματα καὶ μετὰ διακόσια τραγούδια³¹ καὶ μετὰ τὴν ζωὴν του ὀλόκληρον; Μήπως καὶ ὀλόκληρος ἀκόμη ἡ πεζὴ του λογοτεχνικὴ παραγωγή δὲν ἐμπνέεται ἀπὸ τὸν ἠρωϊσμὸν καὶ δὲν διατηρεῖ ἀνεξίτηλον τὸ χρῶμα καὶ ἀνεξάλειπτον τὸ μῦρον τῆς πρώτης αὐτῆς παιδικῆς ἀπλότητος καὶ τῆς πρώτης αὐτῆς ἰσχυρᾶς ἐντυπώσεως; Ἡ πρώτη αὕτη ἀγνή παιδικὴ ἐντύπωσις ἐπεβλήθη

ζωηρῶς καὶ εἰς τὸν διηγηματογράφον ἐφ' ὅλης τῆς ζωῆς του καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐν γένει διηγηματικὴ τεχνοτροπία του δὲν εἶναι διάφορος εἰς τὰς κυρίας γραμμάς τοῦ ἡρωϊκοῦ θρύλλου. Διότι τὸ διήγημα τοῦ Χρηστοβασίλη εἶναι ἡ ἐπεισοδιακὴ ἀπεικόνισις τῶν περιπετειῶν, τῶν ἐλπίδων καὶ τῶν ὀραματισμῶν τοῦ Γένους καὶ τῶν ἡρωϊκῶν κατορθωμάτων τῆς ἀρματολικῆς ἐποχῆς. Εἶναι τὸ διήγημα τοῦ Χρηστοβασίλη τέκνον καὶ καρπὸς τῆς δημώδους ποιήσεως, δι' ὃ καὶ βαίνει ἐν ἀπλότῃ καὶ ἄνευ χρονοτριβῆς εἰς ἀσκόπους περιγραφὰς προσώπων καὶ πραγμάτων ἢ παρεμβολῆς ἀνιαρᾶς πλατυλογίας. Ἡ διήγησις του οὔτε ἀρχίζει, οὔτε λήγει ἀποτόμως. Ἀρχεται καὶ καταλήγει ἡρέμως, ἀκολουθεῖ γραμμῆν λιπὴν, ἀπλὴν καὶ εὐθείαν ὡς ἡ ἡρωϊκὴ πράξις. Οἱ διάλογοί του εἰσάγονται κανονικῶς εἰς πρῶτον πρόσωπον καὶ τοῦτο ἀκριβῶς, προσδίδει εἰς τὸ διήγημά του δραμματικὸν ἄμα καὶ πλαστικὸν χαρακτῆρα. Ἀλλὰ παντοῦ καὶ πάντοτε, ὡς καὶ εἰς τὴν ποίησίν του, ἐκφράζει τὰ δονοῦντα ἰσχυρῶς τὴν ψυχὴν του συναισθήματα κατέναντι τοῦ κάλλους καὶ τῆς ἀρμονίας τῆς φύσεως καὶ τῶν ἠθικῶν ἀξιών καὶ τῶν εὐγενῶν καὶ γενναίων πράξεων ἐκείνων τοὺς ὁποίους, παιδιόθεν ἔμαθεν νὰ θαυμάζῃ καὶ νὰ θεοποιῇ. Καὶ ἡ τελευταία κυρίως αὕτη ἐνατένισις πρὸς τοὺς ἡρωϊκοὺς τῶν ἔθνικῶν παραδόσεων τύπους, ὑπῆρξεν δημιουργὸς ἀρίστων λογοτεχνικῶν ἔργων τοῦ Χρηστοβασίλη, διακρινομένων διὰ τὴν δύναμιν τῆς φαντασίας, τὴν τολμῆν ἐν τῇ ἐκφράσει καὶ τὴν δημιουργίαν γραφικῶν εἰκόνων, καὶ τὸ δραμματικὸν τῆς διηγήσεως προσηρμοσμένον εἰς τὴν δημώδη ποιητικὴν ἀντίληψιν καὶ τεχνοτροπίαν. Καὶ τέλος τὸ σύνολον τελειοῦται, ἐξωτερικευόμενον διὰ μέσου τῆς Ἡπειρωτικῆς γλώσσης τῆς ἔθνικῆς ταύτης λύρας ἐκ τῶν χορδῶν τῆς ὁποίας ἀνεπήδησεν τὸ θαῦμα τοῦ Ἑλληνικοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ.

Ἐπὶ τέλος, ὁ μικρὸς ποιητὴς φεύγει ἀπὸ τὸ χωρίον του καὶ μεταβαίνει ἀπέναντι εἰς τὴν Ζίτσαν³². Ἀλλὰ φεύγει καὶ ἀπὸ ἐκεῖ³³ ὅταν ἀπεπειράθῃ νὰ τὸν δεῖρῃ ὁ δάσκαλός του, ὁ Κατσᾶνος³⁴, καὶ τρέχων φθάνει εἰς τὸ χωρίον του. Πῶς τὸν ὑπεδέχθη ὁ πατέρας του τὸ μανθάνομεν ἀπὸ τὸν ἴδιον πάλιν «Ἄν στεκόσουν, ὄρέ, νὰ σὲ δεῖρῃ ὁ παληοδάσκαλος, μὲ τοὺς τζουμπέδες, δὲν θὰ σ' ἔμπαζα μέσα, ἀλλὰ θὰ σ' ἔδιωχνα ἀπὸ τὸ σπῆτι μου»³⁵.

Φαίνεται ὅτι τὸ μῆλον εἶχε πέσῃ πραγματικῶς κάτω ἀπὸ τὴν μηλιά. «Τὸ φέρισμο τοῦ πατέρα μου μ' ἐγκάρδιωσε καὶ μ' ἔκανε νὰ πιστεύσω, ὅτι θὰ βάλουμε τελεία καὶ παῦλα στ' ἀναθεματισμένα τὰ γράμματα» λέγει ὁ Χρηστοβασίλης³⁶. Μὲτ' ὀλίγον ὁ πατέρας του τὸν φωνάζει καὶ τοῦ λέγει «Παιδί μου θέλω νὰ μάθω τί σκοπεύεις νὰ κάνῃς. Θὰ πᾶς στὸ σχολεῖο στὰ Γιάννινα ἢ ὄχι». «Θέλω νὰ πάω στὰ πρόβατα»³⁷ ἀπαντᾷ ὁ Χρηστοβασίλης. Καὶ πράγματι ἐπῆγε στὰ πρόβατα. «Ἐμεῖνα ἐκεῖ ὅλον τὸν χειμῶνα καὶ τὴν ἀνοιξή, βγαίνοντας μὲ τὰ κοπάδια μου στὰ βουνά³⁸, γιατί ἀγαποῦσα πολὺ τὴν ποιμενικὴν, τὴν γεωργικὴν καὶ τὴν κλεφταρματολικὴν ζωή»³⁹.

Ποῦος ἀνέγνωσε ἐν καὶ μόνον ἔργον τοῦ Χρηστοβασίλη καὶ ἀμφιβάλλῃ ἄραγε δι' αὐτό;

Ἄλλ' ἐκεῖ στὰ πρόβατα εἶδεν ὅτι καὶ στὸν τσοπάνη ἀκόμη, τὰ γράμμα-
τα εἶναι ἀπαραίτητα «τ' ἀναθεματισμένα» καὶ «ἔταν ἔπισαν ἢ βροχὲς καὶ τὰ
κρύα καὶ κατέβηκαν τὰ κοπάδια γιὰ τὸ ξεχειμαδεῖο, περνῶντας ἀπὸ τὸ χωριὸ
εἶπε στὸν πατέρα του. Πατέρα θὰ πάγω στὸ σκολεῖο⁴⁰». Καὶ τότε ὁ πατέρας
του τὸν ἔστειλεν εἰς τὴν Ἐάνθη⁴¹ ὅπου διέμενε ὁ θεῖος του Σπυρίδων ὡς Διευ-
θυντῆς τοῦ Μονοπωλείου τῶν Καπνῶν⁴². Τοιοῦτοτρόπως ὁ Χρηστοβασίλης
φεύγει ἀπὸ τὸ περιβάλλον τοῦ χωριοῦ του. Χωρίζεται πλεόν «ἀπὸ τοὺς κάμ-
πους του καὶ τὰ λειβάδια του τὰ ντυμένα μὲ χίλια - μύρια χρώματα καὶ τὰ
λόγγα του ποῦ μαυρολογοῦσαν καὶ ἀπ' τὰ ζευγάρια του ποῦ μόχταγαν μέσα
στὲς ἀνοιγμένες αὐλακίες, κι' ἀπ' τὰ γίδια του καὶ τὰ πρόβατά του στὰ λαγ-
κάδια καὶ στὰ γκρέμια μέσα στις τρέλλες τῆς λουλουδοφορωμένης κι' ἀνθο-
στολισμένης ἀνοιξίης. Κι' ἀπ' τὰ κίπροκούδουνα ποῦ ἀχολογοῦσα ὡμορφα
καὶ γλυκά. Κι' ἀπ' τοὺς πιστικοὺς ποῦ σελαγοῦσαν καὶ λαλοῦσαν τὴν φλογέ-
ρα⁴³». Φεύγει! πηγαίνει πρὸς τὰ πεπρωμένα του! Ἄλλὰ ἡ ψυχὴ του νοσταλ-
γικῆ στρέφει πάντοτε ἐκεῖ καὶ ὁ νοῦς του δὲν ἀπομακρύνεται οὐδ' ἐπὶ στιγ-
μὴν ἀπὸ τὸν ὄνειρευμένον κόσμον τῆς φαντασίας του.

Εἰς τὴν Ἐάνθη ἐτελείωσε τὸ Σχολαρχεῖον⁴⁴ μέθ' ὁ μετέβη εἰς Σμύρνην
καὶ εἰσήχθη εἰς τὴν μεγάλην καὶ διάσημον Εὐαγγελικὴν Σχολήν. Ἐκεῖθεν ἀ-
νηρπάγη⁴⁵ τὸ 1875 ὑπὸ τῶν Τουρκικῶν Ἀρχῶν μέτ' ἄλλων παιδίων καὶ κάτ'
ἀρχὰς ἐκρατήθη ὡς ὄμηρος λόγῳ τῆς ἀνωμάλου τότε ἐν τῇ Βαλκανικῇ κατα-
στάσεως, κατόπιν δὲ εἰσήχθη εἰς τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει Αὐτοκρατορικὴν
Λύκειον⁴⁶ ὡς ὑπότροφος. Ἄλλ' ὁ ἀνυπότακτος Χρηστοβασίλης ποῦ εἶχεν ὡς ὄ-
νειρον νὰ γίνῃ Καπετᾶνος καὶ ἤθελε νὰ φωνάξῃ πέρα στὰ βουνὰ καὶ πῖθ' πέρα
στὰ σύνεφα πῶς εἶναι Ἑλληνας⁴⁷ δὲν ἔμεινε οὔτε ἐκεῖ. Εἰς πρώτην ἀφορμὴν
δραπετεύει καὶ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1878 φθάνει εἰς τὰς Ἀθήνας⁴⁸.

Ἡ Ἑλλάς τότε εὐρίσκειτο εἰς πυρερώδη πολεμικὸν ὄργανισμὸν. Μόλις εἶ-
χεν ὑπογραφῆ ἢ συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, καὶ οἱ πατριῶται κατήρτιζον
σώματα ἀνταρτικὰ ὅπως εἰσβάλλουν εἰς Θεσσαλίαν καὶ Ἡπειρον⁴⁹. Κέντρον
τῶν δευτέρων ἦτο ἡ Κέρκυρα⁵⁰. Ὁ Χρηστοβασίλης τρέχει ἐκεῖ καὶ μετέχει
τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων τὰ ὅποια ὑπὸ τὸν Μοίραρχον Στεφάνου⁵¹, τὸν Τρι-
τάκη⁵², τὸν Μίνων Λάμπαν⁵³, τὸν Κοντούλην καὶ τοὺς Ἱταλοὺς φιλέλληνας
κόμιστας Κοντούρβια⁵⁴ καὶ Πενάτσι⁵⁵ καὶ ἄλλους εἰσβάλλουν εἰς Ἡπειρον διὰ τῶν
Ἀγίων⁴⁰. Εἰς τὴν ἀτυχή συμπλοκὴν τοῦ Λυκουρσίου⁵⁷ οἱ Ἑλληνας ἐπιδρο-
μεῖς συντρίβονται, ὁ κόμισ Πενάτσι πίπτει νεκρὸς καὶ ὁ Κοντούλης, ὁ Χρη-
στοβασίλης καὶ ἄλλοι συλλαμβάνονται καὶ μεταφέρονται σιδηροδόσμιμοι εἰς τὰς
φυλακὰς τοῦ Κάστρου τῶν Ἰωαννίνων, ἐνθα παρέμειναν ἐπὶ μακρόν⁵⁸. Ὁ Χρη-
στοβασίλης ἐξορίζεται εἰς Τρίπολιν τῆς Ἀφρικῆς, ἀλλ' ὁ πατέρας του, ὁ ὅποι-
ος, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος, ἤξευρε τὸν τρόπον ν' ἀνοίγῃ καὶ τὰς φυλακὰς «μὲ
χρυσὰ κλειδιά» ἐπωφελεῖται τῆς ὁμοιοτρόπου γραφῆς εἰς τὴν τουρκικὴν τῶν
λέξεων Τρίπολις καὶ Τρίκαλα, καὶ οὕτως ἐπιτυγχάνει νὰ ἐξορισθῇ εἰς Τρί-
καλα⁵⁹.

Ὁ Χρηστοβασίλης δὲν περνᾷ πολὺ κακὰ εἰς τὰ Τρίκαλα, διότι ἔχει τὴν εὐνοίαν τοῦ Πασσᾶ, ὁ ὁποῖος τὸν χρησιμοποιεῖ ὡς διερμηνέα⁶⁰ διὰ τοὺς Ἄγγλους καὶ Γάλλους περιηγητάς, οἱ ὁποῖοι συγγνά διήρχοντο ἐκεῖθεν διὰ νὰ ἐπισκεφθοῦν τὰ Μεταίωρα καὶ τὸν Ὀλυμπον. Ἄλλ' ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ μείνῃ ἡσυχος. Δραπετεύει⁶¹ καὶ ἐπανέρχεται εἰς τὸ χωρίον του τὸ 1882⁶². Ποῖος ἀμφιβάλλει ὅτι μὲ ἐξαιρετικὴν συγγίνησιν θὰ εἶπε τὰ λόγια ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα θέτει εἰς τὸ στόμα τῶν ἠρώων τῶν διηγημάτων του ἔταν ἀντίκρουσε τ' ἀγαπημένα του μικρὰ λευκὰ ἀρνάκια «Ὡς μοῦ πορέψατε τώρα πᾶλιπα; Μὴ σᾶς ἔσκιαξε κανὰ ζλάπ!⁶³».

Συλλαμβάνεται κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν γάμων του, ὀδηγεῖται εἰς Ἰωάννινα, δικάζεται εἰς συνοπτικὴν διαδικασίαν καὶ καταδικάζεται εἰς θάνατον.

Τότε δὴ τότε, ἐτέθησαν εἰς ἄμεσον χρῆσιν τὰ περίφημα «χρυσὰ κλειδιά» μετὰ πλήρους ἐπιτυχίας, καὶ ὁ μελοθάνατος δραπετεύει⁶⁴ μίαν θυελλώδη νύκτα καὶ διαπεραιοῦται εἰς Θεσσαλίαν ἔνθα παρέμεινε μέχρι τοῦ 1885 ὅποτε κατῆλθεν εἰς Ἀθήνας⁶⁵.

Αἱ Ἀθήναι ὑπῆρξαν διὰ τὸν λογοτέχνην καὶ ποιητὴν ὁ τόπος τῆς πρώτης του ἀναδείξεως. Εἶχεν τὴν ὅλως ἐξαιρετικὴν τύχην νὰ προσληφθῇ ὡς συντάκτης τῆς «Ἀκροπόλεως⁶⁶» τοῦ ἀειμνήστου πρυτάνεως τῆς Ἑλληνικῆς δημοσιογραφίας Βλάση Γαβριηλίδου⁶⁷. Ὁ ἀγνός, ὁ φυσικός, ὁ λιτὸς Χρηστοβασίλης, ὁ ἐμπνευσμένος ἀπὸ τὸ δημοτικὸ τραγούδι, τὸ ἠρωϊκὸν παραμῦθι καὶ τὸ κάλλος τῶν βουνῶν τῆς πατρίδος του, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐδημιουργήθη ἡ ἀρμονία τῆς δημόδου γλώσσης καὶ ποιήσεως, εὔρε πράγματι ἐν τῷ Γαβριηλίδῃ τὸν διδάσκαλόν του.

Ἡ ἐλευθέρα καὶ ἀδέσμευτος σκέψις του ἀπέκτησε πλησίον τοῦ Γαβριηλίδου πτερὰ αἰετοῦ. Ἡ ψυχὴ του ἐγαλβανίσθη μὲ τὸ θάρρος τῆς γνώμης τὸ ἀνευ ὀρίων καὶ φραγμῶν, τὴν ἀδιαλαξίαν πρὸς τὰς ἀρχάς, καὶ τὴν ἀλήθειαν.

Ἀπὸ τῆς «Ἀκροπόλεως» ἐνεφανίσθη εἰς τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα ὡς διηγηματογράφος⁶⁸, καὶ εἶναι γνωστὸν μετὰ πόσης δυσκολίας ἐδέχετο ὁ Γαβριηλίδης εἰς τὰς στήλας τῆς Ἐφημερίδος του λογοτεχνικὴν ἐργασίαν.

Ὡς δημοσιογράφος⁶⁹ ὑπῆρξεν ἀπαράμιλλος εἰς τὴν παραστατικότητά τῆς ἀφηγήσεως. «Αὐτὸς ὁ Ἡπειρώτης ζωγραφίζει δαιμονισμένα» ἔλεγεν ὁ Γαβριηλίδης. Καὶ διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν του ταύτην ἱκανότητα ἐξελέγη⁷⁰ ὑπὸ τῆς «Ἀκροπόλεως» μεταξὺ πενήκοντα ἄλλων καὶ ἀπεστάλη εἰς Μόσχαν κατὰ τὰς ἐορτάς τῆς στέψεως τοῦ Τσάρου Νικολάου τοῦ Β'⁷¹, ἀργότερον δὲ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ ὅταν μέτ' ἐξαιρετικῆς πομπῆς καὶ λαμπρότητος ἐπεσκέφθη τοὺς Ἁγίους Τόπους ὁ Κάιζερ Γουλιέλμος Β'⁷².

Δὲν ἀνῆκει, κατὰ τὴν ἐσπέραν ταύτην, εἰς ἐμὲ ν' ἀναλύσω λεπτομερῶς τὸ ὅλον συγγραφικὸν ἔργον τοῦ Χρηστοβασίλη, διότι τὸ τοιοῦτον μετὰ πάσης ἐπιστημονικότητος καὶ κομψότητος λόγου θὰ πράξῃ ὁ Γυμνασιάρχης κ. Σούλης⁷³. Οὔτε τὸ δημοσιογραφικόν⁷⁴ τοιοῦτον. Οὔτε τὴν δρᾶσιν του ὡς Διευθυν-

του⁷⁵ τῆς ὑπὸ τοῦ Νεοκλέους Καζάτζη⁷⁶ ἰδρυθείσης ἐθνικῆς Ἑταιρίας «ὁ Ἑλληνισμός⁷⁷». Οὔτε τὴν ἐθνικὴν του ἐργασίαν ἐν τῷ ἀγῶνι τῆς Βορείας Ἡπείρου⁷⁸ παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς ἐξόχου ἐκείνης ἐθνικῆς προσωπικότητος τοῦ Μητροπολίτου Σπυριδωνος⁷⁹. Διότι περὶ ὅλων τούτων ἄλλος ἐκ τῶν φίλων ἀγορητῶν θὰ καταγείνη.

Ἐργον ἑμὸν εἰσέτι κατὰ τὴν ὥραίαν καὶ σεμνὴν ἐορτὴν ταύτην εἶναι νὰ παρακολουθήσω τὸν Χρηστοβασίλην ἐν τῇ λογοτεχνικῇ του δράσει πετῶντι καλῶν καὶ ἐν τῇ προκαθορισμένῃ βραχύτητι χρόνου.

Ἐν κρίνω ἀναγκαῖον, ἐν τούτοις, νὰ τονίσω.

Ὁ Χρηστοβασίλης ἐν τῇ μακρᾷ σταδιοδρομίᾳ του καὶ τῇ πολυσχιδῇ του δράσει, ἔσχεν θαυμαστάς ἐνθουσιώδεις, ἀλλ' ἔσχεν καὶ ἐπικριτάς δριμεῖς. Ἡ ὑπερβολικὴ του εἰλικρίνεια καὶ ὑπερβολικωτέρα του ἀδιαλαξία, τὴν ὁποίαν τονίζει καὶ ὁ Καμπούρουγλος⁸⁰, τὸν ὀδήγησεν οὐχὶ σπανίως ἀντιμέτωπον προσώπων, γεγονότων καὶ καταστάσεων.

Ἡ τύχη τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ζῶσιν δημοσίᾳ καὶ μετέχουσιν ἐνεργῶς εἰς τὸν βίον καὶ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ τόπου των, τοιαύτη τις ὑπῆρξεν πάντοτε.

Εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἐθνῶν συμβαίνει ὅτι καὶ εἰς τὰς μάχας.

Οἱ ἐν τῇ πρώτῃ γραμμῇ ἰστάμενοι πληγώνουν καὶ πληγώνονται εὐχερέστερον ἐκείνων οἵτινες παραμένουσιν εἰς τὰ μετόπισθεν καὶ τὴν ἀφάνειαν.

Καὶ ἐν πεδίῳ ἀναπεπταμένῳ τοὺς κερανοὺς δὲν δέχονται αἱ ταπειναὶ καλῶν ἀλλὰ τὰ ὑψηλὰ καὶ ὑπερήφανα δένδρα

Ὁ Βολταῖρος εἶπε κάποτε εἰς τὸν Ἀβά - Φεγιέ : «Δὲν ὑπάρχει μέση ὁδός, ἢ θὰ γίνῃς κάτι καὶ θὰ δεχθῆς πυκνὰ τὰ βέλη πανταχόθεν ἢ θὰ προτιμήσῃς νὰ μείνῃς ἄσημος καὶ ἀφανής».

Τοιαύτη ἡ τύχη τῶν ἀνθρώπων τοὺς ὁποίους δὲν καλύπτει ὡς ἀπίς ἡ ἀφάνεια.

Ἄλλοι θὰ τοὺς ἀναβιβάσωσιν εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ ἄλλοι θὰ τοὺς ῥίψωσιν εἰς τὸν Ἄδην.

Δὲν ὑπάρχει τὸ ἐνδιάμεσον. Ἡ ὑψηλὰ ἢ χαμηλὰ.

Ἄλλ' ἐν εἶναι πάντοτε βέβαιοι. Ὅτι, ὅλα τὰ εὐμενῆ ἢ δυσμενῆ ἐπίθετα, δι' ὧν χρωματίζομεν τὸν βίον τῶν δημοσίων ἀνδρῶν ἀν τὰ θέσωμεν ἐπὶ τοῦ ἱριδικοῦ δίσκου τοῦ Νεύτωνος καὶ τοῦτον περιστρέψωμεν, θὰ ἴδωμεν ἐν μόνῳ χρωμα : Τὸ ἄσπιλον λευκόν.

Ἡ «Ἀκρόπολις» καὶ τὰ ἀξιολογώτερα τῶν τότε περιοδικῶν ὡς «Ἡ ἑβδομάς», «Τὸ Μουσεῖον», «Τὸ Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον Σκόκου», «Ἡ Εἰκονογραφημένη Ἑστία», «Ἡ Νέα Ἑστία», καὶ πλεῖστα ἄλλα⁸¹, γέμουν διηγημάτων καὶ ποιημάτων τοῦ Χρηστοβασίλη μεγίστης λογοτεχνικῆς ἀξίας.

Οἱ περιφημότεροι τῶν τότε κριτικῶν ὡς ὁ Μιστριώτης, ὁ Νιρβάνας, ὁ Χατζιδάκις ὁ Γαβριηλίδης, ἔγραψαν⁸² μέτ' ἐνθουσιασμοῦ περὶ αὐτοῦ καὶ τὸν θεωροῦν ἴσης ἀξίας πρὸς τὸν Παπαδιαμάντην, τὸν Κοντηλάκην, τὸν Ἐρμπαχ καὶ τὸν Τσβαίχ.

Ὁ περιφημος γλωσσολόγος καθηγητῆς Γ. Χατζηδάκης γράφει κριτικὴν εἰς τὴν πρώτην συλλογὴν διηγημάτων τοῦ Χρηστοβασίλη «Διηγήματα τῆς Στάνης», τῷ 1899: «Δὲν ἤξεύρω, γράφει μεταξύ τῶν ἄλλων, ἂν ἡ ποιητικὴ γλῶσσα τῆς εὐάνδρου Ἑπειροῦ ἢ ἡ ἀφελῆς φύσις τῶν περιγραφομένων προσώπων ἢ ἡ μεγάλη πρὸς τὸν φυσικὸν ἐπὶ τῶν ὁρέων, βίον ἐπιθυμία, τὴν ὁποίαν τὰ διηγήματα ταῦτα ἀφύπνισαν ἐν ἐμοί, ἢ ἂν πάντα ταῦτα ὁμοῦ ἐγειναν αἰτία ν' ἀναγνώσω μετ' ἀσυνήθους ἡδονῆς τὰ Διηγήματα τῆς Στάνης. Γνωστὸν εἶναι ὅτι τὰ κάλλιστα καὶ πλεῖστα τῶν θαυμαστῶν δημοτικῶν ἀσμάτων τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἐποιήθησαν ἐπὶ τῆς Πίνδου καὶ τοῦ Ὀλύμπου εἰς τὴν διάλεκτον τῆς Ἑπειροῦ. Ἐντεῦθεν πᾶσα λέξις καὶ πᾶσα φράσις, φέρουσα Ἑπειρωτικὸν τὸν ἀσμάτων τούτων, χαρακτηῖρα, παρίσταται εἰς ἡμᾶς ὡς τι ἰδιαιτέρως ποιητικὸν ὡς τι κάτ' ἐξοχὴν ὄζον ἐλάτης τῆς Πίνδου. Διὰ τοῦτο καὶ πάντες οἱ λόγιοι, ὅσοι μετὰ τὴν ἐθνικὴν παλιγενεσίαν ἐπεχείρησαν νὰ ψάλλουν, εἰς γνήσιον δημοτικὸν τύπον, τὴν Ἑπειρωτικὴν διάλεκτον μετεχειρίσθησαν.... Ἄλλ' ἡ διάλεκτος τῶν Διηγημάτων τῆς Στάνης ὑπερβάλλει εἰς κάλος πάσας.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν γενικῶν ἀρετῶν τῆς Ἑπειρωτικῆς του διαλέκτου, παρατηρεῖται ὅτι ὁ Χρηστοβασίλης εἶναι αὐτόχρημα καλλιτέχνης τοῦ λόγου, διὰ τοῦτο οὐ μόνον ἀείποτε πλέκει αὐτὸν σύμμετρον καὶ σαφῆ, οὐδαμοῦ ξενίζων, ἀλλὰ καὶ ἀπιφεύγει τὴν ἐξεζητημένην χορῆσιν εἰκόνων, φροντίζει δὲ μᾶλλον διὰ τῆς ἐκλογῆς τῶν χαρακτηῖρων νὰ ἐλκύη καὶ δεσμεύῃ τὸν ἀναγνώστην. Ἐν ἐνὶ λόγῳ ἂν τις ἔχη αἰσθησιν τοῦ ἀπλοῦ καὶ φυσικοῦ, τοῦ ἐπὶ τῶν ὁρέων τῆς Ἑλλάδος βίου τῶν ποιμένων, ἃς εἶναι βέβαιος ὅτι δὲν θὰ μετανοήσῃ ἂν ἀναγνώσῃ τὰ Διηγήματα τῆς Στάνης⁸⁹».

Ὁ περιφημος Ἕλληνας γλωσσολόγος εἰς τὴν ἀνωτέρω κριτικὴν δύο κυρίως χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν ἔργων τοῦ Χρηστοβασίλη ἐξυμνεῖ. Τὸ μῦρον τῆς Ἑλάτης τῆς Πίνδου ἀπὸ τὸ ὁποῖον εὐωδιάζει τὸ διήγημα του καὶ τὴν γλῶσσαν τὴν ὁποίαν ἀποκαλεῖ ποιητικὴν γλῶσσαν τῆς Εὐάνδρου Ἑπειροῦ εἰς ἣν ἐποιήθησαν τὰ πλεῖστα τῶν θαυμαστῶν δημοτικῶν ἀσμάτων τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος.

Ἡ κριτικὴ αὕτη καὶ μόνη ἀνδρὸς οἷος ὁ Χατζηδάκης ἀρκεῖ, διὰ νὰ ἔχωμεν τὴν ὑπερηφάνειαν νὰ θεωρῶμεν τὸν Χρηστοβασίλην ἐξ' ὀλοκλήρου Ἑπειρώτην ποιητὴν καθ' αὐτὸ Ἑπειρωτικὸν λογοτέχνην, διότι καὶ ἡ γλῶσσα του καὶ ἡ ὑπόθεσις τῶν ἔργων του γεμίζει τὸν ἀέρα ἀπὸ τὸ ἄρωμα τοῦ Ἑπειρωτικοῦ βουνοῦ.

Ἄλλὰ καὶ ὁ πολὺς Γαβριηλίδης δὲν ὑπολείπεται εἰς ἐγκώμια.

«Θέλετε, γράφει εἰς τὴν κριτικὴν του τῆς αὐτῆς συλλογῆς, θέλετε νὰ ἐλαττωθῇ τὸ ὄχληρότατον συναίσθημα τοῦ καύσωνος; Θέλετε νὰ μεταφερθῆτε σὲ δροσιές, σὲ βουνά, σὲ λαγκαδία, σὲ ρεματιές; Πάρτε τὸ βιβλιαράκι τοῦ Χρηστοβασίλη «Διηγήματα τῆς Στάνης». Εἶναι καὶ αὐτὸς Ἑπειρώτης διηγηματογράφος, ὡς ὁ ἀείμνηστος Κώστας Κρυστάλλης.

Είναι φυσιολάτρης, αληθολάτρης. Δεν συλλαμβάνει ή φαντασία του πράγματα ανύπαρκτα, αλλά φωτογραφεί δαιμονισμένα. 'Ο Κουτσογιάννης του είναι τὸ δυνατώτερό του διήγημα. 'Η ανάγνωσίς του σοῦ φέρνει εἰς τὸν νοῦν τὸν Κανδίδ τοῦ Βολταίρου, τοῦ ὑπενθυμίζει τὸν ποιμενικὸν αὐλὸν τοῦ Ταννχόυζε τοῦ Νουμᾶ Ρουμεστάν. Τοῦ Δωδὲ ἐκεῖνον τὸν ἥρωα μὲ τὸ φλάουτο. Καὶ αἱ ἀναμνήσεις αὐταὶ μεγάλων συγγραφέων ἀπὸ τὴν μικρὴ φυλλάδα σοῦ ἔρχονται, διότι μερικαὶ σελίδες τοῦ Χρηστοβασίλη εἶναι ὄντως τελείου, ἀμιμῆτου φυσικοῦ κάλλους. Δεν τέρπεσαι μόνον, δὲν παρηγορεῖσαι, δὲν καθαίρεσαι μόνον, ἀπὸ αὐτὴν τὴν λευκὴν ἀναπαράστασιν τοῦ λευκοτέρου, τοῦ γαλακτωδεστέρου τῶν βίων, τοῦ ποιμενικοῦ, ἀλλὰ καὶ διδάσκεισαι. Τὸ μοιρολόγι ποῦ παρεμβάλλει στὸ διήγημά του «Τὸ Μανάρι» εἶναι ἀπὸ τὰ ὠραιότερα δημοτικὰ τραγοῦδια, ποῦ ἔχομεν. 'Ο Χρηστοβασίλης, χωρὶς νὰ βιάζεται, χωρὶς νὰ τρέχει, μὲ κέφι, καὶ ἀγάλια - ἀγάλια τείνει νὰ δημιουργήσῃ ἴδιον φιλολογικὸν εἶδος, ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα τώρα εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἰδίως εἰς τὴν Σκωτίαν θεωροῦνται ὡς ἔχοντα, τὸ πολυτιμώτερον, τὸ πρωτοτυπώτερον καλλιτεχνικὸν ἄρωμα»⁸⁴.

'Αλλὰ ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ ὠραῖα λόγια τοῦ Γαβριηλίδου, ἓνα λάθος του εἶναι ὁ μεγαλύτερος ὕμνος εἰς τὴν ποίησιν τοῦ Χρηστοβασίλη. Καὶ τὸ «λάθος» αὐτὸ εἶναι ὅτι : ἓνα τραγοῦδι τὸ ὁποῖον εἶναι γνήσιον δημιούργημα τοῦ Χρηστοβασίλη, τὸ ἐξέλαβεν ὡς δημοτικὸν⁸⁵ τραγοῦδι καὶ δὴ ἀπὸ τὰ ὠραιότερα ποῦ ἔχομεν. 'Αλλὰ μήπως μόνος ὁ Γαβριηλίδης ἐνέπεσεν εἰς τοιοῦτον ὠραῖον λάθος; Πόσοι καὶ πόσοι καλοὶ τεχνοκροῖται δὲν γνωρίζουν ἂν ἓνα τραγοῦδι εἶναι τοῦ Χρηστοβασίλη ἢ εἶναι δημοτικὸν! 'Ο ἴδιος μυροβόλος ἄνεμος τῆς πεύκης διαπνέει ἀμφοτέρα.

Ποῦ σταματᾷ τὸ δημοτικὸν τραγοῦδι καὶ ποῦ ἀρχίζει τοῦ Χρηστοβασίλη κανεὶς δὲν γνωρίζει.

"Ἄς λάβωμεν ἓνα στὴν τύχη!

«Εἶν' ἓνας χρόνος π' ἀγαπῶ μιὰ ὄρια κορασίδα,
Καὶ δὲν μπορῶ νὰ τῆς τὸ 'πῶ, νὰ τῆς τὸ μαρτυρήσω,
Γιατὶ φοβοῦμαι μὴν ντραπῆ καὶ μοῦ βαριοκακιώσῃ.
Θεὲ μου! Πῶς νὰ τῆς τὸ πῶ! Πῶς νὰ τὸ μαρτυρήσω;
Νὰ στείλω μῆλο δὲν μιλεῖ, κεράσι καὶ δὲν κρένει
Νὰ στείλω τὴν ἀγάπη μου σ' ἓνα χρυσὸ μαντήλι;
Εἶναι φωτιά ἢ ἀγάπη μου καὶ καίει τὸ μαντήλι,
Καὶ χύνεται κατὰδρομα, κι' ἀνάφτει ὁ Κόσμος ὅλος
Καὶ παίρνει τὸ χωριὸ φωτιά καὶ καίγονται τὰ σπήτια
Καὶ καίγεται κι' ἢ Κερασιά, ὅπου γι' αὐτὴν πεθαίνω».

Εἶναι αὐτὸ γνήσιον δημοτικὸν τραγοῦδι ἢ δὲν εἶναι; "Ἐχει ὀλόκληρον τὸ κάλλος τῆς περιφήμου Ἑλληνικῆς δημόδου ποιήσεως ἢ ὁποῖα θεωρεῖται ἢ

ὄραιοτέρα ὀλοκλήρου τοῦ κόσμου; Καὶ ἐν τούτοις! Εἶναι ποίημα τοῦ Χρηστοβασιλῆ. Πῶς ν' ἀποφύγη τὴν πλάνην καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ διάσημος Γαβριηλίδης;

Αὐτοτελεῖς συλλογὰς τῶν ἐν τῷ τύπῳ ἐγκατεσπαρμένων διηγημάτων του ἐξέδωκε, ἐφ' ὅσον γνωρίζω τὰς ἐξῆς⁸⁶: ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΣΤΑΝΗΣ, ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΞΕΝΗΤΕΙΑΣ, ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ ΘΕΣΣΑΛΙΚΑ, ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΒΟΥΝΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΑΜΠΟΥ' βραβευθέντα εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Ψυχάρη προκηρυχθέντα γλωσσικὸν διαγωνισμόν⁸⁷. ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΜΙΚΡΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ, Ο ΚΑΤΣΑΝΤΩΝΗΣ, Ο ΚΑΠΕΤΑΝ ΚΑΛΟΓΗΡΟΣ, ΤΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ, ΑΠ' ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΣΚΛΑΒΕΙΑΣ.

Ποιήματα δὲ τὰ ἐξῆς: Η ΑΓΑΠΗ, Ο ΜΑΡΚΟ - ΜΠΟΤΣΑΡΗΣ Ο ΜΑΡΜΑΡΩΜΕΝΟΣ ΒΑΣΙΛΗΑΣ, ΟΙ ΔΥΟ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΙ, Η ΘΥΣΙΑ ΤΟΥ ΣΑΜΟΥΗΛ καὶ ἄλλα πλεῖστα. Ἄλλὰ ὁ Χρηστοβασιλῆς ἔγραψεν καὶ δράματα ὡς εἶναι ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΙΜΗ τὸ ὅποιον κρίνεται ἐφάμιλλον τῆς Τιμῆς τοῦ Σούντερμαν⁸⁸. ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ, ΧΡΙΣΤΟΣ ΚΑΙ ΜΩΧΑΜΕΤΗΣ, ΠΑΙΔΟΜΑΖΩΜΑ κ.λ.π. Ἄλλὰ δὲν σταματᾷ ἐδῶ ὁ Χρηστοβασιλῆς. Ἐξέδωκε καὶ πολιτικῶν καὶ ἐθνικῶν περιεχομένου συγγράμματα ὡς «Ἡ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν Ἠπείρῳ» πραγματεία ἀναδημοσιευθεῖσα ἐν τῇ Κυανῇ Ἀγγλικῇ Βίβλῳ τοῦ 1903⁸⁹. «Ἠπειρος καὶ Ἀλβανία», «Ἡ Ἠπειρος γεωγραφικῶς καὶ ἐθνολογικῶς ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον» κ.λ.π. Γενικῶς καὶ ἀπ' ἡμετέρων καὶ ξένων ἐκρίθη καὶ ἐσχολιάσθη εὐμενέστατα ὡς ἀκριβῆς τοπειογράφος καὶ ἐθιμογράφος τῆς Ἠπειρωτικῆς ζωῆς.

Ὁ Λεμπέκ εἰς τὸν «Μερκούρ ντὲ Φράνς» γράφει κολακευτικώτατα περὶ αὐτοῦ. Ὁ Ἑσσελινγκ, ὁ Τεριέ καὶ ὁ Πρινὼ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας καὶ τὰ σύγχρονα Ἑλληνικὰ γράμματα ὁμοίως ἔγραψαν ἐγκωμιστικῶς⁹⁰, μερικὰ δὲ τῶν διηγημάτων του μετεφράσθησαν εἰς ξένας γλώσσας⁹¹. Ἡ Μεγάλῃ Βρετανικῇ ἐγκυκλοπαίδεια καὶ ἡ Ἰσπανικῇ, ἡ μεγίστη ὅλων, ὡς καὶ ἡ Ἰταλικῇ, Γαλλικῇ καὶ Ἑλληνικῇ τὸν ἀναφέρουν εὐφύμως.

Ἄλλὰ θὰ ἦτο ἀτελής ἡ παρούσα πραγματεία, ἂν παρέλειπε τις νὰ ἀναφέρει τὰς προηγουσινὰς ἀνακοινώσεις τοῦ διαπρεποῦς Προέδρου τῆς Ἀκαδημίας κ. Καμπούρουγλου, διότι πιστωτέραν εἰκόνα περὶ Χρηστοβασιλῆ οὐδεὶς ποτὲ μέχρι τοῦδε συνέθεσεν.

«Μ' ἐνθουσιασμόν ἤκουσα, λέγει ὁ Καμπούρουγλος, τὸν μελετώμενον ἑορτασμόν τοῦ νεωτάτου τῶν ἐμπνευσμένων τέκνων τῆς Ἠπείρου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἄς γίνῃ ἀρχὴ ἀναδρομικῆς δοξαστικῆς πορείας. Τὸ ὄνομα τοῦ Χρηστοβασιλῆ εἶναι δι' ἐμὲ ΣΥΜΒΟΛΟΝ. Θέλων δὲ ν' ἀναγράψω τὰ χαρακτηριστικὰ του προσόντα, θεωρῶ σκοπιμώτερον νὰ σημειώσω τὶ προσὸν τυχὸν δὲν ἔχει. Εὐρίσκω, λοιπόν, ὅτι οὗτος εἶναι ἡ ἄρνησις τῆς αὐτοδιαφημῆσεως, ὅτι εἶναι

υπερβολικά μετριόφρων, υπερβολικώτερον ειλικρινής και υπερβολικώτατα αδιάλακτος.

Θέλετε τώρα, και κορφολόγημά τι επιγραφικόν εκ τῶν προτερημάτων του. Γενναῖος Σουλιώτης με ὅλα τὰ βάρη τοῦ ὄρου. Φιλόπατρις μέχρις αὐτοθυσίας. Θησαυροφύλαξ τῶν ἐθιμοδοξασιῶν και παραδόσεων τῆς Ἡπείρου. Εὐφάνταστος διαμορφωτῆς και καλλιτεχνικός δημιουργητῆς λογοτεχνικῶν ἀφηγήσεων με πυρῆνα τὸν μεγάλον του τόπο. Γλυκός, φυσικὸς και ἀπέριττος ποιητῆς δροσισμένος ἀπὸ τὰ νάματα τοῦ ἐνθέου χειμάρου ὁ ὁποῖος ἐδρόσισε τὸν Ζαλοκώσταν και τὸν Κρυστάλλην και ἐξεχύθη κατόπιν μέχρι τῆς Λευκάδος τῶν Ζαμπελίων και τοῦ Βαλαωρίτου».

Φρονεῖτε μήπως, ὅτι κατόπιν τοῦ ὕμνου τούτου, τοῦ ἀφιερωμένου πρὸς τὸν Χρηστοβασίλην, παρὰ τοῦ κορυφαίου τῶν Ἑλλήνων διανοουμένων, ἔχομεν τι πλέον νὰ εἴπωμεν ἐν ἐπιλόγῳ ἡμεῖς; Τὸ ἐπ' ἐμοὶ εὐρίσκομαι ἐν τελείᾳ ἀδυναμία· και παρέρχομαι τοῦ βήματος, μίαν ἀναπέμπων εὐχὴν: Ὁ ποιητῆς και βάρδος τῆς Ἡπειρωτικῆς ἀγνῆς ζωῆς νὰ ζήσῃ, χάριν τῆς τέχνης, σὰν τὰ ψιλὰ βουνὰ τὰ ὁποῖα τόσο πολὺ ἠγάπησε και τόσο λυρικὰ ἐτραγοῦδισεν⁹². Ἄν τὸ ἐμπνευσμένο κεφάλι του ἐκάλυψε τὸ χιόνι, δὲν πηράζει. Τὸ ἐκλεκτὸ βιολὶ ὅσῳ παληώνει τόσο και μελωδικώτερον γίνεται.

30 Ἰανουαρίου 1935
Β. Γκορτζής

Β' ΣΧΟΛΙΑ

1. «Τὸ Μάϊο τοῦ 1885 ὁ Χρηστοβασίλης ἐγκαταλείπει τὴν «ἐπιστασία» στὸ Μεσδάνι, φεύγει γιὰ τὴν Ἀθήνα κι ἀναζητεῖ τὴν τύχη του στὴ δημοσιογραφία. Ἐργάζεται στὴν «Ἐφημερίδα» τοῦ Κορομηλά, στὴν «Ἀκρόπολι» τοῦ Γαβριηλίδη κ.ἄ. κι ἀρχίζει νὰ δίνει λαογραφικὸ ὕλικό, πολὺ εὐπρόσδεκτο τότε, στὰ φιλολογικὰ περιοδικά. Στὴν «Ἐβδομάδα» τοῦ 1885 δημοσιεύει μιὰ σειρὰ ἀπὸ παραδόσεις καὶ θρύλους τοῦ ἠπειρωτικοῦ λαοῦ». (Α. Ι. Βρανούση, *Χρῆστος Χρηστοβασίλης, Βασικὴ Βιβλιοθήκη*, 19, Ἀθήνα 1960, Εἰσαγωγή, σ. κη').

Σύμφωνα ὥστόσο μὲ τὴ γνώμη τοῦ Χρήστου Σούλη πιστεύουμε πὼς ἡ ἀρχὴ τοῦ λογοτεχνικοῦ σταδίου τοῦ Χρηστοβασίλη μπορεῖ νὰ μετακινήθῃ κατὰ ὀρισμένα ἔτη : « ...Τὸ πρῶτον δὲ λογοτεχνικὸν ἔργον του εἶναι ποίημα μακρὸν ἀποτελούμενον ἀπὸ 186 στίχους δεκαπεντασυλλάβους μὲ θερμὸν καὶ ἀγνὸν πατριωτισμὸν γραμμένον καὶ εἰς καθαρὰν Ἑπειρωτικὴν γλῶσσαν. Τὸ ποίημα τοῦτο ἀπήγγειλεν ὁ νέος τότε Χρηστοβασίλης εἰς τὸν Ναὸν τῶν Τρικκάλων τὴν 22 Ἀπριλίου 1881, κατὰ τὴν δοξολογίαν τὴν γενομένην ἐπὶ τῇ εἰσόδῳ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν ἀξιωματικὸν Σκαρλάτον Σοῦτσον πρὸς παραλαβὴν τῆς πόλεως μετὰ τὴν ἐπιδίκασιν τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ τοῦ Συνεδρίου τοῦ Βερολίνου εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ ποίημα ἐκεῖνο ἐκδοθὲν εἰς φυλλάδιον ἐπιγράφεται «Στ' ἀδέρφια μας, ποίημα Χ. Χρηστοβασίλη, Σουλιώτου, Τρίκκαλα 21 Αὐγούστου 1881 ...»

Εἰς τὸ ποίημα αὐτὸ διαγράφεται ὀλόκληρος ὁ Χρηστοβασίλης, ὁ φλογερὸς πατριώτης, ὁ ἀγνὸς ἰδεολόγος καὶ ὁ πρωτόφαντος λογοτέχνης, ὁ θρεμμένος μὲ τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι καὶ τὴν Βαλαωριτικὴν ποίησιν». (Χρήστου Ι. Σούλη, *Χρῆστος Χρηστοβασίλης [νεκρολογία]*. Ἑπειρωτικὰ Χρονικά, τόμος ΙΒ' [Ἰωάννινα], 1937, σσ. 287 - 288.—Βλ. ἐπίσης Γ. Σωτήρη, διδασκάλου ἐκ Νεγάδων Ζαγορίου 1856 - 1943, Ἀπομνημονεύματα. Εἰσαγωγή - Σχόλια Μάνθου Κ. Οἰκονόμου Ἀθήνα 1974, σ. 43.)

2. Δίνω μερικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸν προγραμματισμὸ τῆς 50)ρίδας τοῦ Χ. Χρηστοβασίλη στὴν Ἀθήνα, λίγο μετὰ τὴν ἐορτὴ πού ἔγινε στὰ Γιάννινα.

(Ἐφημ. «Ἐλευθερία», ἔτος ΙΓ', 982, Πέμπτη 28 Μαρτίου 1935, σ. 1) : «...Αἰ ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεὶ Ἑπειρωτικαὶ Ὀργανώσεις ἔσχον τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ ἐορτασμοῦ* τῆς ποιητικῆς καὶ λογοτεχνικῆς πεντηκονταετηρίδος τοῦ γηραιοῦ Ἑπειρώτη Λογοτέχνου καὶ συναδέλφου Χρ. Χρηστοβασίλη.

* Ὁ ἐορτασμὸς αὐτὸς σύμφωνα μὲ πληροφορία τῆς κόρης τοῦ συγγραφέα Κας Ἀνθούλας Χρηστοβασίλη - Κατσιλά δὲν πραγματοποιήθηκε.

Γενομένων σκέψεων... εξέλεγε οργανωτική του έορτασμού επιτροπή με πρόεδρον τόν καθηγητήν του Πανεπιστημίου Πανοσολογιώτατον κ. Εύαγγ. Ἀντωνιάδην...»). Στο ίδιο φύλλο έχουμε σέ αναδημοσίευση από τήν έφημ. «Ἡπειρωτικὸν Μέλλον» (Σάββατον 21 Μαρτίου, έτος Α', άρ. φ. 11, Ἀθήναι 1935, σσ. 2 - 3) τίς γνώμες τῶν : Γιάννη Βλαχογιάννη, Στέφανου Δάφνη, Ἡλία Βουτιερίδη, Γρηγόριου Ξενόπουλου, Παύλου Νιρβάνα, Στρατῆ Μυριβήλη, Ἀριστου Καμπάνη, Κώστα Φαλτάιτς, Γ. Δροσίνη, Μάρκου Λύγερη, Τάκη Τσιάκου, Θεόδ. Βώκου.

3. Παραθέτω βιογραφικά στοιχεῖα τοῦ ὀμιλητῆ πού μου τὰ έδωσε ἡ κόρη του κ. Βασιλική Μπουκουβάλα στά Γιάννενα.

Ὁ Βασίλειος Γκορτζῆς γεννήθηκε τὸ 1893 στή Χαλκίδα καί πέθανε στά 1943 στήν Ἀθήνα. Στά 1912 τέλειωσε τή Σχολή Εὐελπίδων καί ἤρθε στά Γιάννενα. Τὸ 1915 παντρεύτηκε τήν Εὐδοξία Πουτέτση. Τὸ 1926 ὑποχρεώθηκε νά ἀποστρατευτεῖ καί νά ἀποχωρήσει ἀπό τήν ὑπηρεσία του γιά τὰ φιλοβασιλικά του φρονήματα, μέ τὸ βαθμὸ τοῦ συνταγματάρχου.

Πέρα ἀπὸ τίς στρατιωτικές του ένασχολήσεις ὁ Γκορτζῆς εἶχε καί ἄλλα ἐνδιαφέροντα. Στὸ ἀφιερωτικὸ σημεῖωμα πού συνοδεύει τὸ χειρόγραφο τῆς ὀμιλίας του ὑπογράφει μέ τὸν τίτλο «Διδάκτωρ τῆς Νομικῆς», ὁ ὁποῖος μάλιστα προπορεύεται τοῦ στρατιωτικοῦ τίτλου «Συνταγματάρχης έ. ά.» Μὲ τὸν Χρῆστο Χρηστοβασίλη¹ εἶχε φιλικές σχέσεις. Ὁ ἴδιος ὁ Χρηστοβασίλης πρέπει νά τοῦ παραχώρησε ἀρκετὸ ὑλικὸ γιά τὴ διάλεξη καθὼς θά φανεῖ καί ἀπὸ τὰ σχόλια πού ἀκολουθοῦν.

4. Τὸ ἀγόρασα ἀπὸ πλανώδιο πωλητῆ παλιῶν βιβλίων στά Γιάννενα τὸ 1975. Τὸ χειρόγραφο τῆς ὀμιλίας αὐτῆς ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα τετράδιο 20 φύλων, (40 σελ. ἀριθμημένες ἀπὸ τὸν ὀμιλητῆ, διαστάσεις 28×24) καί διατηρεῖται σὲ πολὺ καλὴ κατάσταση.

Στὴν ἐτικέτα τοῦ ἐξωφύλλου εἶναι γραμμένος μέ μαύρη μελάνη ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ ὀμιλητῆ ὁ τίτλος :

«Ἐπὶ τῇ πενηκονταετηρίδι τοῦ Χρηστοβασίλη.»

Στῆ σ. 1 ἀναγράφεται : «Περὶ τοῦ λογοτέχνου Χ.Χ.»

Στὸ τετράδιο εἶναι συνημμένο ἓνα συνοδευτικὸ δελτάριο :

«Ἐν Ἰωαννίνοις 22/2/35

Σεβαστέ μου καί ἀγαπητέ μου φίλε,

Σὲ παρακαλῶ νά δεχθῆς τήν ἀφιέρωσιν τοῦ χειρογράφου μου ἐκείνης τῆς ὀμιλίας μου εἰς τήν Λέσχην τῆς 30 Ἰανουαρίου. Ἐφρόντισα νά κάμω τήν εἰκόνα σου. Ἴσως εἰς τοῦτο ἔπταισεν ἡ ὀλίγη ὥρα πού διέθετον.

1. Ἐκτενὴ μελέτη γιά τὸν Χρῆστο Χρηστοβασίλη καί τὸ ἔργο του ἐτοιμάζω ὡς διδακτορική διατριβή.

Μὴ τὴν δημοσιεύσης. Δὲν ἀξίζει διὰ σέ μιὰ τόσον ἀναξία λόγου κριτικὴ.
Ἔχε τὴν μόνον ὡς δεῖγμα τῆς ἀγάπης μου.

Δικός σου
Β. Γκορτζῆς
Διδάκτωρ τῆς Νομικῆς
«Συνταγματάρχης ἑ.ἀ.»

5. Τὸ ὅλο κείμενο τῆς ὀμιλίας δημοσιεύθηκε σὲ ὀκτώ συνέχειες ἀπὸ 9.5.35 ὡς 3.6.35 καὶ συγκεκριμένα στὰ φύλλα 988 (σ.1), 989 (σ. 1 - 2), 990 (σ. 1), 991 (σ. 1), 992 (σ.1), σ. 993 σσ. (1 - 2), 994 (σ.1), 995 (σ. 1 - 2).

Ἡ ἐφημερίδα «Ἐλευθερία» ἦταν δισεβδομαδιαία καὶ ἡ κυκλοφορία τῆς γινόταν κάθε Δευτέρα καὶ Πέμπτη.

Γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ θέματος ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἀπὸ τὶς 30.1.35 ποὺ ἐγινε ἡ ὀμιλία (22.2.35 ἔχουμε τὴ γραπτὴ ἀφιέρωση τοῦ χειρόγραφου τοῦ Γκορτζῆ πρὸς τὸν Χρηστοβασίλη) ὡς τὶς 9.5.35 ποὺ ἀρχισε ἡ δημοσίευσή τῆς, μεσολαβεῖ ἀρκετὸ χρονικὸ διάστημα. Ὁ ἀρθρογράφος ὅμως καὶ συνδιευθυντῆς τῆς ἐφημερίδας Χρ. Δ. Ζωημίχος ἔσπευσε νὰ τονίσει τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῆς τῆς διάλεξης, τὴν ἐπόμενη κίβλας μέρα : «Χθὲς τὴν ἐσπέραν ἔλαβεν χώραν ἐν τῇ Λέσχῃ τῶν Διανοουμένων ὁ ὑπὸ τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου ἀποφασισθεὶς ἑορτασμός τοῦ πολυετοῦς φιλολογικοῦ ἔργου τοῦ ἡμετέρου Διευθυντοῦ κ. Χρήστου Χρηστοβασίλη, ἀρχίσας ἀπὸ τὰς 6.30 μ.μ. καὶ λήξας περὶ τὴν 3ην πρωϊνὴν ὥραν*.

Παρέστησαν κατ' αὐτὸν πάντες οἱ ἐν τέλει : Μητροπολίτης, Γενικὸς Διοικητῆς Ἡπείρου Κοσ Καλκάνης..., ὁ ἀναπληρωτῆς τοῦ Διοικητοῦ τῆς Μεραρχίας Στρατηγοῦ Πολίτη, ἀρχηγὸς τοῦ πεζικοῦ κ. Παπαστεργίου..., ὅλος ὁ κόσμος τῶν Γραμμάτων, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν ἀρχιγυμνασιάρχη Κον Καλούδη καὶ τὸν Πρόεδρον τῆς Λέσχης κ. Χρ. Σούλην, Γυμνασιάρχην τῆς Ζωσιμαίας, οἱ Πρόξενοι καὶ ἀπαξάπασα ἡ ἀνωτέρω (sic) κοινωνία τῶν Ἰωαννίνων.

Δυστυχῶς ὁ χώρος τῆς Λέσχης δὲν ἦτο ἀρκετὸς νὰ περιλάβῃ πάντας τοὺς προελθόντας εἰς τὸν πρῶτον τοῦτον ἑορτασμὸν τῶν Ἡπειρωτικῶν Γραμμάτων ὥστε οἱ περισσότεροι ἀπεχώρησαν.

Εἰς τὸ προσεχὲς φύλλον θὰ δώσωμεν πλήρη περιγραφὴν.»
(«Ἐλευθερία», ἔτος Π', φύλλο 969, Πέμπτη 31 Ἰανουαρίου 1935, σ. 2).

Πράγματι στὸ ἐπόμενο φύλλο ἐπίσης ἀρ. 969, Δευτέρα 4 Φεβρουαρίου 1936, σσ. 1 - 2, δίνεται πλήρης περιγραφή τῆς γιορτῆς στὴν πρώτη σελίδα μὲ τίτλο :
«ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΟΙΗΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗΣ ΔΡΑΣΕ-

* Σχετικὰ μὲ «τὴν 3ην πρωϊνὴν» βλέπουμε (δ.π.) ὅτι : «...καὶ ἀπέμειναν μόνον οἱ οἰκειότεροι πρὸς τὴν Λέσχην, οἵτινες τὸ ἔρριξαν εἰς τοὺς χοροὺς καὶ τὸ φαγοπότι μέχρι τῆς 3ης πρωϊνῆς».

ΩΣ ΤΟΥ ΗΜΕΤΕΡΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ Κου ΧΡ. ΧΡΗΣΤΟΒΑΣΙΛΗ
ΥΠΟ ΤΗΣ ΛΕΣΧΗΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ».

Στὸ ἄνω δεξιὸ ἄκρο τῆς σελίδας δημοσιεύεται μὲ κεφαλαῖα γράμματα τὸ ψήφισμα πού ἐπιδόθηκε στὸ Χρηστοβασίλη στὸ τέλος τῆς γιορτῆς.

«ΛΕΣΧΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΥΧΗ ΑΓΑΘΗ

ΕΔΟΞΕ ΤΗ ΛΕΣΧΗ
ΕΠΕΙΔΗ ΧΡΗΣΤΟΣ ΧΡΗΣΤΟΒΑΣΙΛΗΣ
ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΟΧ ΑΡΙΣΤΑ ΕΘΕΡΑΠΕΥΣΕ ΤΗΝ ΔΕ
ΠΑΤΡΙΔΑ ΤΑ ΜΑΛΑ ΕΥΗΡΓΕΤΗΣΕ ΔΗΜΟΣΙΑ ΤΙΜΗΣ

ΑΕΙΩΣΑΙ

ΤΗΝ ΔΕ ΤΙΜΗΝ ΑΝΕΙΠΕ ΕΝ ΤΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ
ΜΗΝΟΣ ΠΑΝΗΓΥΡΕΙ ΕΤΟΥΣ ΧΙΛΙΟΣΤΟΥ ΕΝΕΑΚΟΣΙΟΣΤΟΥ
ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΥ ΠΕΜΠΤΟΥ

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
Χ. ΣΟΥΛΗΣ

Ο ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ
Θ. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ».

Στὸ τέλος τῆς ἐκδήλωσης ἐπιδόθηκε στὸ Χρηστοβασίλη ψήφισμα τῆς Λέσχης Ἰωαννίνων. Ἄρθρογράφος τῆς ἐφημερίδας, πού εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ εἶναι ὁ Χρῆστος Ζωημῆχος καλυπτόμενος πίσω ἀπὸ τὸ ψευδώνυμο «ΘΕΑΤΗΣ», γράφει: «Μετὰ τὸ πέρασ τῶν ἀπαγγελέθτων ποιημάτων, ὁ Πρόεδρος τῆς Λέσχης Κος Χρ. Σούλης μετὰ τοῦ Γραμματέως τῆς Ἐπιτροπῆς κ. Θ. Παπακωνσταντίνου καθηγητοῦ καὶ κοσμήτορος τῆς Λέσχης, ἐνεχείρισαν εἰς τὸν κ. Χρηστοβασίλη τὸ ψήφισμα τῆς Λέσχης Ἰωαννίνων ἐπὶ τῷ ἑορτασμῷ τοῦ μακροετοῦς ποιητικοῦ καὶ λογοτεχνικοῦ Ἔργου, τὸ ὁποῖον καταχωρίζομεν εἰς τὸ τέλος τῆς παρουσίας περιγραφῆς, καὶ προσέφερε θαυμάσιον ἀναμνηστικὸν δῶρον τῆς Λέσχης, ἐν ἀργυροῦν μελανοδοχεῖον εἰς σχῆμα ἀργυροῦ τσαρουχίου μετὰ κοδνυλοφόρου ἐπίσης ἀργυροῦ εἰς σχῆμα ποιμενικῆς ἀγκλύτσας, ἐντὸς ἀργυροῦ δίσκου συμβολίζοντα τὴν ποιμενικὴν καὶ τὴν ἐπαναστατικὴν ἐν ταῦτῳ ζῶν τοῦ ποιητοῦ μας . . . (Ἀκολουθοῦν οἱ τίτλοι τῶν ποιημάτων πού ἀπαγγέλλθηκαν ἀπὸ δεσποινίδες).

Λήξαντος οὕτω τοῦ ἑορτασμοῦ τούτου ἀνεγνώσθη ἀπόφασις τῆς Λέσχης δι ἧς ἰδρύνονται δύο λογοτεχνικὰ ἀγωνίσματα ἐτησίως, τὸ ἐν φιλολογικὸν καὶ τὸ ἕτερον λαογραφικόν, μὲ ἑπαλθον 1.500 δραχμῶν ἕκαστον, τοῦ ὁποῦ ἡ σχετικὴ κρίσις θ' ἀναγιγνώσκειται τὴν 30ὴν Ἰανουαρίου ...». («Ὅσο μπορῶ νὰ ξέρω ἀπὸ τὴ σχετικὴ μου ἔρευνα οἱ διαγωνισμοὶ αὗτοὶ δὲν πραγματοποιήθηκαν ποτέ).

Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ παραθέτω ὅλα τὰ σχετικὰ ἑορταστικὰ κείμενα ποὺ ἀναδημοσίευσεν ἢ «Ἐλευθερία» ἢ εἶδαν τὸ φῶς σὲ ἄλλες ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς καθὼς καὶ σὲ ἄλλα ἔντυπα.

Τὸ περιοδικὸ «Αἱ Μοῦσαι» Ζακύνθου, 1 Μαρτίου 1935, φ. 941. (Ἀναδημοσίευση στὴν «Ἐλευθερία», ΙΓ', φ. 991, 20 Μαΐου 1935, σ. 1. Κείμενο τοῦ Λ. Ζώη, διευθυντῆ τῆς ἐφημερίδας).

«Μία 50 /ετηρίς : Ἡ ἐνθουσιώδης ἑορτὴ ἢ γενομένη ἐν Ἰωαννίνοις καὶ ἀλλαχοῦ ἐπὶ τῇ φιλολογικῇ 50ετηρίδι τοῦ κ. Χρήστου Χρηστοβασίλη ἐτίμησεν ἐξίσου καὶ τὸν δι' ὃν διωργανώθη αὕτη καὶ τοὺς σχόντας τὴν πρωτοβουλίαν αὐτῆς. Καὶ δικαίως. Ὁ παρακολουθῶν τὴν μακροχρόνιον καὶ πολυσχιδῆ δρᾶσιν τοῦ μεγαθύμου καὶ ἐμπνευσμένου τούτου ἀνδρὸς ὡς ὑπερπατριώτου, λογογράφου, ποιητοῦ καὶ δημοσιογράφου, ὀφείλει νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ἡ γενομένη δι' αὐτὸν ἑορτὴ ἔπρεπε νὰ προσλάβῃ πανελλήνιον ἑορτασμόν, διότι ἄνδρες καταναλώσαντες τὴν ἑλλην ζωὴν των, ὑπὲρ ἔθνικῶν ἰδεωδῶν, ἄνδρες ἐργασθέντες τόσον ὑπὲρ τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν κοινωνικῶν προόδων ὅσον ὁ κ. Χρηστοβασίλης δικαιοῦνται πανελληνίων τιμῶν καὶ ἔθνικῆς εὐγνωμοσύνης.

Στέλλομεν καὶ ἡμεῖς μακρόθεν πρὸς τὸν ὑπερήφανον Ἡπειρώτην, τὸν συναγωνιστὴν ἐν τῷ στίβῳ τῶν Γραμμάτων καὶ ἐκλεκτὸν φίλον κ. Χρηστοβασίλην ἀδελφικὸν ἀσπασμόν καὶ εὐχόμεθα μετὰ τῶν ἀπείρων φίλων ὅπως ἐπὶ μακρὸν συνεχίσῃ ἐν σωματικῇ καὶ πνευματικῇ ἀκμαιότητι τὸ τίμιον πατριωτικὸν ἔργον του».

Ἐφημ. «Πελασγός», Κορυτσᾶς Ἀθηνῶν, 9 Φεβρουαρίου 1935, (ἀναδημοσίευση «Ἐλευθερία», ΙΓ', φ. 973, Δευτέρα 18 Φεβρουαρίου 1935, σ. 1).

«Ἀξιοὶ συγχαρητηρίων εἶναι οἱ μὴ λησμονήσαντες τὰ ἔργα τοῦ Χρηστοβασίλη καὶ τὴν παραγωγικὴν ἀξίαν τοῦ λόγιου τούτου ἐξακολουθεῖ νὰ κρατεῖ ἐν ἀδιαλείπτῳ καὶ ἐντατικῇ προσοχῇ διὰ τῶν διηγημάτων του, ὅς τῶν ὁποίων ὅτε μὲν μᾶς ἀναβιβάζει στὰ βουνὰ μὲ τὰς περιμανδρωμένας στᾶνας καὶ τὸ ἑναρμόνιον κωδώνισμα τῶν κύπρων, συνοδευόντων τὸ μονότονον νῦν βέλασμα τῶν προβάτων, ὅτε δὲ εἰς τὰς πεδιάδας, μὲ τὰ ὑψηλὰ καὶ μελαγχολικὰ κυπαρίσια, ὅτε δὲ εἰς τὰς πόλεις μὲ ὅλας τὰς ἀπολαύσεις ἢ δυστυχίας τούτων.

Τὸ ἔργον τοῦ Χρηστοβασίλη εἶναι φωτοβόλοι φάροι καθοδηγήσαντες καὶ καθοδηγοῦντες τὸν Ἑλληνισμόν, ἐκεῖ ὅπου πρέπει νὰ κατευθυνθῇ ἡ γνησία ἔθνικὴ ροπή του. Ἡ προσγινόμενη εἰς τὸν Χρηστοβασίλην τιμὴν ἀντανακλᾷ καὶ ἐφ' ὅλης τῆς Ἡπείρου καὶ δὴ τῆς δημοσιογραφικῆς οἰκογενείας, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ προέρχεται ὁ πολιτευόμενος Ἰωαννίνων καὶ ἔξοχος οὗτος πατριώτης».

«Ἐλευθερία», 974, Πέμπτη 21 Φεβρουαρίου 1935, σ. 1.

«Ἐν Ἀθήναις Κυψέλης 59α τῇ 10 Φεβρουαρίου 1935

Ἄριθ. 25β.

Ἀξιότιμε Κύριε Χρ. Χρηστοβασίλη

Εἰς Ἰωάννινα

Γνούς ἄσμενος μέν, ἀλλὰ βραδέως τᾶ κατὰ τὴν τῆς εὐτυχοῦς 50ετηρίδος ὑμῶν ἑορτὴν, σπεύδω νὰ συγχαρῶ τῇ ὑμετέρᾳ πεπνυμένη καὶ περισπουδάστῳ μοι ἐντιμολογιότητι ἐκ καρδίας, ἐκ καρδίας, εὐχόμενος θερμῶς ὅπως αὕτη θεία συνάρσει καὶ ἕτερον Ἴωβιλαῖον πανηγυρίση ὑγιῶς, φαιδρῶς καὶ εὐκλεῶς, σὺν τῆς κατ' οἶκον Αὐτῆς ἐκκλησίᾳ.

Μετ' ἐκτιμήσεως ἄκρας ἀγάπης καὶ εὐχῶν.

† Ὁ Δρυϊνουπόλεως καὶ Πωγωνιανῆς ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

Υ.Γ. Δέξαι μ' ὡδ' Ἐπίγραμμα ἑορτῇ σεῖο ἀτεχνές.

† Ὁ Αὐτός

Οὐδέ τε καὶ μέγα χαῖρε, Χρῆστε Χρηστοβασίλῃ.
 Πεντηκονταετηρίδ' ἄγεις, ἢ ἀγῶνας τ' ἄθλα
 μαρτυρεῖ σεῖο νῶ, γράφ', οἶρτῶ τε
 Ἰπτάμενος δ' ἐξάρσ' ἐς Πιερίην, Τὸ μασόν τε
 ὡς ἀετὸς τ' ὄρεσ, ὧς τ' ἄδει ἀηδῶν ἐν
 Δένδρεσι καὶ γεθέουσα πέδον δέ, νέουσ' ἄλα λεσσάν,
 χρῆ ῥυθμ, ἦτορ φίλ ἐν παρέοντι χρόν, ὡς
 Βαλαωρίτοιο, Παράσχοιο, Ζαλοκώστα,
 ἠδὲ Σολομοῖο, Σούτσου. Ἀφηγεῖ δὲ
 ἐν τῶ αὐτῶ ῥυθμ' ἔλεγεῖ, ἠρώων, ἦθη
 Βουκολικ' εὐτράπελα καὶ λαογραφικά,
 ἃ πνεῖ ἠδὺ ἄρωμα ῥόδου πάτρης αὐχούσης
 τέκνοισ. Ἐδραιοῖ τοίνυν Ἄναξ σὲ θεὸς
 ἐν δολίχῳ βίον ἐς βαθὺ γῆρας δῶσ' εὐκλεία
 ἐς τρύγω, ὥστε πίνειν Κασταλῆς τὸ ὕδωρ.

† Ὁ Δρυϊνουπόλεως καὶ Πωγωνιανῆς ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

«Ἐλευθερία» 974, Πέμπτη 21 Φεβρουαρίου 1935, σσ. 1 - 2.

«Ἐν Τσαμαντᾷ 12 Φεβρουαρίου 1935

Φίλτατε Χ. Χρηστοβασίλῃ,

Ὁ Θεμιστοκλῆς, μετὰ τοὺς κατὰ τῶν Περσῶν θριάμβους, ὀφειλομένους, κατὰ τὸ πλεῖστον, εἰς τὸ δαιμόνιον στρατηγικόν του πνεύμα, ἐμφανισθεὶς ἐν τῷ σταδίῳ τῆς Ὀλυμπίας, ἐν ἡμέρᾳ Πανελληνίου συναγερμοῦ, διὰ τοὺς τελομένους ἐκεῖ ἀγῶνας, ἐγένετο δεκτὸς μετ' ἐπευφημιῶν καὶ ἡ εἴσοδος του εἰς τὸ στάδιον ἐπροκάλεσε τιμητικῶς τὴν γενικὴν προσοχὴν τῶν χιλιάδων θεατῶν, Ἀθηναίων τε καὶ μὴ, τῶν συγκεντρωμένων ἐκεῖ, ὧν οἱ πρῶτοι μετ' ἐγκουχίσεως ἐδείκνυον εἰς τοὺς ἄλλους τὸν ἕξοχον συμπατριώτην των, οὔτινος τὰ

περικλεῆ κατορθώματα εἶχον διασαλπισθῆ εἰς Εὐρώπην τε καὶ Ἀσίαν. Ὁ Θεμιστοκλῆς, ἐνώπιον τῆς αὐθορμήτου ἐκείνης ἐκδηλώσεως πρωτοφανοῦς θαυμασμοῦ καὶ πανδήμου ἀναγνωρίσεως τῆς ἀξίας του ἡσθάνθη δικαίαν ὑπερηφάνειαν καὶ ἀπήλαυσε τὴν μεγαλειτέραν ἠθικὴν ἱκανοποίησιν, στραφεὶς δὲ εἰς τοὺς περὶ αὐτόν, ἐν προφανεῖ συγκινήσει, εἶπεν ὅτι τὴν ὥραν ἐκείνη ἡμίβετο πλουσιοπαρόχως καὶ ἐξαιρετικῶς διὰ τοὺς ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἀγῶνας του!

Τηρουμένων τῶν δεουσῶν ἀναλογιῶν καὶ τῶν διαφόρου φύσεως περιστάσεων, τοιαύτη συγκρίσεις καὶ ἀνάλογα συναισθήματα ἐδοκίμασες ἀναμφιβόλως καὶ σύ, ὅτε τὴν ἡμέραν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν εἰσῆλθες εἰς τὴν αἵθουσαν τῆς Λέσχης Ἰωαννίνων καὶ ἐγένεσο δεκτὸς παρὰ τῆς ἐκεῖ ὀμηγύρεως, συγκεντρούσης πᾶν ὅ,τι ἐκλεκτὸν ἔχει νὰ παρουσιάσῃ εἰς ὅλα τὰ ἀνώτερα ἐπίπεδα τῆς πεπολιτισμένης ἀνθρωπίνης κοινωνίας ἢ θρυλικῆ τῶν Ἰωαννίνων πόλις, ἦτις ἐχρησίμωσεν ὡς ἐστία Γραμμάτων καὶ κατὰ τὴν ζοφερωτέραν ἐποχὴν τῆς συγεράς τοῦ Ἔθνους μας δουλείας. Κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἡμίβοντο ἠθικῶς καὶ οἱ σου πεντηκονταετούτεῖς ἀγῶνες ὑπὲρ τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων. Ἡ γενομένη σοι ὑποδοχὴ παρὰ τῆς ἐπιλέκτου ἐκείνης ὀμηγύρεως δικαιολογεῖ τὰ δάκρυα τῆς συγκινήσεως, τὰ ὅποια ἔρρυσαν ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν σου, ἀξιωθέντων ν' ἀτενίσωσι τὸ ὑπέροχον ἐκεῖνο θέαμα τῆς πληθούσης, πρὸς τὴν σὺν σου, αἰθούσης.

Μὴ δυνηθεὶς νὰ παραστῶ καὶ ἐγὼ ἀνὰ μέσον τῆς πανηγυρικῆς ἐκείνης συγκεντρώσεως, νὰ σ' ἐπευφημίσω καὶ νὰ σὲ συγχαρῶ, διὰ ζώσης φωνῆς, δι' ὅ,τι ἀπετέλεσας καθ' ὀλόκληρον πεντηκονταετίαν, ὑπὲρ τοῦ πλουτισμοῦ τῆς νεωτέρας πενιχρᾶς εἰσέτι φιλολογίας μας, πράττω τοῦτο σήμερον διὰ τῆς πτωχῆς γραφίδος μου, καίπερ οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον δυναμένης ταύτης νὰ διαζωγραφίσῃ τὸν πλοῦτον τῶν πρὸς ἐσὲ ἀδελφικῶν μου αἰσθημάτων καὶ τὸν βαθμὸν τῆς εὐλικρινοῦς καὶ μεγάλης ἐκτιμῆσεώς μου πρὸς τὰ πνευματικὰ σου προσόντα.

Ἄναγνους εἰς τὰς ἐφημερίδας τὴν περιγραφὴν τῆς ὑπὲρ σοῦ τιμητικῆς τελετῆς τῆς 30 Ἰανουαρίου σὲ ἐμακάρισα πρὸς τοῖς ἄλλοις διότι τὸ φιλογικὸ σου ἔργον ἔτυχε τοιούτων ἀξίων καὶ ἐπαινετῶν, οἷτε οἱ ρητορεύσαντες κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ ἐξάραντες προσηκόντως αὐτό.

Βεβαίως δὲν πρόκειται νὰ ἐπεκταθῶ ἐνταῦθα, κρίνων καὶ ἐγὼ ἐν τῷ συνόλῳ τὸ λαμπρὸν αὐτὸ ἔργον σου, διότι οὔτε ἔχω τὴν ἀπαιτουμένην ἱκανότητα οὔτε καὶ θὰ προσεκδύμιζον νέον τι οὐσιῶδες εἰς ὅσα εὐμούσως καὶ καλλιπῶς, κατὰ τὴν περὶ ἧς πρόκειται τελετὴν ἐλέχθησαν παρ' ἀρμοδιωτάτων κριτῶν. Μόνον θὰ μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ σημειώσω, ὅτι θεωρῶ εὐτυχῶς δι' ἐμὲ συγκυρίαν τὸ ὅτι μόλις ὀλίγον πρὸ τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς πεντηκονταετηρίδος σου αὐτῆς ἔκρινα καὶ ἐσχολίασα τὸ τελευταῖον ἐκδοθὲν βιβλίον σου «Διηγῆματα τοῦ Μικροῦ Σκολειοῦ». Οὕτω προσέφερα καὶ ἐγὼ διὰ τὸ ἤδη ὑπὲρ σοῦ ἀνεγείρομενον ἐπαινετικὸν κριτικὸν οἰκοδόμημα οὐχὶ Καρυάτιδα τινα, ἀλλὰ λίθον

άπλοῦν καὶ μετριόφρονα, ἵνα τεθῆ παρὰ τὰ μεγαλοπρεπῆ κιονόκρανα, ἐτέρων δοκίμων καλλιτεχνῶν τοῦ καλάμου καὶ τοῦ λόγου.

Εἰς τὰ ἐγκάρδια συγχαρητήριά μου διὰ τὰς ἐπαξίως ἀπονειμθείσας σοι τιμὰς παρὰ τῆς Λέσχης Ἰωαννίνων καὶ εἰς τὰς μελλούσας νὰ σοῦ ἀπονειμηθοῦν, κατὰ τὸν προσεχῆ Ἀύγουστον εἰς εὐρυτέραν κλίμακα προσθέτω καὶ τὰς ἐνθέρμους μου εὐχάς, ὅπως μᾶς ζήσης ἐπὶ πολλὰ ἔτη, πλουτίζων τὴν φιλολογίαν μας διὰ νεωτέρων πνευματικῶν προϊόντων τοῦ ἐκλεκτοῦ σου καλάμου.

Ἐσὺ εἰς ἐν τῶν τελευταίων φύλλων τῆς «Ἐλευθερίας» σου, γράφων περὶ τῶν προσεχῶν Γερουσιαστικῶν ἐκλογῶν, μᾶς ἐβεβαίωσας, ὅτι ἔχεις τὴν προαίσθησιν νὰ ζήσης προσέτι ἑννέα ἔτη, ὥστε νὰ διανύσης ὀλόκληρον ἑνεατῆ γερουσιαστικὴν περιόδον, ἐν ᾗ περιπτώσει ἐκλεγῆς τὸν Ἀπρίλιον γερουσιαστής. Ἡ ἐφημερίς «Ἡπειρωτικὸν Μέλλον» σοῦ ἠύχθη νὰ ἐορτάσῃ καὶ τὴν ἑκατονταετηρίδα τοῦ φιλολογικοῦ σου σταδίου, ἥτοι ἠθέλησε νὰ σὲ μεταβάλλῃ εἰς κρονόληρον Τιθωνόν.

Ἐγὼ κηρύσσομαι ὑπὲρ μέσης λύσεως. Εὐχόμεαι δηλ. νὰ ζήσης καὶ νὰ ἐκλέγῃσαι Γερουσιαστής ἐπὶ τρεῖς συνεχεῖς γερουσιαστικὰς περιόδους καὶ οὕτω νὰ συμπληρώσῃς ὀλόκληρον αἰῶνα βίον μὲ ἡβῶντα πάντοτε νοῦν καὶ μετῆρα μὲν, ἀλλὰ πάντοτε ἀκμαῖον καὶ ὑγιὲς σῶμα.

N. ΝΙΤΣΟΣ ».

Ἐφημ. «Θεσπρωτία» Φιλιατῶν, 6 Φεβρουαρίου 1935.

Ἄναδημοσίευση στὴν ἐφημ. «Ἐλευθερία», Δευτέρα 25 Φεβρουαρίου 1935, σ.2.

«Τὴν περασμένην Τετάρτην εἰς τὰ Γιάννινα καὶ εἰς τὴν Λέσχην τῶν Διανοουμένων ἔλαβε χώραν ἡ ἑσπερὶς τῆς 50/ρίδος τοῦ Ἡπειρώτου ποιητοῦ, διηγηματογράφου, δημοσιογράφου κ. Χρήστου Χρηστοβασίλη. Εἰς τὴν Λέσχην συνεκεντρώθησαν οἱ ξένοι ἐπίσημοι τῶν Ἰωαννίνων, καὶ οἱ διανοούμενοι ποῦ ἐκτιμοῦν τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου λογογράφου καὶ ποιητοῦ Ἡπειρώτου.

Εἰς τὴν διηγηματογραφίαν ὅπου ὁ κ. Χρηστοβασίλης ἔχει φήμην πανελλήνιον, τὸν ἔκρινεν ὁ Β. Γκορτζῆς, εἰς τὴν ποίησιν καὶ ἔθνικὴν δρᾶσιν ὁ κ. Σούλης καὶ εἰς τὴν δημοσιογραφίαν ὁ δικηγόρος κ. Φρόντζος. Τὸ φιλολογικὸν ἔργον τοῦ ἀντιθέτου μας πολιτικῶς* κ. Χρηστοβασίλη μᾶς συνεκίνησε παιδιόθεν βαθύτατα καὶ ὁμολογοῦμεν ὅτι πρῶτον αὐτὸ ἐξύπνησε τὴν ποιητικὴν διάθεσιν τῆς ἐλαχιστότητός μας εἰς τὸ βουκολικὸ τραγοῦδι.

Καὶ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ συμμεριζόμεθα πλήρως τὴν εὐχὴν τοῦ φιλότατου καὶ φιλότατου μας κ. Ν. Νίτσου ὅπως γίνῃ μετ' ἐκείνου κορακοζώητος πρὸς πλουτισμὸν τῆς νεώτερης ἑλληνικῆς φιλολογίας.»

* Ἐπειδὴ τὸ ἄρθρον εἶναι ἀνυπόγραφο δὲν γνωρίζω ποῖος εἶναι ὁ σχολιαστής αὐτός.

Ἐφημ. «Ἐλευθερία» Γ', 976, Πέμπτη 28 Φεβρουαρίου 1935, σ.1. (Ἀναδημοσίευση ἀπὸ τὸν «Ἡπειρωτικὸν Κόσμον» τῶν Ἰωαννίνων).

«Μιὰ εὐγενῆς καὶ ἀξιαίπενος πρωτοβουλία τῆς Λέσχης Ἰωαννίνων πρὸς ἑορτασμόν τῆς 50/ρίδος τοῦ Ἡπειρώτου λογοτέχνου καὶ ποιητοῦ φίλου κ. Χρ. Χρηστοβασίλη ὑπῆρξε διὰ κάθε ἀνθρώπον τῶν Γραμμάτων ἕνα τεκμηρίον εὐλικρινοῦς θαυμασμοῦ πρὸς τὸν διακεκριμένον ὑμνωδὸν τοῦ Ἡπειρωτικοῦ βουνοῦ καὶ λόγγου κ. Χρῆστον Χρηστοβασίλην, οὕτινος ἡ λογοτεχνικὴ ἀξία εἶναι γνωστὴ καὶ πέραν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας.

Ὁ Χρηστοβασίλης εἶναι ὁ βαθὺς μελετητὴς τῶν ἠθῶν καὶ τῶν ἐθίμων τῆς Ἡπέρου καὶ παραστατικώτατα χρωματίζας ταῦτα εἰς τὰ ἔργα του, καὶ χάρις εἰς αὐτὸν καὶ μόνον εὐρίσκομεν ἡμεῖς οἱ νεώτεροι ὅ,τι ὁ κ. Χρηστοβασίλης διέσωσε.

Ὁ κ. Χρηστοβασίλης ἀπὸ τῶν νεανικῶν του χρόνων ὑπῆρξεν ὁ ἀκάματος καὶ ἀφιλοκερδῆς σκαπανεὺς τῆς Ἡπειρωτικῆς Μούσης. Ὁ Χρηστοβασίλης εἰργάσθη εἰς ὅλα τὰ ἐπίπεδα, ἔθνικόν καὶ λογοτεχνικόν, καὶ ἐσημείωσεν ἐξαιρετικὴν δρᾶσιν.

Τὰ διηγήματα τοῦ κ. Χρηστοβασίλη ἔχουν τὸ κάθε ἕνα κι ἕνα κομμάτι χρυσάφι. Σ' αὐτὰ βρίσκει κανεὶς τὴν παραστατικότητά τοῦ συγγραφέως, περιγράφοντος μετὰ περισσῆς θαυμαστῆς γλαφυρότητος τὸ θέμα του.

Αἱ ἐπιστρατειακαὶ Ἀναμνήσεις τοῦ Χρηστοβασίλη δημοσιευθεῖσαι τὴν 20 Φεβρουαρίου 1889 εἰς τὴν «Φιλολογικὴν Ἀκρόπολιν» τῶν Ἀθηνῶν ἐνεποίησαν τότε ἀρίστην ἐντύπωσιν, διότι ἐν αὐταῖς καθρεπτιζετο ὁ ἐνθουσιώδης νέος, ὅστις μετέπειτα διεκρίθη πολλαχῶς, πλεῖστα δὲ ἔργα του ἐβραβεύθησαν.

Ἡ φιλολογικὴ ἐσπερίς ἡ γενομένη τὴν 30ὴν Ἰανουαρίου, παρελθόντος μηνὸς ἐν τῇ Λέσχῃ Ἰωαννίνων πρὸς τιμὴν τοῦ κ. Χρηστοβασίλη λόγῳ τῆς ἐξαιρετικῆς προσελεύσεως πλείστων διανοουμένων καὶ ἐμπόρων, παρέσχε ἱκανὸν δεῖγμα ἐκτιμήσεως καὶ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὸν διακεκριμένον μας κ. Χρηστοβασίλην. Κατὰ τὴν ἐσπερίδα ταύτην ὠμίλησεν, διὰ μακρῶν, ὁ γυμνασιάρχης κ. Σούλης ἐξάρας τὸ ἔργο τοῦ Χρηστοβασίλη ὡς καὶ ὁ κ. Β. Γκορτζῆς. Ἐπηκολούθησαν διάφοροι προσφωνήσεις ἐν οἷς ἡ ὠραιότερα ἦτο τοῦ κ. Νίκου Σακελλαρίδου καὶ ἡ ἑορτὴ ἔληξεν ἐν μέσῳ ἀτμοσφαιρας ἐγκαρδιότητος. Ὁ κ. Χρηστοβασίλης ἐδέχθη συγκεκινημένος τὰ συγχαρητήρια τῶν παραστάντων. Εἰς ταύτην παρέστησαν ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης κ. Σπυρίδων, ὁ Γενικὸς Διοικητὴς κ. Καλκάνης, ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς κ. Σταυρόπουλος, οἱ Πρόξενοι Ρουμανίας, Ἀλβανίας καὶ Ἰταλίας κ.κ. Μπουρελάνου, Κωστούρη καὶ Λιβεράνι, ἅπαντες οἱ καθηγηταὶ καὶ δικηγόροι τῆς πόλεως Ἰωαννίνων καὶ πλῆθος κόσμου.

Εἰς τὴν Λέσχῃ Ἰωαννίνων ἀπευθύνομεν τὰ συγχαρητήριά μας διὰ τὴν πρωτοβουλίαν ταύτην καὶ συνιστῶμεν νὰ ἐργασθῆ πρὸς ἐξεύρεσιν μέσου ἐκδόσεως τῶν ἀπάντων τοῦ κ. Χρηστοβασίλη ἵνα ταῦτα ἀποτελέσωσιν ἀκοίμητον μνημεῖον διὰ τοὺς Ἡπειρώτας.»

Στήν «Ἐλευθερία», ΙΓ', 976, Πέμπτη 28 Φεβρουαρίου 1935, σ.1, ὁ Σπύρος Μουσελίμης, φίλος τοῦ Χρηστοβασίλη, ἀφιέρωσε στὰ πενήντάχρονά του ἓνα ποίημα. Στὴν ἐφημερίδα δὲν ἔχει δημοσιευτεῖ ὁλόκληρο τὸ ποίημα, παρὰ μόνο ἡ πρώτη καὶ τρίτη στροφή του. Τὸ παραθέτω ὅπως ἀκριβῶς ὑπάρχει στὸ χειρόγραφο, ποῦ εἶχα τὴν τύχη νὰ προσέξω ὅταν ἡ κόρη τοῦ Χρηστοβασίλη καὶ Τιτίνα Μπακοπούλου μοῦ ἐπέτρεψε νὰ μελετήσω τὰ κατάλοιπα τοῦ πατέρα της γιὰ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Στὸ χειρόγραφο ὑπάρχει ἡ χρονολογικὴ ἔνδειξη «...14 - 2 - 1935», ποῦ σημαίνει πὼς ὁ Σπύρος Μουσελίμης ἔγραψε τὸ ποίημα αὐτὸ δεκαπέντε μέρες μετὰ τὸν ἑορτασμὸ τῆς πεντηκονταετηρίδας τοῦ Χρηστοβασίλη.

«Στὰ πενήντάχρονα τοῦ ποιητῆ τῆς στρούγκας
Χρήστου Χρηστοβασίλη

Πᾶρε κι' ἐμένα, βόηθα με, νάρθῶ κι' ἐγὼ κοντά σου
καὶ δεῖξε μου τὴν γνώση σου καὶ δὸς μου τ' ἄρματά σου.
Δὸς μου τὰ μάτια σου νὰ ἰδῶ τῆς Ἡπειρώς τὰ κάλλη,
Τές ὁμορφιές, τές χάρες της, ποῦ δὲν τές νιώθουν ἄλλοι,
φηκράζοντας καὶ δὲν ἀκοῦν κοιτάζουν καὶ δὲ βλέπουν
καὶ λὲν κακοτυχίζοντας μέρη, ποῦ δὲν τοὺς πρέπουν.
Γέρο, δὲν εἶσαι γέρος σύ, σὲ γέρασεν ὁ Χάρος,
Μὰ ποῦ κι' αὐτὸς ἐζήλεψε τ' ἀτρόμητό σου θάρρος.
Ἦ γέρο, τὰ βλαστάρια μας λουλούδια τ' ἄλλου κόσμου.
Ἐσένα ὁ νιὸς Βασίλης σου κι' ὁ Μίχος ὁ δικός μου
Πόσο τὰ μαῦρα καρτεροῦν ἐκεῖ τὸν πηγαιμὸ μας
Καὶ πόσο ὁ πόνος αὐτουνῶν θλίβει τὸ λογικὸ μας.

Χρῆστο, παλληκαρόγερε! Θαυμάζω τὴν καρδιά σου
Ἐποῦ σὰ σπελολίθαρο φυλᾶς τὰ παλαιϊκά σου.
Καλότυχη ἡ πατρίδα μας ποῦ μὲ τὴ θύμησή σου
νὰ δείχνεται, θὰ σιάζεται πίσω ἀπὸ τὴ ζωὴ σου.
Κι' ὅταν πεθάνης, κάποτε, ἐγὼ δὲν θὰ πιστεύω,
στὲς στρούγκες, στὰ μαντρόστανα, ἐκεῖ θὰ σὲ γυρεῦω!

Αὐλότοπος 14 - 2 - 35».

Ἄ Ο Γ. Σωτήρης (δ.π., σσ. 64 - 65) γράφει τὶς ἀναμνήσεις του ἀπὸ αὐτὴ τὴ γιορτὴ :

«Αἱ δὲ ἑορταὶ τῆς 50ετηρίδος, ἦσαν δι' ἐμὲ χαρᾶς ἀγαλλιάσεως διὰ τὰς τιμάς, τὰς ὁποίας ὅλος ὁ διαγνούμενος κόσμος ἐπὶ μῆνας ὁλοκλήρους ἐπεδαψίλευσον (sic) αὐτῷ, διὰ τὴν φιλολογικὴν του δρᾶσιν».

Ὁ ἐκδότης τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Γεωργίου Σωτήρη Μάνθος Κ. Οἰκονόμου παραθέτει (β.π. σσ. 135 - 136) τὸ παρακάτω σχόλιο :
«Πεντηκονταετηρίς λογοτεχνικῆς δράσεως τοῦ Χρ. Χρηστοβασίλη. Ὁ Γ. Σωτήρης κατὰ τὴν πεντηκονταετηρίδα τοῦ Χρηστοβασίλη ἐποίησε τὸ ἐξῆς :

«Τῷ ἀγαπητῷ φίλῳ κ. Χρήστῳ Χρηστοβασίλῃ εἰς τὴν πεντηκονταετηρίδα του».

«Ἦθελα, φίλ' ἀγαπητέ Χρῆστο Χρηστοβασίλη,
ὅ,τ' ἔχω μέσα στὴν καρδιά, νὰ γράψω μὲ κονδύλι
ἤθελα νᾶμαι Ξενοφῶν ἢ Πλάτων γιὰ νὰ γράψω
τὴν πενήντητηρίδα σου γιὰ νὰ ἐγκωμιάσω.
Ἦθελα νᾶμαι Πίνδαρος ὕμνους γιὰ νὰ τονίσω
ἢ καὶ Ρῆγας ὁ Φεραῖος ποίημα νὰ στολίσω
ἤθελα νᾶμαι συγγραφεὺς κ' ἐγὼ ἐκ τῶν μεγάλων,
ἀλλ' ἀτυχῶς ἐρείπιον εἶμαι τῶν διδασκάλων.
Εἶσαι μέγας ποιητής, μέγας Ἠπειρώτης
μέγας καὶ ἀγωνιστής, μέγας πατριώτης.
Σοῦ πρέπουν τὰ ἐγκώμια, σοῦ γράφουν πρὸς τιμὴν σου
γιὰ τὴν πατρίδα πρόσφερες θυσία τὴν ζωὴ σου.
Θυσία καὶ τὰ νειᾶτα σου καὶ τὴν περιουσία
Χαίροις ὅτ' ἢ Ἠπειρος, χαίρει ἐλευθερίαν
Εἶη ὁ βίος σου μακρὸς κ' εὐδαιμονίας πλήρης
Σ' εὐχομαι λάτρης φίλος σου Γεώργιος Σωτήρης.

Φεβρουάριος 1935».

Ἄλλὰ δὲν ἔλειψαν καὶ οἱ διαφωνίες. Μὲ τὴν ὑπογραφή Τ.Γ.Χ. δημοσιεύτηκε ἡ ἀντίθεση τῆς ἡμερήσιας ἐφημερίδας «Ἠπειρος», ἔτος 25, φ. 7837/212, Πέμπτη 31.1.35, σ.1.

«Δελτίον Χρονογραφίας»

Γύρω ἀπὸ τὴν Κωμωδίαν

ΕΜΠΑΙΖΟΝΤΕΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΕΜΠΑΙΖΟΜΕΝΟΙ ΠΡΟΣΒΑΛΛΟΥΝ ΤΗΝ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗΝ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

Ἰπὸ τῶν μελῶν τῆς Λέσχης Ἰωαννίνων ὁργανώθη ὁ ἑορτασμὸς τῆς φιλολογικῆς πεντηκονταετηρίδος τοῦ κ. Χρηστοβασίλη, ὁ ὁποῖος καὶ ἐγένετο χθὲς τὸ ἑσπέρας, ἐνώπιον πολλοῦ κόσμου, ὁσονδήποτε δὲ καὶ ἐὰν ἤθελον ἀποδοθεῖ εἰς τὴν ἐμπάθειαν καὶ κακότητά μας αἱ κατωτέρω γραμμαί, δὲν θὰ διστασάμεν ἀπροκαλύπτως νὰ εἴπωμεν μερικὰς καὶ ἄλλοτε ἐντεῦθεν πολλάκις διατυπωθεῖσας πικράς, ὄχι βέβαια διὰ τοὺς ὁργανωτάς τῆς ἑορτῆς, ἀλλὰ διὰ

τὴν ὑπόστασίν μας ὡς κοινωνίας ὠργανωμένης, ἀληθείας. Καὶ ἡ πρώτη ἢ πικροτέρα τῶν ἀληθειῶν αὐτῶν, εἶναι ὅτι εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν συνειθίζομεν ὅλοι νὰ μὴν ἔχωμεν οὔτε τὸν στοιχειωδέστερον αὐτοσεβασμὸν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν γνώμην τῶν ἄλλων νὰ μὴν τρέφωμεν καμμίαν ὑπόληψιν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ θεωροῦμεν τὸ πλεόν σὺνηθες καὶ φυσικὸν τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ νὰ λέγωμεν σήμερον δημοσία ἀλλὰ νὰ λέγωμεν αὔριον, ἀλλὰ νὰ ἐμφανιζόμεθα πιστεύοντες καὶ ἄλλα κατ' ἰδίαν νὰ ἐξομολογούμεθα, δεκάκις ἀναιροῦντες ἑαυτοὺς, ἀσυνεπεῖς εἰς τὰ ἐλαχιστότερα καὶ τὰ σοβαρώτερα τῶν πραγμάτων, αὐτογρονθοκοποῦμενοι διαρκῶς. Καὶ ἡ ἀλήθεια αὐτὴ εἶναι ἐπὶ τοσοῦτον θλιβερωτέρα καθόσον δὲν ἀναφέρεται εἰς ἓνα, δύο, δέκα μεμονωμένα κρούσματα, ἀλλὰ εἰς φαινόμενον καθολικώτερον, γενικώτερον, φαινόμενον αὐτόχρονον ἀποθαρρυντικόν, ἀηδές.

Ἄλλο φαινόμενον ἐπίσης, ἂν μὴ περισσότερον ἀποθαρρυντικὸν καὶ ἀηδές, εἶναι ἡ καταπληκτικὴ, πρωτοφανὴς ἀδιαφορία, μὲ τὴν ὁποίαν ἀντιμετωπίζομεν ὅλας τὰς ἀτασθάλους αὐτάς νοσηράς ἢ ἀρριβιστικὰς ἐκδηλώσεις, φαινόμενον ὄχι τυχαῖον καὶ συμπτωματικὸν ἀλλ' ἀποτελοῦν ἀπόρροϊαν μιᾶς καταστάσεως κοινωνικῆς βαθύτερα νοσοῦσης, εἰς σημεῖον ὥστε εἰς τὴν πολιτικὴν, τὴν κοινωνικὴν, τὴν πνευματικὴν ἢ τὴν οἰανδήποτε ἄλλην ζωὴν, ν' ἀφῆνωμεν ἀνέκαθεν ἀνενόχλητον οἰονδήποτε νὰ θορυβήσῃ, νὰ κομπάρρημονήσῃ (sic) νὰ ἀσελήσῃ ἐπὶ ὅλων τῶν πραγμάτων, χωρὶς ἓνας ἄνθρωπος μὲ αἰσθημα στοιχειῶδες ἀξιοπρεπείας νὰ διαμαρτυρηθῇ ἐν ὀνόματι τοῦ στοιχειωδεστέρου σεβασμοῦ πρὸς τὴν πόλιν, καὶ τὴν νοημοσύνην της.

Ἐστω καὶ ἐὰν πρόκειται νὰ ἀποδοθοῦν εἰς τὴν ἐμπάθειαν καὶ κακότητά μας, ἡμεῖς θὰ εἴπωμεν ὄχι ὡς δημοσιογράφοι, ἢ διανοούμενοι, ἀλλ' ὡς ἄνθρωποι ἐργαζόμενοι καὶ ζῶντες τὸν μόχθον τῆς πόλεως αὐτῆς καὶ αἰσθανόμενοι τὸν παλμὸν τοῦ ἐργαζομένου λαοῦ, ὅσα νομίζομεν ὅτι ἔχομεν χρέος νὰ εἴπωμεν ἔστω ἀκόμη καὶ ἐὰν πρόκειται νὰ δυσαρεστήσωμεν ἄνθρώπους κατὰ τὰ ἄλλα φιλτάτους. Καὶ θὰ ἐρωτήσωμεν πῶς συμβαίνει νὰ πανηγυρίζουν τὸν κ. Χρηστοβασίλην, ἄνθρωποι εἰρωνεύομενοι αὐτὸν καὶ τὸ ἔργον του εἰς τοὺς δρόμους καὶ τὰ καφενεῖα; Θὰ ἐρωτήσωμεν ἀκόμη πῶς καὶ ἀπὸ ποῖα τάχα κίνητρα ἀγαθοποιοῦ διαθέσεως διὰ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς Ἡπείρου, ὠργάνωσαν ἑορτασμοὺς ἐνὸς οὐχὶ καθ' ἡμᾶς ἀλλὰ κατὰ τὴν ἰδικὴν των ἀντίληψιν ἀναξίου Χρηστοβασίλη, ὅταν αὐτοὶ οἱ ἡγούμενοι, ἢ τοῦλάχιστον θέλοντες νὰ ἡγούνηται τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς Ἡπείρου δὲν ἐτίμησαν ἀκόμη, ἓνα μοναδικὸν Βηλαράν, ἓνα θαυμασίον Ἀραβαντινόν, ἓνα Ζαλοκώσταν, ἓνα Γιωσέφ Ἐλιγιά, μίαν ἀληθινὴν δόξαν τοῦ Κρυστάλλη;

Διότι ἐπαναλαμβάνομεν : Ὁ ἑορτασμὸς τοῦ κ. Χρηστοβασίλη θὰ ἡδύνατο νὰ ἀποτελέσῃ ὑπόθεσιν πέντε, δέκα, εἴκοσι, χιλίων καλῶς ἢ κακῶς θαυμαστῶν του. Ἄλλὰ ὀργανούμενος ἐν μέσοις Ἰωαννίνοις, ὑπὸ ἀνθρώπων ὑβρίζόντων, εἰρωνευομένων, οὐδένα σεβασμὸν τρεφόντων πρὸς τὸ ἔργον τοῦ Χρησ-

τοβασίλη, ἀποτελεῖ πρόκλησιν κατὰ τῆς πόλεως, παρομοίαν τῆς προκλήσεως τοῦ Μακρυγιάννη ὅταν ἔδερνε τοὺς χωρικούς, τοῦ Βενιζέλου ὅταν ἀνεγνώριζε τὴν ἀναξιοσύνην τῶν ὑποψηφίων του, τοῦ Καλεῦρα ὅταν ἐταξείδιε διαρκῶς, τοῦ Κουμουνδούρου, ὅταν διώριζε τοὺς Μεσσηνίους, ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς προκλήσεις τὰς ὁποίας καθημερινῶς ἀπευθύνομεν ὁ καθείς πρὸς τὸ σύνολον, διὰ νὰ μὴ εἴμεθα οὔτε διὰ μίαν στιγμὴν κοινωνία ὀργανωμένη, ἀλλὰ μπουλοῦκι ἄτακτον θορυβοποιῶν ἀσεβούντων, πρὸς ἑαυτοὺς καὶ τὰ πάντα.

Τ.Γ.Χ.».

Ἡ «Ἡπειρος», Πρωϊνὴ ἐφημερὶς ἐν Ἰωαννίνοις. Ἡ ἀρχαιοτέρα ἐν Ἰωαννίνοις ἑλληνικὴ ιδιόκτητος ἐφημερὶς ἰδρυθεῖσα τῷ 1909, ἐκδιδοτάνα στὰ Γιάννινα ἀπὸ τὸν Γεώργιο Δημητρίου Χατζῆ - Πελλερὲν (1909 - 1930). Μετὰ τὸ θάνατό του ὁ γιὸς του Δ.Γ. Χ[ατζῆς] γίνεται ιδιοκτῆτης τῆς ἐδημερίδας μὲ ὑπεύθυνον τὸν Εὐάγγελου Δ. Φακατσέλη. Ὑπὸ τὴ νέα διεύθυνση ἡ ἐφημερίδα ὀνομάζεται «ΗΠΕΙΡΟΣ ΟΡΓΑΝΟ ΤΩΝ ΑΠΑΝΤΑΧΟΥ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ» καὶ τὸ πρῶτο της φύλλο χρονολογεῖται : «ἔτος 21ον, περίοδος 1, Παρασκευὴ 7 Μαρτίου 1930, ἀρ. φύλλου 3506) 1.696».

Τὰ ἀρχικὰ λοιπὸν Τ.Γ.Χ. τοῦ ἀρθρογράφου ἀνήκουν στὸν γνωστὸ ἑλληνα λογοτέχνη Δημήτρη Χατζῆ, πράγμα ποὺ καὶ ὁ ἴδιος μοῦ τὸ ἐπιβεβαίωσε.

Στὴν ἴδια ἐφημερίδα «Ἡπειρος», Παρασκευὴ 8 Φεβρουαρίου 1935, ἔτος 25, ἀρ. φ. 7837 /218, σ.1 καὶ Σάββατον, 9 Φεβρουαρίου 1935, ἔτος 25, ἀρ.φ. 7837 /219, σ.1, ὑπάρχει δημοσιευμένο σὲ δυὸ συνέχειες ἕνα πικρόχολο σχόλιο ἀνυπόγραφο γιὰ τὸ ψήφισμα ποὺ ἐπιδόθηκε στὸ Χρηστοβασίλη.

Τὸ σχόλιο δὲν φέρει οὔτε τὸ ὄνομα οὔτε ἀρχικὰ τοῦ συντάκτη του. Συγκρίνοντάς ὅμως τὴν καυστικότητα καὶ τὸ ὕφος τοῦ ἀρθρου αὐτοῦ μὲ τὸ προηγούμενο, (β. π. σσ. 241 - 243), μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε πὺς ἀνήκει καὶ τοῦτο στὸν Τ.Γ.Χ. (Ὁ ἴδιος δὲν μπορεῖ νὰ θυμηθεῖ λεπτομέρειες σχετικὰ).

Α΄

ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΩΜΩΔΙΑ

ΤΟ «ΔΙΠΛΩΜΑ»

«Λέσχη Ἰωαννίνων, τύχη ἀγαθῆ, Ἔδοξε τῇ Λέσχῃ, Ἐπειδὴ Χρῆστος Χρηστοβασίλης, Τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, Ὅχ ἄριστα ἐθεράπευσε, τὴν δὲ Πατρίδα τὰ Μάλα Εὐηργέτησε δημοσίᾳ Τιμῆς Ἀξιῶσαι, τὴν δὲ τιμὴν ἀνείπε ἐν τῷ (sic) τριακοστῇ Ἰανουαρίου μηνός, Πανηγύρει ἔτους χιλιοστοῦ ἑνεακοσιοστοῦ τριακοστοῦ πέμπτου.

Ὁ Πρόεδρος Χ. Σούλης

Ὁ Γραμματεὺς

Τὸ εἰς Ἀττικομηρικὴν διάλεκτον κακοτέχνως καὶ παρατύπως συντετα-

γμένον έγγραφον τούτο δὲν εἶναι ψήφισμα τοῦ πάλαι ποτὲ Δήμου Ἀθηναίων διὰ τὸν Περικλῆν, Κίμωνα, Μιλτιάδην ἢ Θεμιστοκλῆν, οὔτε τῆς Βουλῆς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος διὰ τὸν Βασιλέα Κωνσταντῖνον ἐπιστρέφοντα νικητὴν μετὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους, οὔτε διὰ τὸν κ. Βενιζέλον ὅταν ἐκόμιξε (sic) τὴν συνθήκην τῶν Σεβρῶν.

Εἶναι τὸ ψήφισμα, δίπλωμα τὸ ὁποῖον ἡ Λέσχη Ἰωαννίνων ἐξέδοτο καὶ ἀπένειμεν εἰς τὸν Χρηστοβασίλην.

Τὸ ἀρχαιοπρεπές, πανηγυρικὸν μὲ τὰς ἐν τῷ κειμένῳ αἰτιολογίας, τοὺς δίδοντας καὶ λαμβάνοντας τὰς τιμὰς δίδει τὸν χαρακτήρα τοῦ διπλώματος τὸ ὁποῖον τὸ Διοικ. Συμβούλιον τῆς Λέσχης Ἰωαννίνων ἀπένειμεν εἰς τὸν κ. Χρηστοβασίλην. Ἄλλοι ἴσως εὔρουν αὐτὸ προσῆκον, ἄλλοι κωμικὸν καὶ γελοῖον, ἄλλοι ἀληθὲς καθ' ὅλον ἢ μέρος καὶ ἄλλοι ψευδὲς - ἡμεῖς ἐπιεικῶς θὰ τὸ χαρακτηρίσωμεν ὑπερβολικόν. Ἀλλὰ γεννᾶται τὸ ἐρώτημα :

Ποῖος λόγος ἢ ἀνάγκη ἐπέβαλεν εἰς τὸ Διοικ. Συμβούλιον τῆς Λέσχης νὰ ἐκδώσῃ δίπλωμα τοιοῦτο δίδον λαβὴν εἰς τόσον ἀντιθέτου γνώμας καὶ ποικίλα σχόλια.

Καὶ μοιραίως ἐρευνῶντες τὸ ζήτημα διὰ νὰ δώσωμεν τὴν λύσιν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ μελετήσωμεν κατ' οὐσίαν τὸ ὅλον ζήτημα. Νὰ ἐξετάσωμεν δηλαδὴ ἂν ὁ κ. Χρηστοβασίλης ἤξιζε νὰ τύχῃ τοιαύτης τιμῆς μὲ τὰς δύο αἰτιολογίας τῆς «ὄχ ἄριστα» θεραπείας τῶν γραμμάτων καὶ τῆς «τὰ μάλα τὴν Πατρίδα εὐηργέτησε» ὁμοίας (sic) ὡς ἄνθρωπος τῶν γραμμάτων καὶ ἔθνικὸς ἀνὴρ μολοντί· ἂν ἡ ἀπονειμηθεῖσα ἐπ' ὀνόματι τῆς Λέσχης Ἰωαννίνων παρὰ τοῦ διοικητικοῦ αὐτῆς Συμβουλίου Τιμὴν εἶχε περιεχόμενον βásiμιον δι' ἀμφοτέρους τοὺς λόγους ἐκτιμωμένους ἢ οὐ τὴν σοβαρότητα τῆς Λέσχης καὶ ἂν κατὰ συνέπειαν τῆς τοιαύτης κρίσεως τὸ Δίπλωμα προάγῃ ἢ οὐ τὴν σοβαρότητα τῆς Λέσχης μας, τὸ κύρος καὶ τὴν ἀποστολὴν αὐτῆς ὡς ἠθικοπλαστικοῦ Σωματείου τόσον διὰ τὸ παρόν, ὅσον καὶ διὰ τὰς μελλούσας γεννεάς, ἐξ ὧν στοιχείων θὰ προκύψῃ τὸ συμπέρασμα καὶ ἡ δικαία κρίσις περὶ τὴν ἐνέργειαν καὶ ἀπόφασιν τοῦ Διοικ. Συμβουλίου.

Εἰς τὴν ἐρευνάν μας ταύτην θὰ εἴμεθα ἀντικειμενικοί. Φρονοῦμεν ὅτι ἡ Λέσχη ὡς Ὁργανισμὸς ἠθικοκοινωνικοῦ σκοποῦ πρέπει νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τῆς κοινωνίας μας τῆς ὁποίας ὀφείλει νὰ εἶναι ἡ ποδηγέτις διὰ τῶν ἠθικῶν της πράξεων χαράσσουσα κατευθυντηρίου γραμμὰς ὑποδειγματικῶς πρὸς τόνωσιν τοῦ φρονήματος καὶ παραδειγματισμόν, ἀλλὰ μετὰ προηγουμένην αὐστηράν βάσανον, ἵνα αὐταὶ ἐρείδωνται ἐπὶ βάσεων ὑγιῶν καὶ ἀληθῶν, τόσον χάριν τοῦ κύρους, τῆς ἀξιοπρεπείας καὶ τῆς σοβαρότητος τῆς Λέσχης ὅσον καὶ διὰ τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν ὀρθῶν καὶ ὑγιῶν ἀρχῶν παρὰ τῆς κοινωνίας μας. Εἰς τὰς πράξεις τῆς Λέσχης πρέπει νὰ κυριαρχοῦν ἠθικαὶ ἀρχαί, ἀντικειμενικὴ κρίσις ἀπροσωπώληπτος καὶ τὸ μέτρον τῆς

φρονήσεως, ἵνα μὴ δύναται νὰ ἐμφιλοχωρηθῇ ἡ ἀμφισβήτησις καὶ ἡ ἀμφιβολία πολλῶ δὲ μᾶλλον ἡ ἀναλήθεια, ἡ ὑποκρισία, ὁ ἀρριβισμός, ἡ πρωσοποληψία καὶ τὸ ψεῦδος. Αἱ πράξεις τῆς Λέσχης διὰ τὰς μελλούσας γεννεὰς πρέπει νὰ ἀποτελοῦν ἱστορικὰς ἀληθείας.

᾿Ωφειλε κατὰ συνέπειαν τὸ Διοικ. Συμβούλιον πρὶν ἢ λάβῃ τὴν ἀπόφασιν διὰ τὴν ἀπονομὴν τοῦ διπλώματος, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἀν θὰ ἔπρεπε νὰ προηγηθῇ καὶ ἡ ἔγκρισις τῶν μελῶν τῆς Λέσχης, νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν του τὰ ἀνωτέρω στοιχεῖα, κηδόμενον τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀξιοπρεπείας καὶ τῆς Λέσχης ἵνα μὴ ἐκθέσῃ βαρύντατα τὴν σοβαρότητα αὐτῆς τοῦλάχιστον διὰ τῆς ὑπερβολῆς. Τὸ ἔπραξε; Νομίζομεν ὄχι.

Διότι, ἀσχέτως τοῦ ὅτι ἔρεπε νὰ τηρήσῃ κάποιαν σειρὰν κατ' ἀξίαν εἰς τὴν ἀπονομὴν τῶν τιμῶν, τοῦλάχιστον ἀπαραιτήτως ἔπρεπε νὰ τηρήσῃ τὸ μέτρον. Ὁ τιμηθεὶς κ. Χρηστοβασίλης καὶ τὰ ἔργα του ἦσαν ἀρκούντως γνωστά. ᾿Ωφειλε ν' ἀποφύγῃ πᾶσαν παραποίησιν, ἀναλήθειαν ἢ ὑπερβολὴν. Ἡδύνατο νὰ τιμήσῃ τὸν διηγηματογράφον Χρηστοβασίλην ἔστω καὶ παρὰ τὰς ἀντιθέτους γνώμας τοῦ καθηγητοῦ τῆς λαογραφίας κ. Πολίτη καὶ ἄλλων δοκίμων κριτικῶν. Ἐπὶ τέλους νὰ τὸν ὀνομάσῃ καὶ ποιητὴν - πράγμα πού δὲν συνέβη ποτέ. Ἀπὸ τούτου ὅμως, μέχρι τοῦ νὰ ἀνεχθῇ καὶ νὰ ὑποθάλῃ, τὰς λεχθείσας ὑπερβολὰς καὶ συγκρίσεις τῶν ἔργων του ὡς ἰσοτίμων καὶ ὑπερτέρων τῶν ἔργων Σαίξπηρ καὶ Σούντερμαν εἶναι ἀρκετὴ ἀπόστασις τὴν ὅποιαν παρὰ πᾶσαν ποιητικὴν ἄδειαν δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπερβῇ. Ἡ ἀχαλίνωτος φαντασίωσις, τὸ παραμῦθι καὶ ἡ ἐλευθέρᾳ ἔξοδος ἀπὸ πᾶσαν πραγματικότητα ἔπρεπε νὰ ὑποβληθοῦν εἰς περιορισμούς.

Ἄλλὰ θὰ συνεχίσωμε καὶ αὔριον.»

Β'

«Ἄλλ' ἐρχόμεθα εἰς τὸ δεύτερον αἰτιολογικὸν τοῦ διπλώματος. Ὁ κ. Χρηστοβασίλης φέρεται ὡς «τὰ μάλα εὐεργετήσας τὴν Πατρίδα». Ἐδῶ τὸ διπλωμα εἶναι μετέωρον καὶ μετέωρον καὶ σκοτεινόν. Ἡμεῖς οὐδαμοῦ ἀνείδομεν ἀξιόλογον ἐθνικὴν δρᾶσιν. Ἡ Λέσχῃ ἀνεῖπεν», ὅτι τὰ μάλα εὐηργέτησε τὴν Πατρίδα. Ἡμεῖς ἐπληροφορήθημεν ὅτι ὁ κ. Χρηστοβασίλης μετὰ μίαν ἀγνωστον δρᾶσιν εἰς τὴν Ἑταιρῆϊαν Ἑλληνισμὸς κατέφυγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰς τοὺς Τούρκους. Καὶ ὅταν ἠλευθερώθησαν τὰ Ἰωάννινα, καὶ ἡ Ἡπειρος μετὰ καιρὸν ἦλθεν ἐνταῦθα ἐκ Τουρκίας χωρὶς νὰ γίνονται (sic) περὶ τούτου ἀγαθὴ τις μνεία. Οἱ ἐν Κων /πόλει Ἡπειρῶται οὐδέποτε περὶ ἐθνικῆς δράσεως τοῦ κ. Χρηστοβασίλη ὠμίλησαν ὡς καὶ οἱ ἐν Ἰωαννίνοις ἐξ αὐτοῦ λαμβάνοντος (sic) ἐπιστολάς. Ἐφόσον ὅμως ἡ ἐθνικὴ δρᾶσις τοῦ κ. Χρηστοβασίλη ἦτο ἀνύπαρκτος ἢ τοῦλάχιστον ἀμφίβολος τὸ Δίπλωμα ἠδύνατο καὶ ὠφειλε νὰ σιωπήσῃ. Ὁ μῦθος περὶ καταδίκης τοῦ κ. Χρηστοβασίλη εἰς θάνατον παρὰ τῶν Τούρκων καὶ ὅτι ἡ αὐτονομία τῆς Κρήτης ἐδόθη χάρις εἰς τὰς συνο-

μιλίας του με τὸν Τσάρον δὲν εἶχον θέσιν εἰς τὴν Λέσχην. Οὐτε ὅτι ἡ Ἑλληνικότης τῆς Ἡπείρου ὀφείλεται εἰς τὸν κύρ - Χρῆστον. Διότι εἰς τὰ Κρυστάλλη, Βαλαωρίτη, Ζαλοκώστα κ.λ.π. ποὺ δὲν ἔλαβον δίπλωμα θὰ προστεθοῦν τὰ παράπονα τῶν Ἀβέρωφ, Ζωσιμαδῶν, τοῦ Βελισσαρίου καὶ μυριάδων ἄλλων ἡρώων καὶ μαρτύρων. Ἡ δὲ νέα γενεὰ ἐμμέση μετ' ἀηδίας παρασχεθεῖσαν πνευματικὴν τροφὴν καὶ φοβούμεθα μήπως κατὰ πρόσωπον τῶν παρασχόντων ταύτην. Ἀλλὰ καὶ ἡ κοινωνία Ἰωαννίνων παρὰ τὴν χαρακτηρίζουσα αὐτὴν ἀνοχὴν, ἐπιείκειαν καὶ πειθαρχικότητα θὰ δυσφορήσῃ «τὰ μάλα» διότι ἐγένετο ἐκμετάλλευσις (sic) καὶ κατάχρησις τῆς φιλομαθίας της. Τὸ δὲ δίπλωμα στερούμενον ἐξ ἀρχῆς τῶν στοιχείων διὰ νὰ καταστῇ ἱστορικὸν ἔγγραφο θὰ μείνῃ μεγαλόχαρτο. Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον ἠδίκησεν ἑαυτὸ καὶ τὴν Λέσχην. Ἀνεμένομεν ἀπὸ τὸ Διοικ. Συμβούλιον τῆς Λέσχης τοῦ ὁποῦο συμβαίνει νὰ προΐσταται ὁ κατέχων τὴν θέσιν τοῦ Γυμνασιάρχου τῆς γεραρᾶς Ζωσιμαίας νὰ μὴ ἀφήσῃ ἑαυτὸ νὰ παρασυρθῇ εἰς ὀλισθήματα ἐκθέτοντα, ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου, τὸ κύρος καὶ τὴν σοβαρότητα τῆς Λέσχης Ἰωαννίνων καὶ νὰ μὴ δίδῃ μὲ τόσην ἐλαφρότητα παρόμοια διπλώματα. Ἡδύνατο ὁ κύρ - Χρῆστος νὰ μείνῃ «ἐθνικὸς ἀνὴρ» ὅσον τὸν ξέρουμε ὅλοι ἄνευ ζημίας οὐδενὸς καὶ πρώτου αὐτοῦ τοῦ ἰδίου».

Λίγες μέρες ἀργότερα στὴν ἴδια ἐφημερίδα («Ἡπειρος, ἔτος 25, ἀρ. φ. 7837/227,27 Φεβρουαρίου 1935, σ. 2), δημοσιεύεται νέο σχόλιο, ποὺ ἀφορᾷ πάλι τὸν ἑορτασμὸ αὐτὸ τῆς Λέσχης.

«Ἡ ἀνάγκη τῆς ἰδρύσεως ἑνὸς πνευματικοῦ κέντρου τὸ ὁποῖον νὰ ἐργασθῇ διὰ τὴν πνευματικὴν πρόοδον τοῦ τόπου εἶχε πρὸ πολλοῦ γίνεαι αἰσθητῇ.

Διάφοροι διανοούμενοι τῆς πόλεώς μας πολλάκις καὶ ποιικιοτρόπως προσεπάθησαν μέχρι τοῦδε νὰ ἐργασθοῦν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην, ἀλλὰ δυστυχῶς πᾶσα μέχρι τοῦδε γενομένη προσπάθεια κατέληξεν εἰς πλήρη ἢ εἰς σχεδὸν πλήρη ἀποτυχίαν.

Μιά ἐκ τῶν πολλῶν τούτων προσπαθειῶν ἦτο καὶ ἡ προπερύσι ἰδρυθεῖσα «Λέσχη τῶν Διανοουμένων» ἡ ὁποία ὁμως ἐναυάγησεν καταλήξασα εἰς τὸν θλιβερόν ἐπίλογον τῆς βραβεύσεως τοῦ κ. Χρηστοβασίλη «διὰ τοὺς ἐθνικοὺς του (sic) ἀγῶνας. Αἰτία τοῦ μαρασμοῦ...»

6. Πρόκειται γιὰ τὴ «Λέσχη Ἰωαννίνων», Σωματεῖον ἀνεγνωρισμένον (πράξις ἀρ. 336/1932, τοῦ Πρωτοδικείου Ἰωαννίνων, τροπ.) ἀρ. 331/1933 ἀπὸ τὸ καταστατικὸ τῆς ὁποίας «ἐν Ἰωαννίνοις τῇ 3ῃ Ἀπριλίου 1932» «ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ Γ. Τ. ΡΟΥΣΣΑ», πληροφοροῦμαστε ὅτι «σκοπὸς τοῦ Σωματείου τούτου ἔσεται ἡ δημιουργία ἐν τῇ πόλει τῶν Ἰωαννίνων πνευματικῆς κινήσεως διὰ τῆς ὀργανώσεως διαλέξεων καὶ συγκροτήσεως καὶ λειτουργίας βιβλιοθήκης μετ' ἀναγνωστηρίου. Ἐπίσης ἡ ἰδρυσις λέσχης ἐν ἣ θὰ φαιτῶσι τὰ μέλη τοῦ σωματείου μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των πρὸς ἀνάπτωξιν κοινωνικῶν

σχέσεων ὠφελίμων καὶ εἰς τὰ καθ' ἕκαστον μέλη καὶ εἰς τὸ κοινωνικὸν σύνολον». (σ. 3, ἄρθρο 2.)

Ἐνδιαφέρουσα παρουσιάζει καὶ τὸ ἄρθρο 10 τοῦ καταστατικοῦ γιὰ τὰ «ΚΑ-ΘΗΚΟΝΤΑ ΚΟΣΜΗΤΟΡΟΣ», ποῦ μᾶς δείχνει τὸν κλειστὸ χαρακτήρα τῆς Λέσχης : «Ὁ Κοσμήτωρ ἔχει τὴν ἐπιμέλειαν τῆς κανονικῆς λειτουργίας τῆς Λέσχης, ὡν ἀρμόδιος νὰ μεριμνᾷ διὰ τὴν ἐν αὐτῇ τήρησιν εὐταξίας καὶ καθαριότητος. Ἐπιμελεῖται τῆς κανονικῆς λειτουργίας τοῦ ἀναγνωστηρίου διὰ τοῦ ἀνελλιποῦς ἐφοδιασμοῦ δι' ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν τοπικῶν, Ἀθηναϊκῶν καὶ Εὐρωπαϊκῶν τοιούτων. Ἐπίσης φροντίζει διὰ τὸν πλουτισμὸν τῆς βιβλιοθήκης τῆς Λέσχης δι' ἀξιολόγων βιβλίων καὶ συγγραμμάτων, διὰ τὴν καταχώρησιν τούτων εἰς εἰδικὰ βιβλία καὶ εὐρετήρια καὶ διὰ τὴν διαφύλαξιν αὐτῶν ἀπὸ πάσης φθορᾶς καὶ κλοπῆς. Ὅφειλε νὰ ἀπαγορευῇ τὴν εἴσοδον παντὸς προσώπου μὴ ὄντος ἐγγεγραμμένου ὡς μέλους τοῦ Σωματείου πλην ἂν προσκομίζηται εἰδικὴ ἐγγραφοῦς ἄδεια τοῦ Προέδρου τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου δι' ὠρισμένα πρόσωπα παρεπιδημοῦντα ἐπὶ χρονικὸν διάστημα ἔλασσον τῶν δέκα πέντε ἡμερῶν ἐν Ἰωαννίνοις ἢ ταῦτα συνοδεύονται ὑπὸ ἐνὸς μέλους τῆς Λέσχης, ἢ ὑπάρχει ἀπόφασις αὐτοῦ ἐπιτρέπουσα ταύτην εἰς πρόσωπα κατέχοντα ἀνώτερα λειτουργήματα ἐν τῇ πόλει. Διὰ τοὺς παρεπιδημοῦντας πλέον τῶν 15 ἡμερῶν διὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὴν Λέσχην ἀπαιτεῖται ἄδεια τοῦ Συμβουλίου τῆς Λέσχης. Τὰ μέλη ἔχουσι πάντως τὸ δικαίωμα νὰ προσέρχωνται ἐν τῇ Λέσχῃ μετὰ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας αὐτῶν, ὡς τοιούτων λογιζομένων συγγενῶν μέχρι τρίτου βαθμοῦ ἐφ' ὅσον συνοικοῦσι μετ' αὐτῶν. Ὡς μέλη τῆς οἰκογενείας δὲν θεωροῦνται τὰ ἐνήλικα ἄρρενα. Ἐν περιπτώσει κωλύματος τοῦ κοσμήτορος ἀναπληροῦται οὗτος ὑπὸ μέλους τοῦ Διοικ. Συμβουλίου ἐκλεγομένου παρὰ τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου». (δ. π., ἄρθρο 10, σ. 7.)

Ἰδρυτικὰ μέλη ἦταν οἱ ἐξῆς :

Γ. Θεοδωράκης, Β. Κούρεντας, Γ. Μουλαῖμιδης, Γ. Σούλης, Χαρ. Βλάχος, Κ. Πρωτοσύγγελος, Β. Λάππας, Μ. Παλάσχος, Ι. Τζαβέλλας, Γ. Λαμπράκης, Ἀρ. Λεύκοβιτς, Ἀθ. Κούρεντας, Π. Νικόδημος, Ἀθ. Μηλιαδης, Κ. Κατσαούνης, Σπ. Σούρας, Λ. Χριστοδουλόπουλος, Γ. Νιαβῆς, Δημ. Σακελλαρίδης, Κ. Μολυβάδας, Κ. Σπέγγος, Γρ. Πολυζώης, Χρ. Χρηστοβασίλης, Ι. Οἰκονομίδης Στ. Μπότσιος, Γ. Οἰκονόμου, Κ. Τσοφόπουλος, Π. Λάππας, Σπ. Ρίζος.

Στις 20 Ὀκτωβρίου 1932 εἶχε τυπωθεῖ ὁ «κανονισμὸς ἐσωτερικῆς τάξεως» τῆς Λέσχης, ἡ ὁποία στὸ ἔντυπο αὐτὸ χαρακτηρίζεται ὡς «Σωματεῖον Διανοουμένων».

Πάντως τὸ «Μέγαρον» τῆς Λέσχης περιλάμβανε, σύμφωνα με τὸν κανονισμὸν, αἴθουσα συγκεντρώσεων, αἴθουσα ἀναγνωστηρίου, αἴθουσα σφαιριστηρίου καὶ αἴθουσα «τοῦ χαρτοπαιγίου».

Εἰδικὰ γιὰ τὴν τέταρτη αἴθουσα ἀναγράφονται στὸν κανονισμὸν τὰ ἐξῆς : «δ'. Εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ χαρτοπαιγίου.

Ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ δύνανται νὰ παίζωνται ἅπαντα τὰ χαρτοπαικτικὰ παιγνίδια (πόκερ, μπρίτζ, ῥαμί, πρέφα κ.λ.π.) καὶ ἀπαγορεύονται ἀπολύτως τὰ τυχηρὰ παιγνίδια τὰ δυνάμενα νὰ χαρακτηρίσωσι τὴν Λέσχην ὡς χαρτοπαικτικὸν κέντρον. Περὶ τῶν τοιούτων παιγνιδίων κρίνει τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον ὅπερ καὶ ἀποφασίζει σχετικῶς κατόπιν προτάσεως τοῦ κοσμητοροῦς.

Ὁ κανονισμὸς καὶ τὸ καταστατικὸ τῆς Λέσχης βρίσκονται στὴ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ε.Η.Μ.

7. Ἡ ὁμιλία ἔγινε ὅπως εἶδαμε στὶς 30 Ἰανουαρίου 1935, ἑορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, καὶ ἑορτὴ τῶν γραμμάτων.

8. Ἡ χρονολογία αὐτὴ φαίνεται πὼς εἶναι ἡ πιὸ ἀβθεντική, ἀφοῦ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Χρηστοβασίλης τὴν ἐνέκρινε καὶ τὴ δημοσίευσε.

Ἄλλοι βιογράφοι τοῦ δίνουν τὸ 1860 ἢ «περὶ τὸ 1855» ἢ 1855 - 60. Ἡ ἡμερομηνία δίνεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν συγγραφέα στὸ διήγημά του : «Τὰ δυὸ κλεμμένα τραγιά» (Διηγήματα τῆς Στάνης), β' ἔκδοσις, ἔκδ. οἴκ. Ι. Βασιλείου, 1923, σσ. 178 - 179, ὅπου ἀναφέρει : «... Δὲν νύσταζα ἀπὸ τὴν χαρὰ μου, γιὰτὶ εἶταν παραμονὴ τοῦ Ἀι - Ἡλιῶς καὶ παραμονὴ τῶν γενεθλίων μου...».

9. Βρίσκεται στὴν Ἡπειρο καὶ εἶναι παραπόταμος τοῦ Καλαμᾶ (ἀρχ. Θυάμιδος). Διαρρέει τὴν κοιλάδα τῆς Δωδώνης καὶ ἐκεῖ συναντιέται μὲ τὸν μικρὸ ποταμὸ Βελτσισινό.

10. Βλ. τὴν πιὸ πάνω σημείωσή μου ἀρ. 9.

11. Τὸ χωριὸ ὅπου γεννήθηκε ὁ Χρηστοβασίλης ἀναφέρεται μὲ διάφορα ὀνόματα : Σουλᾶκι, Σούλι Χρηστοβασίλη. Πρβ. Χρήστου Ι. Σούλη, Χρῆστος Χρηστοβασίλης, «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά», ΙΒ', 1937, σ. 287 : «Ὁ Χρῆστος Χρηστοβασίλης ἐγεννήθη, εἰς τὸ Σουλόπουλο τῶν Κουρέντων μικρὸν κτῆμα τοῦ πατρὸς του κείμενον ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Καλαμᾶ». Χρήστου Ζωημίχου, Ἡ καταγωγὴ τοῦ Χρηστοβασίλη, «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», τόμος Γ' τεῦχος 27, 1957, σσ. 908 - 909 : «...ὅπου χτίστηκαν τὰ σημερινὰ φερώνυμα χωριά Σουλόπουλον Κοῦλι (ἦτοι Σοῦλι Χρηστοβασίλη καὶ Σοῦλι Ντίνου)».

Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ πὼς ὅταν πρωτοπαρουσιάστηκε ὁ Χρηστοβασίλης χρησιμοποίησε δίπλα στ' ὄνομά του καὶ τὸ ἐθνικὸ «Σουλιώτης» : «Τὸ ποίημα ἐκεῖνο ἐκδοθὲν εἰς φυλλάδιον ἐπιγράφεται «Στ' ἀδέρφια μας, ποίημα Χ. Χρηστοβασίλη, Σουλιώτου, Τρίκκαλα 21 Αὐγούστου 1881», (Χρήστου Ι. Σούλη, ὅ.π. σ. 287).

Ὡπωσδήποτε ἡ καταγωγὴ τοῦ Χρηστοβασίλη ἔχει τὶς ρίζες της στὴ Σουλιώτικη φάρα τῶν Ζιουλαταίων (γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ μιλᾷ διεξοδικὰ ὁ ἴδιος στὸ δακτυλογραφημένο : «Πόλεμος Ζιουλαταίων καὶ Τουρκοσιμάηδων καὶ καταστροφὴ τῶν Ζιουλαταίων»).

Συμπληρώνω τὰ σχετικὰ μὲ τὸ χωριὸ τοῦ Χρηστοβασίλη μὲ δυὸ ἀκόμα

παραθέματα : «Στὸ Σοῦλι γεννήθηκε ὁ Χρηστοβασίλης. Μὰ ὄχι στὸ Σοῦλι τῆς Κιάφας, καὶ τοῦ Ζαλόγγου, τοῦ Μπότσαρη καὶ τοῦ Τζαβέλλα, ποὺ ἐξύμνησε μὲ τὰ πνευματικὰ του ἔργα, ἀλλὰ στὸ Σοῦλι τῶν Κουρέντων ποὺ φέρει καὶ τὸ ὄνομά του. Στὸ Σοῦλι Χρηστοβασίλη. Εἶναι ἓνα μικρὸ γραφικὸ χωριὸ ξαπλωμένο σὲ μιὰ ὁμορφὴ ραχοῦλα, μὲ θέα μαγευτικὴ καὶ μὲ πολλὰ «ἀγνάντια» ὅπου δέχτηκε τὸ πρῶτο φίλημα τῆς Μούσας.» (Δ. Ζώτου, δακτυλογραφημένο κείμενο, σ.1.)* «...Κι' ὁ ἴδιος μοῦ ἀφηγήθηκε πῶς καὶ γιατί ἐγκαταστάθηκαν οἱ πρόγονοί του στὴν ἐπαρχία Κουρέντων, ὕστερα ἀπὸ μιὰ μάχη ποῦ ἔδωκαν ἐναντίον μιᾶς Τούρκικης συμμορίας κλεφτῶν ποὺ λεηλατοῦσε τὴν περιφέρεια Κουρέντων κι' ἀνάγκασε τρία χωριά, τὴν Τσερκοβίστα μου, τὴν Κρετσούνιτσα καὶ τὸ Ράικο, ὅπως ἐκχωρήσουν μέρος τῆς ἐκτάσεώς των γιὰ νὰ ἐγκατασταθοῦν οἱ Χρηστοβασιλαῖοι - τὰ Σουλιώτικα παλληκάρια - κι ἡσυχάση ὁ τόπος ἀπὸ τοὺς Τούρκους κακοποιοὺς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ...» (δ.π., σ.2)

Βλ. καὶ ἄρθρο τοῦ Τάσου Βιδούρη, «Χρῆστος Χρηστοβασίλης», "Νεολόγος Πατρῶν", 10 Μαρτίου 1937, μέρος Β'.

«Ὁ Χρῆστος Χρηστοβασίλης ἐγεννήθη στὸ «Σοῦλι Χρηστοβασίλη, πρῶτ-πρῶτὸ στὴν ἄκρη τοῦ Καλαμᾶ (ἀρχαίου Θυάμιδος) ὅπου ἡ ἐτοιμόγεννη μάννα του εἶχε πάει γιὰ νὰ γεμίση νερὸ στὴ βουτσέλλα της. Τότε τὸ σπίτι του ἦταν σὲ μεγάλη καταδρομὴ ἀπὸ τὴν Τουρκία, διότι ὁ πάππος του τὸ 1854 εἶχεν ἐπαναστατήσει καὶ ἀποθάνει ἀπὸ τὰς κακουχίας τῶν φυλακῶν (1856) καὶ ἀπὸ τὴ μεγάλη κτηματικὴ του περιουσία ἢ μὲν εἰς ζωντανό βιὸ καὶ ἐπιπλα εἶχε διαρπαγῆ ἀπὸ τοὺς Τουρκαλβανούς, ἢ δὲ κτηματικῆ, ὀλόκληρο τὸ ὀμώνυμο Σοῦλι, μὲ δύο ἐργαστάσια Ταμπάκου εἶχε δημευθῆ ἀπὸ τὴν Τουρκικὴν Κυβέρνησιν...».

Καὶ σήμερα τὸ χωριὸ τοῦ Χρηστοβασίλη φέρει τὸ ὄνομα «Σοῦλι Χρηστοβασίλη».

12. Ὁ Lord Byron ἔχει ἀφιερῶσει στὴ Ζίτσα τὶς στροφές 48 καὶ 49, τοῦ Childe Harold :

Στὴν εἰσαγωγὴ τῆς μετάφρασῆς του (σσ. 14 - 15) ὁ Σάρρος ἀναφέρεται στὴ Ζίτσα καὶ δίνει ἓνα ἀπόσπασμα, ποὺ προφανῶς τὸ ἔχει πάρει ἀπὸ τὶς σημειώσεις ποὺ βρίσκονται στὸ τέλος τοῦ «Childe Harold», γραμμένες ἀπὸ τὸν φίλο τοῦ Βύρωνα Hobhouse. (Βλ. «The poetical works of Lord Byron», John Murray, Albemarle street, London, 1859, Canto the second, σ. 21, notes 6, 7)

* Τὸ κείμενο αὐτὸ βρίσκεται στὰ κανάλιπα τοῦ Χρηστοβασίλη στὴν κατοχὴ τῆς κόρης του Κας Τιτίνας Χρηστοβασίλη - Μπακοπούλου. Ἐκφράζω τὶς εὐχαριστίες μου στὴν κ. Τιτίνα Μπακοπούλου ποὺ μοῦ παρεχώρησε τὸ 1975 τὰ κατάλοιπα τοῦ πατέρα της γιὰ νὰ τὰ ἐρευνήσω.

Τὸ κείμενο αὐτὸ τοῦ Σάρρου προέρχεται ἀπὸ διάλεξη ποὺ ἔδωσε στὴν αἴθουσα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας Ἀθηνῶν, στὶς 27 Φεβρουαρίου 1932. Ἀργότερα, στὶς 14 Ἰουνίου τοῦ 1934, δόθηκε ἡ ἴδια διάλεξη σὲ ἐκτενέστερη μορφή στὴ μεγάλη αἴθουσα τῆς Ζωσιμαίας Σχολῆς στὰ Γιάννενα, τὴν ὁποία ἴσως παρακολούθησε καὶ ὁ Γκορτζῆς.

[48]

Ὦ Ζίτσα, ἀπὸ τὸν σῦδεντρο καὶ φουντωτό σου λόφο,
χαριτωμένο καὶ ἱερὸ προβάλλει μοναστήρι.
Ἐκεῖθε ὅπου κι ἂν ρίξουμε τὸ βλέμμα, ἐπάνω, κάτω,
τριγύρω μας, τί χρώματα κάθε λογῆς! τί τόποι
μὲ θέλγητρα μαγευτικὰ ξανοίγονται μπροστά μας!
Βράχοι, ποτάμια καὶ βουνὰ καὶ δάση, ἀπ' ἔλα πλῆθος,
Κι ἓνας γαλάζιος οὐρανὸς δίνει ἁρμονία σ' ἔλα.
Καὶ τὸ τραχὺ ἀχολόγημα παρέκει τοῦ χειμάρρου
μᾶς δείχνει ποῦ γκρεμίζεται κι ὁ μέγας καταρράχτης,
ὄρμητικὸς ἀνάμεσα στοὺς ἀποτόμους βράχους,
ποῦ πότε' εὐφραίνουν τὴν ψυχὴ, καὶ πότε τὴν τρομάζουν!

[49]

Τοῦ ἐξοχικοῦ μοναστηριοῦ λάμπουν οἱ ἄσπροι τοῖχοι
στὰ δέντρα μέσα, ποῦ πυκνὰ τὸ λόφο στεφανώνουν,
τὸ φουντωμένο καὶ ὑψηλό, - ποῦ πλὴν γιγαντωμένους
θὰ φαίνονταν, ἂν γύρω του δὲν ἦταν ἀπλωμένα
ἀμφιθεατρικὰ βουνά, ψηλότερ' ἀπὸ κεῖνον.
Καλόγερος μ' εὐγενικοὺς τοὺς τρόπους ἐδῶ μένει,
ποῦ πάντοτε μπορεῖς νὰ βρεῖς φιλόξενο τραπέζι.
Κι ὅταν ὁ ξένος ἀπὸ κεῖ περάσει, θὰ θυμᾶται
γιὰ πάντα μ' εὐχαρίστηση, πὼς ἡ ψυχὴ του εὐφράνθη
στὰ ζηλεμένα θέλγητρα τοῦ ὠραίου ἐκείνου τόπου.

(Δημητρίου Μ. Σάρρου, «Πῶς εἶδε καὶ πῶς ἐτραγοῦδησεν ὁ Λόρδος Βύρων τὴν Ἠπειρον» (Childe Harold's Pilgrimage 11). [Ἀνατύπωσις ἀπὸ τὸν «Φιλολογικὸν Νέον Κόσμον»], Ἀθῆναι 1935, σ. 14 - 15 καὶ ἔμμετρη ἀπόδοσις, σσ. 23 - 31, στροφές [42] - [78]).

Τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Βύρωνα μνημονεύει καὶ ὁ Χρηστοβασιλῆς στὸ διήγημα «Τὸ φίλημα τῆς Μούσας» (Διηγήματα τοῦ μικροῦ σχολείου - Ἀπομνημονεύματα τῆς μαθητικῆς μου ζωῆς—), τύποις Ι.Α. Ἀλευροπούλου καὶ Σίας, Ἀθῆναι [1935], σ. 49).

13. Εἶναι τὸ σημερινὸ χωριὸ «Δεσποτικὸ» καὶ βρίσκεται στὸν νομὸ Ἰωαννίνων.

14. «Διηγῆματα τοῦ μικροῦ σκολειοῦ», β.π., σσ. 48 - 56.

15. Ὁ Β. Γκορτζῆς δὲν ἀποδίδει μὲ ἀκρίβεια τὰ ἀποσπάσματα τῶν διηγημάτων τοῦ Χρηστοβασίλη. Γιὰ τὴ διαπίστωση τῶν ἀλλοιώσεων, βλ. «Τὸ φίλημα τῆς Μούσας», β.π., σσ. 55 - 56.

16. «Τὸ φίλημα τῆς Μούσας», β.π., σσ. 6. Φαίνεται ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Χρηστοβασίλης ἀπέδιδε αὐτοβιογραφικὴ σημασία καὶ ἐνδιαφέρον στὸ διήγημά του αὐτό :

«Ἐνας φιλόμαθος Οὐγγρος, ὁ κ. Μαυρίκιος Δερτσένης, ἀπὸ ἐκείνους ποὺ καταγίνονται μὲ τὴ φιλολογία τῆς Ἀνατολῆς καὶ γνωρίζουν τὶς ἀνατολικὰς γλῶσσες μοῦ ἔγραψε τελευταῖα - δὲν πᾶνε δέκα μέρες - νὰ τοῦ στείλωμε τὴν αὐτοβιογραφία μου. Φαίνεται ὅτι στὰ μέρη ἐκεῖνα κάθε ἄνθρωπος ἔχει ἐτοιμὴ τὴν αὐτοβιογραφία του. Θέλοντας καὶ μὴ, γιὰ νὰ εὐχαριστήσω ἕναν τέτοιον εὐγενῆ ξένο, ἀντὶ νὰ τοῦ στείλω ἀμέσως τὴν αὐτοβιογραφία μου, ἄρχισα νὰ τὴ γράφω. Μ' αὐτὴ τὴν ἐργασία θὰ διευκολύνω τοὺς βιογράφους μου, μετὰ τὸ θάνατό μου, ἀν ὑποθεθῆ ὅτι ὁ βίος μου θὰ ἔχη κάποιο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν πατρίδα μου καὶ γιὰ τὴ νεολληνικὴ λογοτεχνία καὶ τὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα». (Χ. Χρηστοβασίλη, Ἔργα, τόμος πρῶτος, «Διηγῆματα τοῦ μικροῦ σκολειοῦ», ἔκδοσις δεύτερη, προλεγόμενα καὶ φροντίδα Γιάννη Θωμόπουλου, ἐκδότης Ἀριστ. Ν. Μαυρίδης, Ἀθήνα - 1940, σ. 11). Ὁ ἐκδότης τονίζει : «Ὅλα σχεδὸν τοῦ Χρηστοβασίλη τὰ διηγῆματα θὰ τὰ ὀνομάτιζα «αὐτοβιογραφικὰς ἀφηγήσεις». Τόσο εἶναι πλούσιο τὸ αὐτοβιογραφικὸ στοιχεῖο στὸ ἔργο του ὅλο» (β.π., σ. 56).

Ὁ Α. Ι. Βρανούσης, β.π., σ. 292, ἀναφέρει καὶ προηγούμενες δημοσιεύσεις τοῦ διηγήματος «Τὸ φίλημα τῆς Μούσας», «...στὴν ἐφημερίδα «Ἀμάθεια» τῆς Σμύρνης στίς 30 Δεκεμβρίου 1906, καὶ στὸ «Μεσσηνιακὸ Ἡμερολόγιον» τοῦ 1907, σσ. 35 - 40 μὲ τὸν τίτλο «Φύλλα τῆς ζωῆς μου». Τὸ διήγημα ἀναδημοσιεύτηκε στὸ «Συριακὸν Ἡμερολόγιον» τοῦ 1922, σσ. 33-40.

17. Ὁ λόγος εἶναι γιὰ τὴ «θρησκεία» τῆς ποίησης, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ κείμενο ποὺ ἀκολουθεῖ στὴ διάλεξη. Δὲν ξέρω ἀν θὰ μπορούσαμε νὰ διαβάζουμε στίς γραμμὲς αὐτὲς ἕναν ἐπιτήδειο ὑπαινιγμὸ γιὰ τὴν θέση τοῦ Χρηστοβασίλη στὸν τεκτονισμό. Ἄλλωστε, σύμφωνα μὲ πληροφορίες μου, καὶ ὁ Γκορτζῆς ἦταν τέκτονας. Ἀναδημοσιεύω σχετικὸ ἔγγραφο (ποῦ μοῦ παραχωρήθηκε μὲ τὴν παράκληση νὰ κρατήσω ἀνωνυμία) μὲ ἡμερομηνία 2 Μαΐου 1928 ὑπογραφόμενα ἀπὸ τὸν Χρηστοβασίλη.

«Πρὸς

Ἀπαξάπαντας τοὺς φιλ. . . Ἀδ. . . τῆς Σεπτ. . . Στ. . . Δωδώνης.
Ἐνταῦθα.

Φιλ. . . Ἀδ. . .

Ἄν καὶ εἶχον ἀποφασίσει, λόγῳ τῆς πρὸς ἐμὲ ἀσυγγνώστου συμπεριφο-

ρᾶς ἐνίων ἀδ. . . τῆς Σεπ. . . Στ. . . τῆς Δωδώνης, νὰ μὴ ἀναμιχθῶ εἰς τὰ ἐσωτερικὰ αὐτῆς, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι οἱ διάδοχοί μου ἤθελον προαγάγει κάλλιον ἐμοῦ, ἢ τοῦλάχιστον ὅσον καὶ ἐγὼ τὰ τε ἠθικὰ καὶ τὰ ὑλικὰ αὐτῆς συμφέροντα, ἐν τούτοις βλέπων τὸν μέγαν κατήφορον, ἐφ' οὗ αὕτη φέρεται, λόγῳ τῆς καταπτώσεως τῆς ἰδέας τοῦ Τεκ. . . νισμοῦ, παρὰ τῇ πλειονότητι τῶν . . . ἀναγκάζομαι μετὰ βαρυαλογούσης καρδίας, ν' ἀναμιχθῶ ἀκόμη μίαν φοράν, ὡθούμενος πρὸς τοῦτο ἐκ τοῦ ἐνδιαφέροντος, ὅπερ ὀφείλω νὰ ἔχω καὶ ὡς ἀρχοῦντος. Τεκ. . . καὶ ὡς ἰδρυτῆς τοῦ ἐνταῦθα τεκ. . . ικοῦ Φάρου, καὶ ὡς ὑπατος βαθμοῦχος τῆς Μεγ. . . Ἀν. . . τῆς Ἑλλάδος, καὶ νὰ σᾶς παρακαλέσω, ἐν τῷ δικαίωματι τοῦ Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ, νὰ παρευρεθῆτε εἰς τὸν Ναὸν τὴν ἐσπέραν τῆς προσεχοῦς Πέμπτης ἵνα ἀπὸ κοινοῦ συσκεφθῶμεν περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀποσοβήσεως τῆς κοιμήσεως τῆς ἐν λόγῳ Σεπτ. . . Στ. . ., ἐν ἣ ἔχετε ἴδει τό φῶς. Ἄλλ' ὀφείλετε, Ἄδ. . . οἱ μου, νὰ ἔλθετε, ἀφίνοντες ἐκτὸς τοῦ Ναοῦ τὰ μέχρι τοῦδε διαιρέσαντα ὑμᾶς βέβηλα πάθη, καὶ ἐν ἐπιγνώσει τοῦ βεβαίου κινδύνου, ὅτι διατρέχει ὁ φάρος οὗτος τῆς Ἀδελφότητος, τῆς Ἰσότητος καὶ τῆς Ἐλευθερίας, καὶ ἐν ἀδ. . . κῆ συμπνοίᾳ, συγχωροῦντες ἀλλήλους τὰ παραπτώματα ἡμῶν καὶ τὰς προσωπικὰς ἀντιθέσεις, ἀναλάβωμεν ἀπὸ κοινοῦ τὴν σωτηρίαν τῆς φιλότατης καὶ Σεπ. . . ἡμῶν Στοᾶς, θέλω δὲ μετὰ μεγάλης μου λύπης θεωρήσει ὡς παραιτηθέντα τοῦ πληρώματος τῆς σεπ. . . ἡμῶν Στ. πάντα Ἄδ. . ., ὅστις θ' ἀπουσιάσῃ ἀδικαιολογήτως ἀπὸ τῆς τακτικῆς συνεδρίας τῆς προσεχοῦς Πέμπτης, ἐξ ἧς συνεδρίας θὰ ἐξαρτηθῇ ἡ ζωῆ, ἢ ὁ θάνατος τῆς Σεπτ. . . ἡμῶν Στ. . .

Εὐελπιστῶν ὅτι θέλετε εἰσακοῦει τῆς παρακλήσεώς μου ταύτης διατελῶ μετὰ τοῦ τριπ. . . ἀδ. . . ἀσπ. . .

Ἰωάννινα 2 Μαΐου 1928

X. Χρηστοβασίλης 33ος

18. Ἄλλο ἓνα χαρακτηριστικὸ παράδειγμα παραλλαγῆς τοῦ κειμένου τοῦ Χρηστοβασίλη ἀπὸ τὸν Β. Γκορτζή. Τὸ κείμενο τῆς ἐκδοσης ἔχει ἔτσι :

«—Δὲν θέλω τὰ καλοῦδια σου! Εἶπα στὴ μάννα μου. Τὶ μοῦ χρειάζονται τὰ γράμματα; Μήπως θὰ γένω παπᾶς; (Διήγημα «Προεόρτια τοῦ μικροῦ σκολειοῦ», Διηγήματα τοῦ μικροῦ σκολειοῦ, δ.π., σ. 6)»

19. Ἀπὸ τὸν «Πρόλογο» στὰ «Διηγήματα τοῦ μικροῦ σκολειοῦ», δ. π. σ. 5.

20. Γιὰ τὸν Παπ' Ἀντριᾶ, τὸν πρῶτο του δάσκαλο, μιᾶ πολὺ παραστατικὰ δ' ἴδιος ὁ Χρηστοβασίλης στὸν πρόλογο τῆς Συλλογῆς Διηγήματα τοῦ μικροῦ σκολειοῦ, στὰ διηγήματα «Προεόρτια τοῦ μικροῦ σκολειοῦ», «Γιὰ πρώτη φορά στὸ σκολειό», «Στὸ ἀλληλοδιδασχικό», κ.λ.π.

21. Στὴν πρώτη ἐκδοσὴ τῆς συλλογῆς, ποὺ ὑπάρχει στὸ διήγημα «Τὸ φίλημα τῆς Μούσας» («Διηγήματα τοῦ μικροῦ σκολειοῦ», δ.π., σ. 48) βρί-

σκουμε τὴν περιγραφή τοῦ ὑπαίθριου αὐτοῦ σκολειοῦ. Γιὰ τὸ τέλος τοῦ μικροῦ σκολειοῦ βλ. τὸ διήγημα «Γραμματικῆς καταδίκη», ὅ.π., σ. 108.

22. Βλ. τὸ διήγημα «Ἀνάθεμα τὰ Γράμματα», «Διηγήματα τοῦ μικροῦ σκολειοῦ», ὅ.π. σ. 31 καὶ σ. 33).

23. Ἐννοεῖται ἐδῶ ὁ φέλεκας (συνηθισμένη του ὀνομασία εἶναι φάλαγγας), ποὺ ὁ Χρηστοβασίλης τὸν ἔχει περιγράψει μὲ μελανὰ χρώματα στὰ «Διηγήματα τοῦ μικροῦ σκολειοῦ». (Βλ. «Ἀνάθεμα στὰ Γράμματα», ὅ.π., σσ. 40-41).

24. Ὁ Γιῶργος ἦταν τὸ παιδί τοῦ δασκάλου παπ' - Ἀντριᾶ. Γιὰ τὸν Γιῶργο ἔγραψε διεξοδικὰ ὁ Χρηστοβασίλης στὸ διήγημά του «Γιὰ πρώτη φορά στὸ σκολειό», («Διηγήματα τοῦ μικροῦ σκολειοῦ», σ. 29) : «...πέμπτος [μαθητῆς] ὁ Γιῶργος, τὸ παιδί τοῦ δασκάλου μας, ὁ ἐπιλεγόμενος διαβολάγγονο, σύμφωνα μὲ τὴν λαϊκὴ παροιμία : «Παπᾶ παιδί, διαβόλου ἀγγόνι».... «Ὁ Γιῶργος εἶταν στὴν τελευταία, στὴ πλεῖο μικρὴ τάξη, γιατί δὲν εἶχε κατορθώσει ὁ ἀθεόφοβος ἀπὸ τὸν Τρυγητὴ ὡς τὸν Ἀπρίλη, ἐφτὰ ἀκέρειους μῆνες, νὰ βγῆ ἀπὸ τ' Ἄλφα - Βῆτα καὶ νὰ μπῆ στὸ Ἄλφα - Ὠμέγα, ἐνῶ δὲν χρειάζονταν πλεόντερο ἀπὸ τρεῖς μῆνες γιὰ τὸν πλεῖο ἄμελο μαθητὴ νὰ μάθῃ τὴν Ἄλφα - Βῆτα...» (ὅ.π., σσ. 30 - 31· βλ. ἀκόμα σσ. 38 καὶ 48).

25. «Ἀνάθεμα τὰ Γράμματα», ὅ.π., σ. 41.

26. Τὸ διήγημα «Ἐθνικὴ Ἀποκάλυψη» βρίσκεται στὴν πρώτη ἔκδοση τῆς συλλογῆς «Διηγήματα τοῦ μικροῦ σκολειοῦ» (Ἀπομνημονεύματα τῆς μαθητικῆς μου ζωῆς), τύποις Ι. Α. Ἀλευροπούλου καὶ Σίας, [1935], σσ. 127 - 134.

27. Ὁ.π., σ. 127

28. Ὁ.π., σσ. 128-133. Ἐδῶ γίνεται ἡ «Ἐθνικὴ Ἀποκάλυψη» στὸν ποιητὴ πὼς εἶναι Ἑλληνας καὶ μιλάει Ἑλληνικὰ καὶ ὄχι Ρωμῶδες ποὺ νὰ μιλάει Ρωμαίικα.

29. Τὸν δευτέρου τοῦ δασκάλου, τὸν Πασχίδη παρουσιάζει ὁ συγγραφέας στὸ διήγημα «Ἐθνικὴ Ἀποκάλυψη» ἀλλὰ καὶ στὸν «ΠΡΟΛΟΓΟ» τῆς συλλογῆς (σσ. 6 - 7) : «Δὲν ἀναφέρω τίποτε σ' αὐτὴ τὴ συγγραφὴ, ποὺ νὰ μὴν εἶναι ἀληθινὸ... Μάλιστα καὶ πολλὰ πρόσωπα, μάρτυρες τῶν ὄσων περιγράφω ζοῦν ἀκόμα, καθὼς κι' ἕνας ἀπὸ τοὺς δασκάλους, ὁ Δημήτριος Πασχίδης, σεβαστὸς ἱεροοικονόμος τῶρα τῆς ἐκκλησίας, κι' ἐφημέριος τῆς Κρετσούνιστας». (Ὁ Χρηστοβασίλης σημειώνει πὼς ὁ δάσκαλός του ὁ Πασχίδης : «Πέθανε στὸς 6 Νοεμβρίου 1917»).—Βλ. καὶ τίς σσ. 127 - 128 καὶ 129 : «Ἐκεῖνη μόνου τὴν στιγμή μάθαινα ἀπὸ τὸν δάσκαλο τὸν Πασχίδη τὸ πρῶτο Ἐθνικὸ μου μάθημα, ὅτι εἶμουν Ἑλληνόπουλο, ὅτι εἶταν Ἑλληνας οἱ γονεοὶ μου, κι' ὅλοι οἱ πατριῶτες μου, ὅτι μιλοῦσα Ἑλληνικὰ κι' ὄχι ρωμαίικα, κι' ὅτι εἶταν Ἑλλάδα σκλαβωμένη ἢ Πατρίδα μου!».—Βλ. ἀκόμη τὸ διήγημα «Πὼς ἔμαθα τὰ γράμματα», σσ. 135, 143.

30. Τὸ ἀρχικὸ α στὴ λέξη «Ἀγνάντια», στὸ χειρόγραφο τοῦ Γκορτζῆ δὲν εἶναι κεφαλαῖο. Πρόκειται ὅμως γιὰ ἓνα συγκεκριμένο τόπο, ἓνα εἶδος τοπω-

νύμιου, πού ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας τὸ γράφει μὲ κεφαλαῖο ἀρχικὸ τὸν [τόπο αὐτό] στὸ διήγημα «Τὸ φίλημα τῆς Μούσας», «Διηγήματα τοῦ μικροῦ σκολειοῦ», ὁ.π., σσ. 48 - 56. Ἀνάμεσα στ' ἄλλα λέει : «Τὶ εἶναι τ' Ἀγνάντια;... Ἡ λέξη «ἀγνάντια» παράγεται φυσικὰ ἀπὸ τὸ ἀγναντεύω, ἐπισκοπῶ, κυττάζω ἀπὸ ψηλὸ μέρος μακρυὰ. «Ἀγνάντια» λοιπὸν σημαίνει «παρατηρητήριον», ἀπ' ὅπου μπορεῖ κανεὶς νὰ ἰδῆ μακρυὰ.

Τ' Ἀγνάντια τοῦ χωριοῦ μου εἶταν τὸ μαγευτικώτερο, τ' ὠραιότερο μέρος ὅλων τῶν «Κουρεντοχωριῶν», (σσ. 48 - 49). Βρίσκεται στὴν περιοχὴ ἐκείνου τοῦ ὀρίζοντα πού ὕμνησε ὁ Βύρωνας ἀπὸ ἐκείνην ἐκεῖ ἀπάνω τὴν ράχη τοῦ Προφήτη Ἡλία τῆς Ζίτσας, κι' εἶναι τόσο θαυμαστό, ὥστε ὅταν ἤμουν τριάντα τόσα χρόνια μακρυὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα κι' ἀναθυμῶμου τὸ χωριὸ μου... εἶταν ἀδύνατον νὰ μὴ πεταχτῆ ὁ νοῦς μου καὶ νὰ θρονιαστῆ στ' Ἀγνάντια!», (σ.49).

Ὁ συγγραφέας μνημονεύει τ' Ἀγνάντια καὶ σὲ ἄλλα διηγήματά του («Διηγήματα τῆς Ξενιτειᾶς», «Ἡ ἀνίκητη ἐλπίδα», τυπογραφεῖο τῶν ἐργαστηρίων Ἀνέστη Κωνσταντινίδη, 1899, σσ. 15, 18).

Στὰ Ἀγνάντια εἶχε ζητήσῃ νὰ τὸν θάψουν. Τώρα στὴν ἐπιτάφια πλάκα διαβάζουμε :

«ΣΤ' ΑΓΝΑΝΤΙΑ
ΕΝΑ ΜΝΗΜΑ
ΓΙΑ ΜΕΝΑ».

31. Ὁ ἴδιος ὁ Χρηστοβασιλῆς σὲ αἴτησή του «Πρὸς τὸν ἐπὶ τῆς Παιδείας Κύριον Ἰγπουργόν» στίς 10 Ὀκτωβρίου 1936, γιὰ ἀναδημοσίευση τῶν συλλογῶν του «Ἡρωϊκὰ Διηγήματα» καὶ «Ζωϊκὰ Διηγήματα» ἀναφέρει: «...συγγραφῆς ὑπὲρ τὰ 200 ἠθικὰ διηγήματα, 150 ποιήματα καὶ 6 ἔμμετρα δράματα...».

32. «Γιὰ νὰ μὴν τὰ πολυλογοῦμε, μιὰ μέρα τοῦ Χινόπωρου μ' ἔβαλε ὁ πατέρας μου καβάλλα στ' ἄλογο καὶ μ' ἔστειλε στὴ Ζίτσα στὸ φιλικὸ σπίτι τοῦ Βασίλη Σιελελέ πού ἔγινε ἀργότερα ἐθνικὸς εὐεργέτης χωρὶς ἡ εὐεργεσία του νὰ ὠφελήσῃ τὸ ἔθνος...», («Στὸ ἀλληλοδιδασχτικὸ»), ὁ.π., σσ. 111.

33. Ὁ.π. σσ. 124 - 125.

34. Στὸ παραπάνω διήγημα ὁ Χρῆστος Χρηστοβασιλῆς γιὰ τὸν δάσκαλό του τὸν «Κατσάνο» γράφει : «... Σ' αὐτὸ τὸ ἀλληλοδιδασχτικὸ τότε, ὄχι μόνον τῆς ἐπαρχίας μας, ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἄλλων παρακειμένων ἐπαρχιῶν, ὅπου εἶταν δάσκαλος ὁ Κωνσταντῖνος Μπεσσόπουλος ὁ ἐπιλεγόμενος «Κατσαῆνος» ὡς καταγόμενος ἀπὸ τὰ Κατσανοχώρια, φεῖδι στὴν αὐστηρότητα καὶ στὴν τυραννικὴ του μέθοδο, σπουδαῖα δασκαλικά προτερήματα γιὰ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ...», (ὁ.π. σ. 109. Καθὼς στίς σσ. 123 - 126, καὶ β' ἔκδοσι σ. 128).

35. Ὁ.π., σσ. 125 - 126.

36. "Ο.π., σ. 126.

37. Διήγημα «Πῶς ἔμαθα τὰ γράμματα», β.π., σ. 38.

38. "Ο.π., σ. 139.

39. "Ο.π., σ. 138.

40. "Ο.π., σ. 141.

41. Ὁ Δημ. Ζῶτος στὴ σ. 2 τοῦ δακτυλογραφημένου κειμένου του ποὺ βρίσκεται στὰ κατάλοιπα τοῦ Χρηστοβασίλη ἀναφέρει : «... τὸν ἔστειλε ὁ πατέρας του στὴν Εἰάνθη. Γιὰ τὸ ταξεῖδι του αὐτὸ ὁ Χρηστοβασίλης μᾶς ἀφῆκεν ὠραῖες σελίδες καὶ σ' αὐτὸ τὸ πρῶτο ταξεῖδι ποὺ κράτησε 16 ἡμέρες - γιὰ νὰ φθάσῃ ἀπὸ τὴ Ντουβρᾶ τοῦ Ζαγοριοῦ στὴν Εἰάνθη - ὀφείλουμε καὶ τὸ ὑπέροχό του διήγημα, «Ο ΜΙΚΡΟΣ ΚΡΙΤΗΣ».

Ὁ ἴδιος ὁ Χρηστοβασίλης ἀναφέρει : «Κι ἐπειδὴ εἶταν ἀδύνατο νὰ πάγω στὰ Γιάννινα γιὰ τὸν φόβο τοῦ Κεφάλαι, ὁ πατέρας μου μ' ἔστειλε στὸν ἀδελφό του στὴν Εἰάνθη...», β.π., σ. 141.

42. Γιὰ τὸν Σπυράκη Βασιλείου, βλ. διήγημα «Πῶς ἔμαθα τὰ Γράμματα», β.π., σ. 141.

43. «Τὸ φίλημα τῆς Μούσας», β.π., σ. 55.

44. «Πῶς ἔμαθα τὰ γράμματα», β.π., σ. 143.

45. Ὁ Χρῆστος Σούλης στὴ νεκρολογία γιὰ τὸν Χρῆστο Χρηστοβασίλη, β. π., σ. 287, ἀναφέρει ὅτι τὸ 1875 «μετέβη» (ὄχι ἀνηπάγη! ὅπως ὁ Γκορτζῆς), στὴν Κωνσταντινούπολη, «ὅπου ἐφοίτησεν εἰς τὸ Σουλτανικὸν λύκειον».

46. Βλ. Ἀλέξανδρον Γ. Σαρῆ, «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ», ἐν Ἀθήναις 1920, τυπογραφεῖον Α.Ζ. ΔΙΑΛΗΣΜΑ, σ. 160 «Ἐσπούδασεν ἐν Σμύρνῃ... καὶ εἶτα ἐν τῷ Αὐτοκρατορικῷ Λυκείῳ τοῦ Γαλατᾶ Σεραγίου ὡς ὑπότροφος...».

47. Βλ. ἐδῶ παραπάνω, σημ. 28.

48. Ὁ Χρῆστος Σούλης ἀναφέρει πῶς ὁ Χρηστοβασίλης πῆγε στὴν Ἀθήνα πολὺ ἀργότερα, τὸ 1899 : «ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ Γαβριηλίδου κατὰ τὸ 1899 εἰς Ἀθήνας...». (β.π., σ. 288). Ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη ὁ Χρηστοβασίλης πῆγε κατὰ τὸν Σούλη στὴν Κέρκυρα : «Ἐκτραγέντος τοῦ Ρωσσοτουρκικοῦ πολέμου καὶ ἐκδηλωθεισῶν ἐπαναστατικῶν ἐνεργειῶν ἐν Ἠπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ ἐδραπέτευσεν ἐκ Κων/πόλεως καὶ ἦλθεν εἰς Κέρκυραν...», (β.π., σ. 287). Φαίνεται ὅμως πῶς ὁ Γκορτζῆς διασώζει μιὰ ἀκόμη ἐνδιαφέρουσα λεπτομέρεια, ὅταν γράφει ὅτι ἀμέσως μετὰ τὴ δραπετεύσῃ του ἀπὸ τὴν Κων/πολη, πῆγε στὴν Ἀθήνα.

49. Βλ. Νικολάου Κ. Σπυροπούλου, «Ἡ ἐν Ἠπείρῳ Μακεδονία καὶ Θεσσαλία ἐπαναστάσις κατὰ τὸ 1878», Θεσσαλικὰ Χρονικὰ (Δελτίον τῆς ἐν Ἀθήναις ἱστορικῆς καὶ λαογραφικῆς ἐταιρείας τῶν Θεσσαλῶν) τόμος τέταρτος, Ἀθήναι, «Ἐργασίαι Τύπου» 1933, σσ. 86 - 102.

50. «... Ἀλλ' ἢ ἐν Ἀθήναις κεντρικῇ Ἐπιτροπῇ ἐνόμισεν ὅτι διὰ τῆς ἐν

Κερκύρα ύποεπιτροπής θά ἠδύνατο νά παρασκευάσῃ μετά τινος ἐπιτυχίας τὸ σοβαρώτατον τῆς ἐξεγέρσεως ἔργον διὰ μέσων ἀνεπαρκιῶν καὶ προσώπων οὐχὶ τῶν καταλληλοτέρων», (Ν. Κ. Σπυρόπουλος, ὅ.π., σ. 98).

Αὐτὴ λοιπὸν φαίνεται νά ἦταν καὶ ἡ αἰτία, ποὺ ὁ Χρηστοβασίλης σχεδὸν ἀμέσως ἔφυγε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα γιὰ τὴν Κέρκυρα.

51. «Μετὰ μεσημβρίαν οἱ ἐπαναστάται ἠναγκάσθησαν νά ὑποχωρήσωσιν εἰς Λυκούρσιον, ὅπου ὁ Γ. Στεφάνου προβλέπων τὴν καταστροφὴν ἀποφάσισε ν' ἀποθάνῃ ἐνδόξως.

...Ὁ ἀρχηγὸς Γ. Στεφάνου... ἀντίστατο ἐρρωμενέστατα κατὰ τοῦ πολυαριθμοῦ ἐχθροῦ,...», (Ν.Κ. Σπυρόπουλος, ὅ.π., σ. 101). «Τὰ εἰς Δίβρην ὑποχωρήσαντα σώματα ὑπὸ τὸν Γεώργιον Στεφάνου... ..καὶ τέλος ὁ Γ. Στεφάνου ὀδηγηθεὶς ὑπὸ τῆς ληστρικῆς συμμορίας Μαριόλη καὶ Στούπη διεσώθη μέσῳ Τζουμέρκων - Ῥοδοβυζίου εἰς τὴν παρὰ τὴν παραμεθόριον κωμόπολιν Παληοκλουτήν.», (σ. 102).

Ἔχω ὑπόψη μου χειρόγραφο τοῦ Χρηστοβασίλη με τίτλο : «Τὸ Ἐπαναστατικὸ Κίνημα τοῦ Λυκούρσιου», ὅπου, σ. 5 σημειώνει : «Ἀρχηγοὶ τοῦ ἀνταρτικοῦ τούτου σώματος ἦσαν : 1) ὁ ἐκ Κυπαροῦ τῆς Χιμάρας ἀντιμοίραρχος τῆς Χωροφυλακῆς Γεώργ. Στεφάνου,...».

52. Βλ. Ν.Κ. Σπυρόπουλο, ὅ.π., σ. 102.

53. Ὁ.π., σ. 102.—Ἐπίσης βλ. καὶ Γεωργίου Γάγαρη «Μίνως Λάππας», Ἡπειρωτικὴ Ἔστια, ἔτος Α', τεῦχος 6ο, Ἰωάννινα, Ὀκτώβριος 1952, σ. 568.

54. «Ἐκ τῶν κατὰ τὴν προηγουμένην νύκτα πρὸς τὰ Ἐξαμίλια τραπέζων ἐπαναστατῶν πλεῖστοι ὅσοι καταδιωχθέντες ὑπὸ τῶν ἀλβανῶν κατεκρεουργήθησαν, ἐν οἷς καὶ ὁ εὐγενὴς Ἰταλὸς Λ. Κοντούρβιας, μὴ δυνηθεὶς νά ἐπιβῆ τοῦ Αὐστριακοῦ ἀτμοπλοίου...», (Βλ. Ν. Κ. Σπυρόπουλο, ὅ.π., σσ. 101 - 102).

55. Ὁ.π., σ. 102. — Βλ. τοῦ ἴδιου στὸ παραπάνω ἔργο, «Μάχη Καραλήμπεη», ὅ.π., σ. 99.

56. Ὁ.π., σ. 100.

57. Γιὰ τὴ μάχη αὐτὴ βλ. καὶ πάλι στὸ Σπυρόπουλο, ὅ.π., σσ. 100-102. Σχετικὰ μετὰ τὴ συμμετοχὴ τοῦ Χρηστοβασίλη στὴν ἄτυχὴ συμπλοκὴ ἔχουμε ἓνα ψήφισμα ἀπὸ τὸν «Σύλλογο Κρητῶν»-Ἀρκαδίων-, 3 Ἀπριλίου 1901, ὅπου ἀνακηρύσσουν ἐπίτιμο μέλος τους τὸν Χρηστοβασίλη γιὰ τίς μεγάλες ὑπηρεσίες ποὺ πρόσφερε στὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1878.*—Βλ. Χρῆστος Σούλης, ὅ.π., σ. 287.—Α.Ι. Βρανούση, ὅ.π., σ. κθ'.—Δημήτριος Ζῶτο ὅ.π., σ. 3.—Μ.Ε.Ε, τόμος 16ος ἔκδ. «Πυρσός», σ. 348.—Βλ. ἐπίσης ξανά στὸ Α.Ι. Βρανούση, ὅ.π.,

* Εὐχαριστῶ καὶ πάλι τὴν κόρη τοῦ Χρηστοβασίλη Κα Ἀνθούλα Χρηστοβασίλη - Κατσιλά ποὺ μοῦ ἔδωσε φωτοτυπία τοῦ ἀδημοσίετου αὐτοῦ ψήφισματος γιὰ νά τὸ παρουσιάσω.

σ. ιγ', ὅπου : «Στὰ κατάλοιπά του, [ένν. τοῦ Κρυστάλλη] πού φύλαξε ὁ Γάγαρης, βρίσκεται ἕνα ἀνέκδοτο ἔργο αὐτῆς τῆς περιόδου, ἂν ὄχι καὶ προγενέστερον τῶν «Σικιῶν τοῦ Ἄδου». Τίτλος του «H EN ΛΥΚΟΥΡΣΙΩ ΜΑΧΗ - 20 Φεβρουαρίου 1878». Διαιρεῖται σὲ πέντε μέρη καὶ ἀπλώνεται σὲ 420 στίχους. (Δείγματα μᾶς ἔδωσε ὁ Μιχ. Περάνθης στὰ «Ἀπαντα», σελ. 23 - 24).

58. Ν. Κ. Σπυροπούλου, ὅ.π., σ. 102.

59. Παράδοξη ἢ πληροφορία αὐτὴ γιὰ ἐξορία τοῦ Χρηστοβασίλη «εἰς Τρίπολιν τῆς Ἀφρικῆς». Ὡπωσδήποτε τὸ «ἐξορίζεται» πρέπει νὰ σημαίνει ἀποφασίζεται νὰ ἐξοριστεῖ.

Ὁ Χρῆστος Σούλης ἀναφέρει : «Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἐκείνης μετέβη εἰς Θεσσαλίαν», (ὅ.π., σ. 287)· καὶ ὁ Λ. Ι. Βρανούσης : «...κι ὁ Χρηστοβασίλης, μετὰ ἀπὸ πολλές περιπέτειες, κατέφυγε (τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1879) στὴ Θεσσαλίαν», (ὅ.π., σ. κζ').

Ὁ Γχορτζῆς ἴσως νὰ γνῶριζε τοῦτο ἀπὸ προφορικὴ ἀνακοίνωση τοῦ Ἰδιου τοῦ Χρηστοβασίλη. Ὡπωσδήποτε τὸ κείμενο τοῦ Γχορτζῆ ἀποδεικνύεται ἄλλη μιὰ φορὰ σημαντικὸ γιὰ τὴ διακρίβωση λεπτομερειῶν πού ἀφοροῦν τῇ ζωῇ τοῦ Χρηστοβασίλη σχετικὰ μὲ ἄλλους σχολιαστές.

60. Κάτι τέτοιο δὲν ἀποκλείεται, ἂν δεχτοῦμε ὡς ἀληθινὰ ἐκεῖνα πού σημειώνει ὁ Χρῆστος Σούλης, (ὅ.π., σ. 293) : «Ὁ Χρηστοβασίλης ἐγνώριζε Γαλλικά, Ἀγγλικά, Τουρκικά, Ἀλβανικά καὶ Περσικά».

Ἀπὸ ἐπίσημο ἔγγραφο* τοῦ Ὑπουργείου Δικαιοσύνης (1893), βλέπουμε πὺς ὁ Χρηστοβασίλης, «ἐρμηνεὺς τῆς Τουρκικῆς γλώσσης» «παρὰ τῷ Πρωτοδικεῖῳ Τρικκάλων», μετατίθεται στὸ Πρωτοδικεῖο Βόλου.

Φυσικὰ ἢ Τουρκομάθειά του εἶναι εὐνόητη ἂν σκεφτοῦμε ὅτι φοίτησε στὸ Αὐτοκρατορικὸ Λύκειο τοῦ Γαλατᾶ Σεράι.

61. Ὁ Γχορτζῆς δὲν κυριολεκτεῖ. Ἴσως θέλει—μὲ τὸν τρόπο του—νὰ δώσει ἀκόμη μεγαλύτερη ἔμφαση στὴ διάλεξή του ἢ νὰ ἡρωποιήσῃ περισσότερο τὸν Χρηστοβασίλη. Ὁ Χρῆστος Σούλης ἀναφέρει : «...ὁπότε εἶχεν ἔλθει ἐκ Θεσσαλίας εἰς τὴν πατρίδα του διὰ νὰ νυμφευθῇ τὴν πρώτην σύζυγόν του, τὴν Σιάναν Κ. Παπασταύρου...», (ὅ.π., σ. 288).—Ἐπίσης ὁ Λ. Ι. Βρανούσης : «... τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1882 ἄφηνε τὴ Θεσσαλία...», (ὅ.π., σ. κη').

62. Ὁ Γχορτζῆς βάζει στὸ στόμα τοῦ Χρηστοβασίλη φράσεις πού λέει ὁ ἥρωάς του Κουτσογιάννης στὸ διήγημα «Ὁ Κουτσογιάννης στὰ Γιάννινα», («Διηγήματα τῆς Στάνης», ὅ.π., σσ. 125 - 126).

63. Ὁ Γεώργιος Σωτῆρης σὲ ξεχωριστὸ κεφάλαιο στὰ «Ἀπομνημονεύματά του» μὲ τίτλο «Ἡ σύλληψις τοῦ Χρηστοβασίλη ὑπὸ τῶν Τούρκων. Καταδικὴ αὐτοῦ καὶ δραπέτευσις», ἀναφέρει ὅτι : «Τὴν 19 Ἀπριλίου 1882, ἡμέ-

* Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ εἶναι ἀνέκδοτο καὶ βρίσκεται στὴν κατοχὴ τῆς Κας Ἀνθούλας Χρηστοβασίλη - Κατσίδα. Φωτοτυπία αὐτοῦ μοῦ ἔχει παραχωρήσει ἡ ἴδια.

ραν Δευτέραν ὁ Χ. Χριστοβασίλης ἀνεχώρησεν εἰς τὴν γενέτειράν του τὸ Σουλόπουλον, ὅπου τὴν 25 ἰδίου, Κυριακὴν, ἐστέφθη τὴν ἀπὸ 6 μηνῶν μνηστὴν του Σάναν Κ. Παπασταύρου, ἐκ Ζίτσης. Τὴν Τρίτην 27 Ἀπριλίου ἰ.ἔ. ἐστάλη ἐξ Ἰωαννίνων ἰπεὺς τις Τοῦρκος φέρων τιμητικὴν ἐπιστολὴν τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ (Βαλῆ) προσαγορευόντος αὐτὸν Φουτουβελου Χριστάκ' Ἐφένδη καὶ προσκαλοῦντος αὐτὸν νὰ ὑπάγῃ ἀμέσως εἰς Ἰωάννινα, ... Οὕτω λοιπὸν ἐκίνησε δι' Ἰωάννινα ὅπως ἄοπλος... καὶ ἀμέσως οἱ μισοὶ ἐτέθησαν ἐμπρὸς καὶ οἱ μισοὶ ὅπισθεν τοῦ Χριστοβασίλη, ὅστις ἠνόησεν, ὅτι ἦτο ὑπὸ συνοδείαν...», (β.π., σ. 44 - 46).

Ὁ Σωτήρης, ὅπως ὑποστηρίζει, ἀκουσε τὶς λεπτομέρειες αὐτὲς ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Χρηστοβασίλη: «... συνωδεδύσαμεν... τὸν Χριστοβασίλην εἰς τὴν ἐπιστάσιαν, [ἐν. στὸ Μεσδάνι τῆς Θεσσαλίας] ὅπου μᾶς διηγῆθη τὰ κατὰ αὐτὸν καὶ διασκεδάσαμεν μέχρι τοῦ μεσονυκτίου», (β.π., σσ. 44 - 48).—Βλ. ἐπίσης Χρῆστο Σούλη, β.π., σ. 288 καὶ Α.Ι. Βρανούση, β.π., σ. κη'. Ὁ τελευταῖος, ὅπως δηλώνει ἀντλεῖ, πολλὰ ἀπὸ τὶς πληροφορίες του αὐτὲς ἀπὸ τὰ ἀνέκδοτα ἀκόμη τότε Ἀπομνημονεῖματα τοῦ Γ. Σωτήρη, (β.π., σ. κζ', σημ. 2).

Γιὰ τὸ ἴδιο γεγονός μᾶς πληροφορεῖ ὁ Τάσος Βιδούρης, β.π., «Νεολόγος Πατρῶν», 10 Μαρτίου 1937. Ἡ πληροφορία τοῦ Τάσου Βιδούρη διαφοροποιεῖται κάπως ὡς πρὸς τὸ στοιχεῖο τῆς δωροδικίας: αὐτὸς ἀναφέρει τὸν πατέρα του ἀντὶ γιὰ τὸν πεθερό του ὅπως λέγει ὁ Γ. Σωτήρης. Ἡ πληροφορία συμφωνεῖ μὲ τὴν ἀνάλογη τοῦ Γκορτζῆ.

64. Βλ. Γ. Σωτήρη, β.π., σ. 60. Χρῆστο Σούλη, β.π., σ. 268. Α.Ι. Βρανούση, β.π., σ. κη'.

65. Ὁ Χρῆστος Σούλης μεταθέτει τὴν χρονιὰ τῆς συνεργασίας τοῦ Χρηστοβασίλη μὲ τὸν Γαβριηλίδη πολὺ ἀργότερα, οὐσιαστικὰ τὸ 1899: «μετὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1886... ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ Γαβριηλίδου κατὰ τὸ 1899 εἰς Ἀθήνας καὶ προσελήφθη ὡς μόνιμος συντάκτης τῆς Ἀκροπόλεως», (β.π., σ. 288).

Σχετικὰ μὲ τὴ χρονιὰ 1899 ὡς χρονιὰ ἀφίξης τοῦ Χρηστοβασίλη στὴν Ἀθήνα, βλ. καὶ πρὸ πάνω σημείωση τῆς ἐργασίας αὐτῆς ἀρ. 48.

66. Βλ. Α.Ι. Βρανούση (β.π., σ. κη'): «Στὴν «ἐπιστρατεία» τοῦ 1886 ὑπηρέτησε ὡς στρατιώτης κι' ἔστειλε ἀνταποκρίσεις στὶς ἐφημερίδες. Ἡ «Ἀκρόπολις» τὸν προσλαμβάνει μόνιμο συντάκτη τῆς καὶ τὸ κυριακάτικο παράρτημά της, ἡ «Ἀκρόπολις Φιλολογική» (Α' 1888 κέξ.), ἀρχίζει τώρα νὰ παρουσιάξῃ, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ γνωστὰ λαογραφικὰ τοῦ Χρηστοβασίλη, καὶ μερικὰ δημοσιογραφικὰ σκίτσα του, πού τὰ ἐπιγράφει συνήθως μὲ τὸ γενικὸ τίτλο «Ἐπιστρατεϊακαὶ Ἀναμνήσεις», σκηνές τῆς πρόσφατης ζωῆς του στὴ Θεσσαλία, ἀλλὰ καὶ ἱστορικὰ ἀνέκδοτα καὶ ἀναμνήσεις, πού ἀποτελοῦν ἕνα χαριτωμένο ἀφήγημα («Ἀκρόπολις Φιλολογική» Α' 1888, σσ. 309, 442, 457, 494, 602, 605 κτλ.). Μόλις στὰ τέλη τοῦ 1888 θὰ κάνῃ τὴν ἐμφάνισή του ὡς διηγηματογράφος.

67. Γνωστὸς ὁ ἐκδότης τῆς «Ἀκροπόλεως».

68. Ὡς διηγηματογράφος ὁ Χρηστοβασίλης ἐμφανίστηκε σὲ διαγωνισμό πού εἶχε προκηρύξει ἡ «Ἀκρόπολις» στίς 15 Δεκεμβρίου τοῦ 1899. Ὁ ἴδιος στήν πρώτη ἔκδοσή τῆς συλλογῆς «Διηγήματα τῆς Στάνης» στοῦ διήγημα «Ἡ καλύτερή μου ἀρχιχροινιά» σημειώνει: «Αὐτό τὸ διήγημα εἶναι τὸ πρῶτο μου διήγημα. Τὸ ἔγραψα στοῦ διαγωνισμοῦ, πού εἶχε προκηρύξει ἡ «Ἀκρόπολις» στίς 15 Δεκεμβρίου 1889.

Ἴδου τί λέγει ἡ ἀγωνόδικη κρίση:

ΣΤΡΑΤΕΥΜΑ ΔΙΑΓΩΝΙΣΤΩΝ

Ἄνω τῶν 200 ἐθελοντῶν διαγωνιστῶν παρουσιάσθησαν εἰς τὴν πρόσκλησίν μας μεθ' ἑλὴν τὴν βραχυτάτην προθεσίαν, ἣν ἐδώκαμεν. Ἄπ' ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀπὸ ὅλας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας... Οὐδεὶς ὑπεδήλωσε τ' ὄνομά του, οὐδένα δὲ χαρακτῆρα γραφῆς ἐκ τῶν γνωστῶν ἡμῖν ἠδυνήθημεν νὰ ἀνακαλύψωμεν. Ἄλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ὕψους καὶ ἐκ τῶν ἰδεῶν, καὶ ἐκ τοῦ πρακτικοῦ πνεύματος, καὶ ἐκ τῆς σπάνης τῶν κεκανονισμένων ἢ μᾶλλον κεκονιαμένων, λογοπαιγνίων τοῦ συρμοῦ, καταφαίνεται ὅτι ὀλίγιστοι ἐκ τῶν «βασιλέων τῆς πεζογραφίας», ἢ ἐκ τῶν «λογίων νέων» κατῆλθον εἰς τὸν ἀγῶνα...

Ἀκολουθαίει μεγάλη ἀνάλυση τῶν θεμάτων καὶ τελευταῖα ἔρχεται ἡ κρίσις τοῦ διηγήματός μου:

«Ἐρχεται τελευταῖος πάντων ὁ ἀριθμὸς τῶν διαγωνισμάτων ἐπὶ τοῦ θέματος: «Ποῖα ὑπῆρξεν ἡ εὐχαριστοτέρα Ἀρχιχροινιά, ἣν διήλθητε;» Δὲν σᾶς φαίνεται ὅτι ἡ σπάνις τῶν ἀπαντησάντων εἰς τὴν ἐρώτησιν αὐτὴν εἶναι τρᾶνον τεκμήριον ὅτι οἱ πλεῖστοι διερχόμεθα ἀρκετὰ σκοτεινὰ καὶ μελαγχολικά, καὶ τὴν πρωτοχροινιά μας καὶ τὰς ἄλλας ἑορτάς; Μεταξὺ τῶν ὀλίγων ὁμῶς σταλέντων εἶναι καὶ ἓν πράγματι ὠραῖον. Τοῦτο εἶναι ἡ «ποιμενικὴ ἀρχιχροινιά», ἀφήγησις ἔχουσα γραφικωτάτην τὴν ἐκφρασιν, ζωνρὰν τὴν ρωπογραφίαν, (sic) ἤρεμον γλυκεῖαν, ἀθόρυβον τὴν παράστασιν, φέρουσα δὲ ζωντανὰς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν τὰς τόσῳ δροσερὰς σκηνὰς τοῦ ποιμενοαγροτικοῦ βίου τῆς Ἑλλάδος - ἐλευθέρας τε καὶ δούλης - τῶν ὁποίων τὴν ὠραιότητα τόσῳ ὀλίγον γνωρίζομεν, διότι τόσῳ ὀλίγον τὴν ἐσπουδάσαμεν. Βεβαίως ἡ εὐχαριστοτέρα ἀρχιχροινιά, ἣν ἤτο δυνατόν νὰ διέλθῃ τις, θὰ ἤτο ἐκεῖ περίξ τῶν χιόνων, εἰς τὴν σιγὴν τῶν ἀγρῶν, ὑπὸ τὸ ἄγριον μεγαλεῖον τοῦ χειμῶνος, ἐν μέσῳ στάνης ἀγαθῶν ποιμένων, διανυκτερεύων, ἐν ἡρεμίᾳ ψυχῆς καὶ σώματος, ἀκούων τοὺς βελασμούς τῶν προβάτων καὶ τὸν φλοῖσβον τοῦ ρέοντος ὕδατος, καὶ ἀναμένων τὴν μέσην νύκτα, ὅποτε ἔρχεται τὸ νέον ἔτος νὰ ἐκδιώξῃ τὸ παλαιὸν ἐκ τῆς θέσεώς του, καὶ νὰ τὴν καταλάβῃ, οὕτω ἀπαραλλάκτως

ὡς ἀφελῶς ἐν τῇ γλώσσῃ τῆς πατρίδος του, τὰ περιγράφει ὁ βραβευθεὶς». (Ἀκρόπολη 31 Δεκεμβριοῦ 1889)», (Χ. Χρηστοβασίλη, «Διηγῆματα τῆς Στάνης» Ἀθήνα, τυπογραφεῖο τῶν ἐργαστηρίων Ἀνέστη Κωνσταντινίδη, 1898, σ. 5 - 6).

Ἔχω στὰ χέρια μου ἀντίτυπο τῆς δεύτερης ἐκδοσης, (1923) στὸ ὁποῖο ὁ συγγραφέας ἔχει ἐπιφέρει πολλές ἰδιόχειρες διορθώσεις, προφανῶς γιὰ νὰ ληφθοῦν ὑπόψη σὲ μιὰ ἐπόμενη ἐκδοση. Ἀνάμεσα στ' ἄλλα διορθώνει τὴν λέξη «Ἀρχιχροινιά» τοῦ τίτλου σὲ «Πρωτοχροινιά». (Ἄς σημειωθεῖ ὅτι διορθώνει ἀκόμη τὴν ὀρθογραφία τοῦ ὀνόματός του : ἀπὸ Χρηστοβασίλης σὲ Χρηστοβασίλη.) Πάντως οἱ διορθώσεις αὐτὲς δὲν ἔχουν ληφθεῖ ὑπόψη στὴν τρίτη ἐκδοση (1961) ποὺ ἔγινε μετὰ τὸν θάνατό του.

69. «Στὸ δημοσιογραφικὸ του στάδιο εἶχε ἐπιτυχίες καὶ γνώρισε δόξες. Ἡ «Ἀκρόπολις» τὸν ἔστειλε στὴ Μακεδονία μὲ ἐθνικὴ καὶ δημοσιογραφικὴ ἀποστολή, στὴν Κωνσταντινούπολη, τὴν ἐποχὴ τῶν ἀρμενικῶν σφαγῶν, καὶ ἀπὸ κεῖ στὴ Βουλγαρία...» (Λ.Ι. Βρανούσης, ὁ.π., σ. κθ').

70. Τὸν τρόπο ἐπιλογῆς τοῦ Χρηστοβασίλη ἀπὸ τὸν Βλάση Γαβριηλίδη, μᾶς τὸν δίνει πολὺ παραστατικὰ ὁ Δημ. Ζῶτος : «Πόσο τιμοῦσε τὸ Χρηστοβασίλη ὁ Γαβριηλίδης, δὲν τὸ γνωρίζουν, μόνον ἀπὸ ὅσα ἐγκώμια ἔγραψε γιὰ τὸ συνεργάτη του ὁ δαιμόνιος Πατριάρχης τῆς Ἑλληνικῆς Δημοσιογραφίας. Τὴν ἀκουσα καὶ ὁ ἴδιος τὴ γνώμη τοῦ Γαβριηλίδη ὅταν τὸ 1916 μὲ σύστησε ὁ μακαρίτης λόγιος Ἡπειρώτης καὶ πολιτευτῆς Κ. Καζαντζῆς καὶ μπῆκα στὴν «Ἀκρόπολη» του, καὶ ἐργάστηκα κοντὰ στὸν ὑπέροχο Ἑλληνα διανοούμενο καὶ πρωτοπόρο σὲ κάθε προοδευτικὴ καὶ ἐκπολιτιστικὴ δρᾶσι.

Ὁ ἴδιος ὁ Γαβριηλίδης μοῦ εἶπε καὶ πῶς εἶχε στείλει τὸ Χρηστοβασίλη στὴ Μόσχα τὸ 1896 γιὰ ν' ἀντιπροσωπευθῆ καὶ ὁ ἑλληνικὸς τύπος στὶς μεγάλες γιορτὲς τῆς στέφης τοῦ Τσάρου, ὅπου παρευρέθησαν 800 ξένοι Δημοσιογράφοι, ποῦ τὸν ἔβγαλαν καὶ Πρόεδρό των. Ἦθελε νὰ στείλῃ - μοῦ εἶπε - ἢ τὸ Ρέπουλη ἢ τὸ Χρηστοβασίλη. Διότι ὅμως εἶχε μεγάλη ἐμπιστοσύνη καὶ στοὺς δυὸ συνεργάτες του, σκέφτηκε νὰ τοὺς ὑποβάλλῃ σὲ μιὰ δοκιμασία. Φωνάζει τὸ Ρέπουλη καὶ τοῦ λέει :

—Ἄκου Μανώλη, θέλω νὰ πᾶς στὴν Κηφισσιὰ καὶ νὰ γυρίσης μὲ τὸ ἴδιο τραῖνο καὶ νὰ μοῦ περιγράψῃς τίς ἐντυπώσεις τῆς διαδρομῆς σου αὐτῆς. Καὶ δὲν θὰ πῆς σὲ κανέναν τίποτε γι' αὐτὴ τὴν ἀποστολὴ σου. Οὔτε στὸ Χρηστοβασίλη ποὺ μπορεῖ νὰ τὸν συναντήσης στὸ τραῖνο.

Σὲ λίγο φωνάζει καὶ τὸ Χρηστοβασίλη γιὰ νὰ τοῦ πῆ τὰ ἴδια λόγια.

Καὶ μὲ τὸ ἴδιο τραῖνο πῆγαν στὴν Κηφισσιὰ καὶ γύρισαν καὶ τὴν ἴδια ὥρα ἔγραψαν κρυφὰ ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλο τίς ἐντυπώσεις των, χωρὶς νὰ ξέρουν ὅτι ἔδιναν ἐξετάσεις... —Καὶ ἡ ἀπόφασίς δὲν ἄργησε νὰ ἐκδοθῆ.

Ὁ Γαβριηλίδης προέκρινε τοῦ δακεκριμμένου πολιτικοῦ ἀρθρογράφου

Ρέπουλη, τὸν διαλεχτὸ Λογοτέχνη Χρηστοβασίλη. Καὶ ἡ ἀποστολὴ του ἐπέ-
τυχε...» (Δημ. Ζῶτος, ὅ.π., σ. 6).

71. Ὁ Γ. Σωτήρης στ' «Ἀπομνημονεύματά» του σημειώνει : «... ὡς ἀ-
νταποκριτὴς τῆς ἐφημερίδος τοῦ Κορομηλαῖ καὶ τῆς «Ἀκροπόλεως» ὑπὸ τῆς
ὁποίας ἀπεστάλη εἰς Μόσχαν διὰ τὴν στέψιν τοῦ Τσάρου Νικολάου Β' παρα-
καθῆσας εἰς τιμητικὴν θέσιν τῶν 150 ἀνταποκριτῶν τῶν ἐφημερίδων. Τότε
ἐγνώρισε καὶ τὸν ἡγεμόνα τοῦ Μαυροβουνίου Νικόλαον, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀνα-
κηρυχθέντα Βασιλέα ἀπέστειλεν εἰς αὐτὸν ποίημα καὶ εἰς τὸν βασιλέα τῆς
Ἀγγλίας Ἐδουάρδον ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς Μητρὸς αὐτοῦ Βασιλίσσης Βικτω-
ρίας...», (σ. 61, § 49). Βλ. καὶ Σούλη, ὅ.π., σ. 289 καὶ Λ. Ι. Βρανούση :
«Ἐκτὸς ἀπ' ὅσα ἔστειλεν στὴν «Ἀκρόπολη» δημοσίευσεν ἐντυπώσεις «ἐκ Ρωσ-
σίας» καὶ στὴν ἐφημ. «Φωνὴ τῆς Ἡπείρου», ἔτος Δ' ἀρ. 192 (7 Ἰουν. 1896),
ὅπου, μεταξὺ τῶν ἄλλων, ἀξιόλογα ἱστορικὰ στοιχεῖα γιὰ τοὺς παλιοὺς Ἡ-
πειρωτὲς τῆς Ρωσσίας, οἱ ἐπιτύμβιες ἐπιγραφὰς τῶν Ζωσιμάδων, τῶν Ριζά-
ρηδων, κτλ. » (ὅ.π., σ. κθ').

72. «Καὶ τὸ 1898 ἠκολούθησε τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας εἰς Πα-
λαιστίνην ὡς ἀνταποκριτὴς τῆς ἰδίας ἐφημερίδος.» (Χρῆστο Ι. Σούλη, ὅ.π., σ.
289).

73. «Τὸν κ. Γκορτζῆν διεδέχθη ὁ Γυμνασιάρχης τῆς Ζωσιμαίας κ. Χ.
Σούλης ὅστις, διεξερχόμενος τὰ ἔργα τοῦ Χρηστοβασίλη ἐνδιατρίβει ὀλιγώτε-
ρον εἰς τὰ πεζὰ του ἔργα, ὡς γνωστὰ εἰς τὸν πολὺν κόσμον, καὶ περισσότε-
ρον εἰς τὰ ποιητικὰ, τὰ ὁποῖα διαίρει εἰς λυρικά μεγάλης προσοχῆς καὶ ἀξίας,
εἰς ἐπικολυρικά, εἰς φυσιολατρικά, εἰς ἐλεγειακὰ, καὶ εἰς δραματικὰ, τὰ ὁποῖα
ἐξαιρεῖ διὰ τὴν ἀπλότητά των καὶ τὰς εἰκόνας των, ἰδίᾳ δὲ διὰ τὴν γνησίαν καὶ
φυσικὴν δημοτικὴν γλῶσσάν των.» (Ἐλευθερία, ἔτος ΙΓ', φύλλο 969, Δευ-
τέρα 4 Φεβρουαρίου 1935, σ. 1).

Γιὰ τὸν Χρῆστο Ι. Σούλη βλ. κυρίως Γ(εώργιου) Χ(ρήστου) Σ(ούλη),
Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἡπειρον — Εἰς μνήμην Χρίστου Σούλη—(1892 - 1951),
τυπογραφεῖον Μυρτίδης, [Ἀθῆναι] 1956, σσ. ε' - ιθ', καὶ Λ. Ι. Βρανούση :
(Νεκρολογία), Χρῆστος Σούλης, Ἡπειρωτικὴ Ἔστις, ἔτος Α', Μάϊος 1952,
τεῦχος 1ο, σσ. 99 - 100, ὅπου καὶ ὑπάρχουν βιογραφία καὶ ἐργογραφία τοῦ
Χρήστου Σούλη.

74. «Χειροκροτούμενον τὸν κ. Σούλην, διεδέχθη εἰς τὸ βῆμα ὁ δικηγόρος
κ. Κ. Φρόντζος, ὅστις ἐξετάζει τὸν κ. Χρηστοβασίλην ὡς ἔθνικὸν ἄνδρα καὶ
δημοσιογράφον παραλαμβάνων αὐτὸν ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα τῆς Ἐθνικῆς δρά-
σεως, δι' ἣν καὶ κατεδικάσθη εἰς θάνατον παρὰ τῶν Τουρκικῶν Ἀρχῶν καὶ ἐν-
διατρίβει κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Μακεδονικῶν, ...καὶ καταλήγει μὲ τὴν τελευ-
ταίαν του δράσιν ἐν Ἀργυροκάστρῳ, κατὰ τὸν ἀγῶνα τῆς Βορείας Ἡπείρου
(1914)» (Ἐλευθερία, ὅ.π., σ. 1).

75. Βλ. Χρῆστο Ι. Σούλη: «Εἰς τὴν «Ἀκρόπολιν» ἔμεινε κυρίως μέχρι τοῦ

1899, όποτε ώς γνώστης τών άποσχολούτων τότε τούς "Ελληνας έθνικών ζητημάτων προσελήφθη ώς Διευθυντής τών Γραφείων τής 'Εταιρίας «'Ελληνισμός»... 'Ός Διευθυντής τών Γραφείων τής 'Εταιρίας ταύτης ειργάσθη με κύτοθυσίαν και αύταπάρησιν διά τά έθνικά ζητήματα, όσον όλίγοι, και έδημοσίευσεν εις τó όμώνυμον περιοδικόν της, τó όποιο ό ίδιος έπεμελεΐτο και έξέδιδε με τó ψευδώνυμον κυρίως Ζ. Δωδωναΐος, ... Άρθρα και μελέτας δι' όν ύπερημύνετο τών έθνικών μας δικαίων... Είς την 'Εταιρίαν του 'Ελληνισμού έμεινε μέχρι του 1909, όποτε διαφωνήσας με τινα μέλη κύτου και έρεθισθείς, ... άνεχώρησε...». (δ.π., σ. 289).

'Επίσης άξιοπρόσεχτη είναι ή παρατήρηση του Α. Ι. Βρανούση : «'Ας προστεθή επίσης ότι, σε μιá έποχή που δέν ήταν σπάνια ή ταύτιση του έθνικισμού με την έξαλλη μισαλλοδοξία τών γλωσσαμυντόρων, ό Χρηστοβασίλης έμεινε πάντα άκλόνητα πιστός στη γλώσσα του λαού. Δημοτικιστής πρωτοφανερώθηκε και δημοτικιστής έξακολουθούσε να είναι και όταν τον περιστοιχίζαν οι γλωσσαμύνητες του «'Ελληνισμού». (δ.π., σ. λ'.)

'Ο Γ. Σωτήρης, αναφέρει : «Την 2αν Αύγουστου 1908 μεταβάς εις 'Αθήνας την έπιούσαν μετέβην εις τó κατάστημα τής 'Εταιρίας του 'Ελληνισμού, όδός Σοφοκλέους, όπου εύρον τόν φίλον μου κ. Χρηστοβασίλην εις τó μεσουράνημα τής δόξης του...». (δ.π., σ. 63).

'Από πλανώδιο παλαιοπώλη έχω αγοράσει τó συμφωνητικό που έγινε μεταξύ του Καζάκη και του Χρηστοβασίλη, με τó όποιο ό πρώτος προσλαμβάνει τόν δεύτερο έμμισθο διευθυντή τής τότε ιδρυόμενης «'Εβδομαδιαίας έφημερίδος «'Ελληνισμός». 'Η χρονολόγηση του συμφωνητικού είναι έλλιπής, γιατί έχει παραλειφθεί ό αριθμός τών μονάδων στην άναγραφή του έτους: «15 'Ιανουαρίου 190 ...».

76. Πρόκειται για τόν γνωστό καθηγητή τής Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου. (Βλ. Γ. Σωτήρη, δ.π., σ. 134 σημ. 106.).

77. «... 'Εξεδίδετο από του 'Ιανουαρίου 1898 μέχρι και του 1915 ... 'Η έκδοσις του περιοδικού τούτου άπεφασίσθη υπό τής εταιρείας ώς αντίδρασις εις την ήτταν του 1897...

'Η εταιρεία «'Ελληνισμός» ήγωνίζετο να διαφωτίση τó 'Ελληνικόν και Εύρωπαϊκόν κοινόν περί τών έθνολογικών δικαίων του 'Ελληνισμού έν Μακεδονία. Τó περιοδικόν αυτό εξέδιδετο εις την Γαλλικήν, 'Αγγλικήν και Γερμανικήν έκδοσιν εις τó Παρίσι, τó Λονδίνον και Λειψίαν.» (Γ. Σωτήρης, δ.π., σ. 134).

Τó θέμα «Χρηστοβασίλης και 'Ελληνισμός», έχω ύπόψη μου να τó παρουσιάσω σε ξεχωριστή έργασία.

78. 'Από φωτοτυπία έγγράφου, που μου παραχώρησε και páλι ή κόρη του Χρηστοβασίλη Κα 'Ανθούλα Κατσίλα, (άρ. πρωτ. 103/14.3.1914) τής «Αυτόνομου 'Ηπείρου» βλέπουμε πώς ό «Διοικητής 'Αργυροκάστρου» άνα-

θέτει στὸν Χρηστοβασίλη «τὰ καθήκοντα τοῦ Διοικητοῦ τῆς πολιτοφυλακῆς». Βλ. καὶ ἔφημ. «Δημοκρατικὸς Ἀγὼν», Σάββατον 9 Φεβρουαρίου 1935, σ.3 ὅπου κάποιος μὲ τὸ ψευδώνυμο «Ἡπειρώτης» γράφει γιὰ τὸν Χρηστοβασίλη : «Κατὰ τὸ 1914 τὸν συνήντησα εἰς τὸ Ἀργυρόκαστρον. Ἦτο Ἐπαναστάτης! Ἡπειρώτης Τυρταῖος ἐσκόρπιζεν ἐθνικὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ θάρρος...». Στὴν ἔφημερίδα «Ἐλευθερία» (Πέμπτη 1 Νοεμβρίου 1935), δημοσιεύτηκε τὸ ἐπόμενο ψήφισμα ποῦ δόθηκε ἀπὸ τὸν Πρόεδρο τῆς «διαρκοῦς ἐπιτροπῆς τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ ζητήματος» Χρῆστο Χρηστοβασίλη...

«Τὸ δρᾶμα τῶν ἀλυτρώτων ἀδελφῶν μας Βορειοηπειρωτῶν, ἡ σπιλωθεῖσα Ἑλληνικὴ ἀξιοπρέπεια ἐν Ἀργυροκάστρῳ, ἡ καταπάτηση καὶ περιφρόνηση διεθνῶν συνθηκῶν καὶ δηλώσεων σᾶς καλοῦν.

Εἴσθε ἡ συνισταμένη τῶν δυστυχημένων ἀδελφῶν μας κατατυραννουμένων παρὰ βαρβάρου δυνάστου ἀκούοντας ἐνταῦθα καὶ συνέχουν τὰς ψυχὰς μας.

Οἱ Ἕλληνες τῆς Ἡπείρου, τῆς ἐλευθέρας καὶ δούλης γηργοροῦν.

Καλεῖσθε νὰ φανῆτε ἀντάξιοι τῆς Ἐμπιστοσύνης τῆς Πατρίδας σας.

Ἐπιβάλετε εἰς τοὺς γείτονας τὸν σεβασμὸν τῆς ἀξιοπρεπειᾶς μας καὶ τῶν συνθηκῶν.

Ἀξιώσατε παρὰ τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν ἔμπρακτον καὶ οὐχὶ πλατωνικὴν ἐπέμβασιν πρὸς σωφρονισμὸν τῶν μεγάλων ταραξιῶν.

Ὁ Ἡπ. λαὸς παρέδωσε τὴν Βορείαν Ἡπειρον τὸ 1914, ὑπὸ τὸν ὄρον τῶν προνομίων. Καταπατουμένων δὲ αὐτῶν, ἤδη οὐδεμία δέσμευσις ἵνα τὴν παραλάβῃ καὶ πάλιν. Καὶ εἶναι πρὸς τοῦτο ἱκανός. Θὰ ἀναβιώσῃ τὸ σύνθημα «Ἐνωσις ἢ θάνατος.»

Ὁ Πρόεδρος τῆς διαρκοῦς Ἐπιτροπῆς
τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ ζητήματος
Χ. Χρηστοβασίλης
πρώην βουλευτῆς».

79. Πρόκειται γιὰ τὸν μητροπολίτη Ἰωαννίνων Σπυρίδωνα Βλάχο τὸν μετέπειτα ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος.

80. «Τὸ ὄνομα τοῦ Χρηστοβασίλη δι' ἐμὲ εἶναι σύμβολον. Θέλω ν' ἀναγράψω τὰ χαρακτηριστικὰ του προσόντα, θεωρῶ σκοπιμώτερον νὰ σημειώσω τὶ προσόντα δὲν ἔχει. Εὐρίσκω λοιπὸν ὅτι οὗτος εἶναι ἡ ἄρνησις τῆς διαφημίσεως, ὅτι εἶναι ὑπερβολικὰ μετριόφρων, ὑπερβολικώτερον εἰλικρινῆς καὶ ὑπερβολικότητα ἀδιάλλακτος.»

Ἡ γνώμη αὐτὴ τοῦ Δημ. Γρ. Καμπούρογλου, μαζὶ μὲ ἄλλες γνώμες λογίων καὶ κριτικῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Χρηστοβασίλη, βρίσκονται σὲ μιὰ ἔντυπη —ΑΓΓΕΛΙΑ— (διαφήμιση) γιὰ τὰ «Διηγήματα τοῦ μικροῦ σχολειοῦ», τυπωμένη στὶς «25 Νοεμβρίου 1936».

Στὸ ἔντυπο φιλοξενοῦνται κολακευτικὲς γνώμες τῶν : Γ. Χ. Χατζηδάκη,

Βλ. Γαβριηλίδη, Γρηγ. Ξενόπουλου, Γεωρ. Δροσίνη, Παύλου Νιρβάνα, Ἄριστου Καμπάνη, Στράτη Μυριβήλη, Στέφανου Δάφνη, Μάρκου Αὐγέρη, Ἡλία Βουτιερίδη, Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου, Δ. Μ. Σάρρου. Ἐπειδὴ οἱ κρίσεις τῶν σύγχρονων τοῦ συγγραφέα ἔχουν ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὴν ἀξιολόγηση τῶν ἔργων τοῦ Χρηστοβασίλη, θὰ παρουσιάσω σὲ ξεχωριστὸ δημοσίευμα τὴν ἀγγελία αὐτή.

81. Ὁ συγγραφέας συνεργάστηκε ἐπίσης μετὰ τὰ φιλολογικὰ περιοδικὰ : «Παναθήναια», «Πινακοθήκη», «Ἄπ' Ὀλα», «Μπουκέτο», «Οἰκογένεια». Πιστεύω πῶς θὰ μπορέσω πολὺ σύντομα νὰ παρουσιάσω τὴ συστηματικὴ βιβλιογραφία τοῦ Χρηστοβασίλη πού ἐτοιμάζω ἀπὸ καιροῦ.

82. Στὴ συλλογὴ «Διηγήματα τῆς Ξενιτιᾶς», μετὰ τὸν πρόλογο δίνεται (σσ. ε' - θ') ἡ κριτικὴ τοῦ Γ.Ν. Χατζιδάκι γιὰ τὰ «Διηγήματα τῆς Στάνης» (1923), πού δημοσιεύθηκε στὴν «Ἀκρόπολις», 6 Ἰανουαρίου 1899.

83. Στὴ συνέχεια, μετὰ τὴν κριτικὴ τοῦ Χατζιδάκι, (βλ. σημ. 82) ὁ Χ. Χρηστοβασίλης παραθέτει (σσ. θ' - ι') τὴν κριτικὴ τοῦ Βλάση Γαβριηλίδη μετὰ τὴν ἔνδειξη («Ἀκρόπολις» 29 Ἰουλίου 1899).

84. Ὁ Γκορτζῆς ἴσως ὕστερα ἀπὸ ὑπόδειξη τοῦ Χρηστοβασίλη, χρησιμοποίησε τὴ διευκρίνηση πού κάνει ὁ συγγραφέας στὴν κριτικὴ τοῦ Βλάση Γαβριηλίδη (δ.π., σ. ι' ἀρ. (1) : «Ὁ δαιμόνιος δημοσιογράφος ἀπατήθηκε νομίζοντας ὅτι τὸ μοιρολόγι τοῦ Μ α ν α ρ ι ο ὕ εἶναι δημοτικὸ, ἐνῶ εἶναι καὶ αὐτὸ δικό μου, ἐπίτηδες χάριν τοῦ διηγήματος καμωμένο».

85. Τὸ ποίημα αὐτὸ τοῦ Χρηστοβασίλη, γραμμένο σὲ δεκαπεντασύλλαβο στίχο, παρεμβάλλεται στὸ διήγημα «Ἔϊταν ἀπὸ Θεοῦ», (Διηγήματα τῆς Στάνης² 1923), σ. 170.

86. Βλ. Χρῆστο Ι. Σούλη, δ.π., σσ. 291 - 293, ὅπου ὑπάρχει βιβλιογραφικὸς πίνακας ἔργων τοῦ Χρηστοβασίλη.

87. Πρβ. Α.Ι. Βρανούση, δ.π., σ. 250.

88. Πρβ. καὶ Δημ. Α. Ζώτου, «Τὰ πνευματικὰ διαμάντια τοῦ Χρηστοβασίλη», ἔφημ. «Ἡπειρωτικὸν Μέλλον», 11 Μαρτίου 1937, σ.1.

89. Ὁ ἴδιος ὁ Χρηστοβασίλης σὲ χειρόγραφό του μετὰ τίτλο «Ἡπειρος καὶ Ἀλβανία μετὰ χάριτος πολιτικοῦ καὶ ἐθνολογικοῦ» (20 Ὀκτωβρίου 1903 γράφει : «Ὁ Διευθυντὴς τῶν Γραφείων τοῦ Ἑλληνισμοῦ κ. Χ. Χρηστοβασίλης, Ἡπειρώτης, οὗ τινος τὸν περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν Ἡπείρῳ ἄρθρα ἔχουσι περιληφθῆ καὶ ὑπὸ τῆς Κυανῆς Βίβλου τῆς Ἀγγλίας, (Turkey No 1, 1903, σελ. 104 καὶ ἐφεξῆς),...», (δ.π., σ. 1). Καὶ στὸ τέλος τῆς ἴδιας σελίδας : «Ἡ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν Ἡπείρῳ μετὰ τῆς ἀγγλιστὶ περιλήψεως τοῦ κεφαλαίου τούτου ἐν τῇ Κυανῇ Βίβλῳ τῆς Ἀγγλίας.»—Βλ. καὶ Α. Ι. Βρανούση δ.π., σ. λ'.

90. βλ. D.G. Hesselting, (Traduit par N. Pernot,) Histoire de la Lit-

térature Grecque Moderne, Cōllection de l' Institut Néo—Hellénique de l' université de Paris, σσ. 128 - 130, § 16.

Ὁ Γκορτζῆς, ἴσως ἀπὸ ἄγνοια, μεταγράφει τὸ ὄνομα Pernot ὡς Πρινό. Κάτι πού ἐπίσης φανερώνει ὅτι ὁ Γκορτζῆς χρησιμοποίησε καὶ ἔτοιμο «ὕλικό», πού τοῦ δόθηκε γιὰ τὴν περίπτωση.

91. Βλ. Α.Ι. Βρανούση, ὅ.π., σ. λ' : «Μερικὰ ἀπὸ τὰ ἐθνικὰ δημοσιεύματά του αὐτοῦ τοῦ κύκλου τυπώνονται καὶ ἀνατυπώνονται σὲ «ξενόγλωσσες ἐκδόσεις».

Σὲ σημείωσή του σὲ ἀντίτυπο τῆς συλλογῆς «Διηγήματα τῆς Στάνης²» (πού ἔχω στὴν κατοχή μου) ὁ Χρηστοβασίλης ἀναφέρει στὴ σ. 84 γιὰ τὸν Κουτσογιάννη : «Humpel Jannis in Jannina. Εἶχε μεταφραστῆ γερμανικὰ στὰ 1900 ἀπὸ τὸν Karl Diéterich».

92. Ὁ Χρηστοβασίλης πέθανε στὶς 21 Φεβρουαρίου 1937, δηλαδὴ δυὸ χρόνια ὕστερα ἀπὸ τὸν ἐορτασμὸ τῆς πεντηκονταετηρίδας του.